

NADREALIZAM DANAS I OVDE

**JUNI 1932 — BEOGRAD
BROJ 3 — GODINA II**

Milan DEDINAC, Koča POPOVIĆ, Marko RISTIĆ:

NERAZUMEVANJE DIALEKTIKE

ODGOVOR NA KRITIKE MERINA I GALOGAŽE

André BRETON: **SPOJENI SUDOVI**

Salvador DALI: **ŽIVEO NADREALIZAM!**

Vane BOR: **AUTOKRITIČKI PRILOG IZUČAVANJU MORALA I POEZIJE
POVODOM PEDESETOGODIŠNJICE DARWINOVE SMRTI**

PRED JEDNIM ZIDOM

SLIKE — SIMULACIJE PARANOJAČKOG TUMAČENJA

Aleksandar VUČO: **ISPOD LJUBAVI**

Đorđe JOVANOVIĆ: **SNEBAPAUREBRA**

SADA I OVDE / POTEMKINOVA SELA

René CREVEL: **PORODICA**

PESME

Paul ÉLUARD, René CHAR, Tristan TZARA,
Benjamin PÉRET, Dušan MATIĆ, RISTIĆ,
K. POPOVIĆ

ILUSTRACIJE

Salvador DALI, Max ERNST, Joan MIRO,
ŽIVANOVIĆ-NOJE, Dušan MATIĆ, **FOTO-
GRAFIJE, DOKUMENTI**

ANKETA O ŽELJI

24 ODGOVORA

S A D R Ź A J O V O G B R O J A

Milan DEDINAC, Koča	POPOVIĆ, Marko RISTIĆ Nerazumevanje Dialektike (Odgovor na Kritike Merina i Galogaže) Potreba tačnijih obaveštenja o Nadrealizmu

André BRETON Salvador DALI	Spojeni Sudovi (Odlomak) Živeo Nadrealizam! Nadrealistički roman (Odlomak)
Vane BOR	Povodom pedesetogodišnjice Dar- winove smrti
Paul ELUARD	Pesme (Poslednji Otisci, I poslednja Ruka)
René CHAR Marko RISTIĆ	Pesme (Blud, Ići, Mineral) Pesme (Izlečiti se od Anorganskog, Megalomanija Radiofonije kroz tri generacije)
Aleksandar VUČO	Ispod Ljubavi

ANKETA O ŽELJI

Tih. Milovanović, Nedeljko Stajić, Adeos, Mil. Ra., Milivoje Zarić, Tadija Popović, Stanislav Vinaver, Leposava Nikolić, Dušan V., Predrag Kostić, J. V., Jovan Popović, Miloš Pاونović, Dr. Stanislav Župić, Momčilo Nastasijević, Mil. Matović-Zatarac, ma., Spiro Bijeladinović, Salvador Dali, Paul Eluard, René Crevel, André Breton, Vane Bor, M. Dedinac

Odgovori
Dodatak anketi o želji

Đorđe JOVANOVIĆ Tristan TZARA Koča POPOVIĆ	Snebapaurebra Pesme Iseljenik žablje savesti ili Prepo- slednji golub
X. X. X.	Kudravi drob (Društveni Život u 1930 godini)
Benjamin PÉRET René CREVEL Vane BOR	Poèmes Porodica Autokritički prilog izučavanju mo- rala i poezije (Nadrealizam da- nas II)
Dušan MATIĆ M. R. M. R.	Zamenice Smrti (Odlomak) »Afera Aragon« Pred jednim Židom (Objašnjenje istoimene strane ilustracija)
Đorđe JOVANOVIĆ	Sada i ovde: Potemkinova sela

BELEŠKE

Iz »Misionarskih Pisama« Ep. ohridskog Nikolaja; À-propos (Kad već nismo proslavili Goethe-a); Nerazumevanje kulturnog rada.

ILUSTRACIJE

Salvador DALI, Max ERNST, Joan MIRO, ŽIVANOVIĆ-NOJE, Dušan MATIĆ, itd.

SADRŽAJ DRUGOG BROJA

(JANUAR 1932)

Uvod

STOGODIŠNJICA HEGELOVE SMRTI

Karl MARX

Prilog za kritiku Hegelove Filozofije Prava (odlomci)
Pregled štampe

AUTOKRITIKA NADREALIZMA

Đorđe JOVANOVIĆ i Vane BOR

Nadrealizam danas (Uvod u jednu generalnu analizu nadrealizma)
O jednoj implicitnoj autokritici
Nekoliko reči (povodom Nacrta za jednu Fenomenologiju Iracionalnog)

Aleksandar VUČO
Vane BOR

POKUŠAJI SIMULACIJA

ŽIVANOVIĆ-NOJE, Vane BOR, Đ. JOVANOVIĆ, Aleksandar VUČO

Pokušaji simulacija: Građanskog Optimizma, Sujeverja, Romaneske Mašte (Sadržaji).

ANKETE

DA LI JE HUMOR MORALAN STAV

Đorđe JOVANOVIĆ

III

Marko RISTIĆ

IV Humor 1932

ANKETA O ŽELJI

(7 pitanja postavljenih svima i svakome)

PESME I TEKSTOVI

Tristan TZARA

Đorđe KOSTIĆ

Koča POPOVIĆ

Aleksandar VUČO

René CHAR

René CREVEL

Koča POPOVIĆ

Paul ÉLUARD

Paul ÉLUARD

Đorđe JOVANOVIĆ

Vane BOR

Vane BOR

*** (Originalan tekst i prevod)

Automatski Tekst

Presni Diviti

Dan

Konj za Koridu

Un sage Vieillard

Zelene Oči

Oko Ponoći

Ne stareći

Unakaženi Čovek ili Opereta

Dva godišnja Doba

Automatski tekst

SNOVI NA POSLU

André BRETON

J. V.

Đorđe JOVANOVIĆ

Izvrnuti San

San

Snovi o meni

Simboli na Javi

Koča POPOVIĆ

Hronika Lumbaga ili Slavenska

Binda

Petar POPOVIĆ

Vidno Polje IV

SADA I OVDE

Đ. J.

Marko RISTIĆ

Beleška o »Knezu Srpskih Pesnika«

Protiv modernističke književnosti

Beleške (Psihoanaliza ili Individualna Psihologija, »Slučaj Milana Nerađića«, Postite Hrišćani, itd.)

ILUSTRACIJE

Salvador DALI, Max ERNST, ŽIVANOVIĆ-NOJE, Yves TANGUY, Alberto GIACOMETTI; fotografije, dokumenti itd.

N

D

I

O

NADREALIZAM DANAS I OVDE

Izlazi tromesečno kao stalni i redovni organ nadrealizma u ovoj zemlji.
Adresa uredništva: Kralja Milana, 23 — BEOGRAD

Pretplata na 4 broja 80.— dinara
Pretplata na 2 broja 45.— dinara
Pojedini broj 25.— dinara

LE SURREALISME AUJOURD'HUI ET ICI

paraît tous les trois mois

Adresse de la rédaction: Kralja Milana, 23 — BEOGRAD (Yougoslavie)

Abonnement pour l'étranger: un an 40.— fr. français

Le numéro: 12.— fr. français.

Dépositaire pour l'étranger: Librairie José Corti, 6 rue de Clichy
PARIS (IX)

Prilozi francuskih nadrealista koji se ovde objavljuju bilo na francuskom jeziku bilo u prevodu, do sada nisu nigde objavljivani i poslati su u rukopisu specijalno za ovaj broj časopisa NADREALIZAM DANAS I OVDE. Isto tako su i ilustracije (Dali, Ernst, Joan Miró) izrađene po originalnim fotografijama, poslatim za ovaj broj, a ne po reprodukcijama. One se takođe ovde objavljuju prvi put. Dva originalna crteža koja je Yves TANGUY poslao biće objavljena, litografski reprodukovana, u knjizi pesama DELATNOST MATERIJJE od Aleksandra Vučo, ili, eventualno, u idućem broju ovoga časovisa.

EDITIONS DES CAHIERS LIBRES

57, Avenue Malakoff, Paris

TROIS LIVRES DE POEMES

André Breton

LE REVOLVER A CHEVEUX BLANCS

Paul Eluard

LA VIE IMMEDIATE

Tristan Tzara

OU BOIVENT LES LOUPS

15 fr. le volume

LISTA NADREALISTIČKIH PUBLIKACIJA NALAZI SE NA TREĆOJ STRANI KORICA

Videti sem toga, članke:

(u Stožeru, novembar 1931):

Vane ŽIVADINOVIĆ-BOR

Za jednu Autokritiku Nadrealizma

VUČO, JOVANOVIĆ, P. POPOVIĆ

Otvoreno pismo Čitaocima »Stožera«

(u Savremeniku, okt.-nov.-dec. 1931):

Marko RISTIĆ

Današnje postajanje Nadrealizma u Francuskoj

(u Stožeru, januar 1932):

Marko RISTIĆ

Odlomak o Modernizmu i o Iracionalizmu

Vlasnik i odgovorni urednik: Đorđe Jovanović, Cara Dušana ulica broj 1. Beograd.

NERAZUMEVANJE DIALEKTIKE

ODGOVOR NA KRITIKE MERINA I GALOGAŽE

I

Nadrealizam, razvijajući se i ispoljavajući se kao pokret*), naišao je na veliki broj raznovrsnih nepovoljnih kritika. Čisto istoriski posmatran, nadrealizam se protivstavio čitavoj vladajućoj kulturnoj superstrukturi, iz koje je prvobitno ponikao, pa dakle i onoj literaturi koja je jedan od izraza te buržoaske kulture. Prirodno je da je ta kultura, i kroz literaturu i inače, u odbranbenoj nameri morala tome da se odupre, napadajući ili nipodaštavajući nadrealizam. Nadrealisti se nisu osećali pobuđeni da na te nepovoljne kritike odgovaraju, nisu imali potrebe od njih da se brane. Samo u izuzetnim slučajevima, i više zbog demonstracije, nadrealisti su na izvesne primerke i predstavnike takvog kritikovanja, slučajno izabrane, Drainac, dr. Dušan Nedeljković, reagirali sredstvima odgovarajućim svome predmetu, reagirali na način koji su smatrali za jedino moguće u odnosu na kritike te vrste i koje sa te strane dolaze: fizičkim ili intelektualnim šamarima. Ovi šamari se u stvari nisu odnosili na ličnosti koje su imale da ih otrpe, nego, preko tih ličnosti, na čitav jedan kompleks mračnjaštva, koji su te ličnosti predstavljale a ti šamari imali da prokažu.

U poslednje vreme, međutim, pojavile su se izvesne kritike na nadrealizam, takođe nepovoljne, ali baš sa one strane ko-

*) Potrebno je možda precizirati u kome smislu mi upotrebljavamo, u kome smislu, dakle, treba jedino shvatiti izraz *nadrealistički pokret*. Ovaj izraz izazvao je pometnju, pošto je bio pogrešno ili tendenciozno protumačen. Upotrebljavajući pojam *pokret*, mi smo imali i još uvek imamo nameru da onemogućimo izjednačenje samog nadrealizma sa pojedinim promenljivim grupama koje su imale zadatak da nadrealizam zaštite od nezvanih tumača, da ga sprovedu i produbljaju. Nadrealizam, međutim, ni jednog trenutka nije imao nameru da bude jedan zaseban politički, socialni, verski, ili ma kakav drugi »masovni« pokret, i da se tako protivstavi jedino pravilnoj društvenoj akciji koja, kao i on sam, teoriski počiva na istoriskom materializmu. Niti nadrealizam, kao pokret, pretenduje da u sebe zatvori one koji na njemu rade, niti, s druge strane, da svojim sopstvenim sredstvima, koja odgovaraju jednoj sasvim drugoj upotrebi, zameni sredstva prilagođena za direktno društveno dejstvovanje. Niko od nas ni jednog trenutka nije mislio da će nadrealizam postati pokret u onom smislu u kome je to moderni pokret proleterskih masa, niti u onom smislu u kome je to slobodno zidarstvo.

joj je, shematično govoreći, nadrealizam prišao i pripao, samim tim što se odlučno protivstavio postojećem i sankcionisanom uobličenju kulture. I, na kritike koje sa ove strane dolaze, mi ne možemo da ne reagiramo, ili da reagiramo isto kao na one prve. Uviđenom neminovnošću istorije bačeni na ovu stranu, mi nikako ne želimo tu da izigravamo neku opoziciju na ono što smatramo kao jedini putokaz i jedini put. Ali možemo očekivati da bude mo malo pažljivije saslušani, možemo da očekujemo da nas na ovoj strani bar pokušaju da razumeju i ozbiljno kritikuju umesto da nas *a priori* odbace.

Kao što nas ni na onoj strani Drainac ili dr. Nedeljković nisu zanimali kao ličnosti, nego kao nehوتيčni eksponenti, tako nas ni ovde ne zanima da pobijamo, na primer, I. Merina i Stevana Galogažu. Na njihovim ćemo se kritikama međutim zadržati, pošto su oni uzeli na sebe tešku dužnost i veliku odgovornost da kritikuju nadrealizam u ime marksizma. Hoćemo da vidimo kojim pravom, i sa kolikom ispravnošću, i sa kakvom pozvanošću oni to čine.

Mi, razume se, ne nameravamo da im tim povodom, jednim mahom, danas i samo danas, jednom za svagda protumačimo šta je i šta hoće nadrealizam. To bi bilo apsurdno, iz prostog razloga što nadrealizam nije jedna završena istoriska činjenica. Na prvom mestu, mi želimo da pomenutim kritičarima ukažemo na njihove pogreške, ne što se tiče nadrealizma, koji oni ne znaju i o kome govore pre nagljeno, površno i olako, nego na njihove pogreške u odnosu na sam dialektički materializam. A kada bismo o ideološkom nivou marksizma u ovoj zemlji sudili po tim kritičarima, koji su do sada, na žalost, jedini govorili o nama sa gledišta i u ime dialektičkog i istoriskog materializma, taj nivo bi nam se morao ukazati kao vrlo nizak. Ali to ne znači da ne postoje i druge ličnosti, do čije bi nam kritike svakako mnogo više stalo: Ubedeni smo da bi jedan pravi marksista mnogo dublje proučio predmet koji kritikuje; i, kao što bi nadrealizam, koji bi u tom slučaju bio taj produbljeni predmet kritike, pobudio tog idealnog (ali nadamo se postojećeg) materia-

lističkog kritičara da misli, da misli dialektički — jer kako bi drukčije mogao? — i pružio mu materijal da na osnovu njega dialektički zaključuje, isto bi tako, dialektički recipročno, *takva* kritika povelā nadrealizam dalje, dala mu materijala za produbljavanje i usavršavanje njegove auto-kritike, pomogla mu da se oslobodi i izvesnih zabluda. U odsustvu te prave dialektičke materialističke kritike, i u slučajevima o kojima je ovde reč, nama je nemoguće da se koristimo tim kritikama; nemoguće nam je da na osnovu slike nadrealizma koju daju te kritike, slike izobličene i bez sadržine, dodemo do nekog novog saznanja o nadrealizmu, obogatimo ga tim saznanjem, ispravimo ga čak ako i u koliko nam se gdegod prikaže kao neispravan. Mi smo, naprotiv, primorani da pokušamo da ispravimo pogreške svojih kritičara, i posrednim putem, kritikujući njih, da vršimo opet neku vrstu autokritike.

Mi znamo da taj jasniji, puniji, autentičan izraz marksističke kritike onemogućavaju realne okolnosti koje ometaju slobodno razvijanje takvog rada, pa dakle donekle eliminišu i nosioce tog zrelog i nepogrešnog oblika kritike. Mi znamo da te iste okolnosti pod kojima živimo uslovljavaju držanje i rad i ovih nepouzdatih kritičara koji govore mesto onih pravih. Znamo i to da ti preduslovi, te premise ometaju i njihovo pravilno i puno razvijanje i sigurno i jasno izražavanje. Mi to možemo da razumemo, jer smo svesni da smo i sami uslovljeni i da smo ometani tim realnim okolnostima. Ali našim kritičarima se ipak ne može oprostiti što tako olako, tako nedialektički zastupaju jednu tako razrađenu, tako usavršenu naučnu disciplinu kao što je marksizam. Oni imaju samo da primenjuju tu naučnu metodu, kao jedan već izoštren, isproban instrumenat, na realne događaje, na sve, materialne i duhovne, pojave. Mi međutim, mi govorimo o nečem što se tek izrađuje, formira, produbljuje, o nečem što, kao jedno novo područje nauke ima tek da nađe, uključujući se u dialektički materializam, svoje pravo mesto u krugu drugih nauka i u odnosu sa njima. Mi sami tek izgrađujemo nadrealizam; pokušavamo na svima stranama da ga osmislimo, da ga prožmemo svetlošću svesti. Ali nam, s druge strane, baš nadrealizam daje mogućnost i pravo da verujemo da ćemo, na ovom planu na kome delamo i mi i naši kritičari, mi nešto doprineti izgradnji dialektičkog materializma.

Da nije, dakle, u pitanju to neprimljivo

neshvatanje same dialektike i samog materializma, mi bismo mogli da razumemo, istoriski da opravdamo, pa čak i sa simpatijom da posmatramo držanje i nepoverenje I. Merina i Galogaže prema nadrealizmu. Videli bismo tu njihovu rešenost da zaštite ono što su naučili, ono u šta veruju, onako kako znaju i umeju. To njihovo rešenje moglo bi se formulisati ovako: »Bolje je držati se ovog što je sigurno, što je van diskusije, nego upuštati se u nove stvari, u pustolovine. Ne vredi se ozbiljno baviti svakom od tih bezbrojnih novotarija, koje pretenduju na svoju misiju da istoriski materializam dopune, isprave ili revidiraju. Sa takvim smo novotarijama imali već dovoljno rđavog iskustva!« Mi smo svesni da se pojedinim marksistima, *na prvi pogled*, nadrealizam ne može učiniti ništa bolje, ništa drugo do jedna od tih i takvih novotarija kao empiriokriticizam ili austro-marksizam. *Držanje* naših kritičara moglo bi se, dakle, istoriski, objasniti i opravdati. Ali to nikako ne znači da je ma i najmanje opravdana nepromišljenost i neozbiljnost kojom su se oni požurili da tome držanju daju jedan pretenciozan i konačan izraz. Rekli smo da razumemo da neko može biti skeptičan prema nadrealističkom istraživanju, ali je nepojmljivo da može, ako je iole svestan, pretvoriti svoju sumnju u gotovo mišljenje i unapred osuditi jednu stvar koja je u potpunosti postajanje i o kojoj nema takoreći ni pojma. Stoga se *zaključci* svih naših kritičara, Simića, Galogaže, Merina, Popovića, Masleše, ne mogu opravdati. Ti zaključci ne mogu odoleti jednoj iole ozbiljnijoj analizi.

Ukazujući na neprimljivost i neosnovanost tih napada, nadrealizam se ne brani od njih, već, osporavajući im pravo da se pozivaju na dialektički materializam, dokazuje *na delu* da je njihova teza pogrešna. Jer, prokazujući njihovu nepravilnost u odnosu prema tom materializmu, nadrealizam ne samo da ističe da na njega, ni ovoga puta još, nije primenjena jedna pravilna dialektička materialistička kritika, već, šta više, dokazuje svoju sposobnost, dakle i svoju pozvanost, da on sam tu kritiku, na druge i na sebe primeni, stavljajući joj u službu iskustvo koje mu je svojstveno i sredstva koja su specifično njegova. U uvodu štampanom na čelu prošlog broja ovog časopisa, rečeno je, između ostalog, da je nadrealizam pozvan, svojim osobenim istorisko-kulturnim položajem, da učestvuje u preinačenju čitave današnje stvarnosti, sledstveno i u jednoj strogoj dialektičkoj analizi svih dosadaš-

njih kulturnih vrednosti, u nemilosrdnoj kritici svih predrasuda i hipokrizija jedne preživjele kulture, pa dakle i u nemilosrdnom prokazivanju tih predrasuda reakcionarne misli čak »i tamo gde se one javljaju prerusene u svoju suprotnost«, to jest i među levičarima. Dešava se katkad, odista, da izvesni nesprenni pretstavnici marksističke misli, kao što su, na primer, ovi naši kritičari ili izvesni teoretičari takozvane »socialne literature«, nesvesni svoje kulturne uslovljenosti, nesvesni da im je misao deformisana i sputana presijom kulture koja ih okružava, usvajaju i nehotično čitave blokove buržoaske superstrukture, bez ikakvog unutrašnjeg proveravanja, za koje im, uostalom, nedostaju elementi i oruđe. Oni veruju da se ti blokovi, takvi kakvi su, mogu obrnuti za 180°, i bez ikakvog dialektičkog rastresanja, prosto okrenuti u korist i u slavu jedne nove kulture. Običan građanski realizam tako im se čini jedno vanredno i umetničko sredstvo za borbu, i skoro ideal ili bar kriterium. U pitanju je, međutim, ne jedno prefarbavanje, no jedno korenito menjanje, jedna *dialektizacija* čitavog sistema mera. U pitanju je samo pravo razumevanje, asimilovanje i stvarno primenjivanje dialektičkog materializma.

Ovde ne započinje nikakva diskusija o dialektičkom materializmu. Na suprot I. Merinu, koji je svoj članak bezazleno krsio: »Nešto o materializmu povodom »Nadrealizam danas i ovde« (ovaj naslov je prava klopka u koju se, nespretno kao što je, I. Merin i uhvatio), mi smatramo sebe sasvim nesprenim u poređenju sa ogromnim materialom koji bi takva diskusija podrazumevala i pretpostavljala, a svoje kritičare još mnogo nesprenijim. Ali možda nas je, svojom *dialektičnošću*, baš to čisto nadrealističko iskustvo koje ih toliko bunilo, naučilo onom glavnom. Pomoglo nam je tamo gde su ti pseudo-marksisti najslabiji. Dalo nam ono što njima, pored nedostataka koji su nam zajednički, najsvirepije nedostaje, uputilo nas, između ostalog, u jednom pravcu koji može biti samo put dialektike i koji se zove *UMETI MISLITI*. Mi ponova tvrdimo — svesni sve odgovornosti — da se to svakako ne može naučiti kod Upton-a Sinclair-a, o čijim nam sasvim nedovoljnim kritičkim sposobnostima svedoči skoro prevedeni *Zlatni lanac*, a kod Henri Barbusse-a još manje!

Od revolucionarne literature traži se (v. rezolucije kongresa održanog u novembru 1930 u Harkovu) da što dublje shvati materialističku dialektiku i učini je skroz svojom metodom, radi što potpunijeg razu-

mevanja stvarnosti u njenom kretanju, u njenoj složenosti i odnosnosti, u njenim unutrašnjim protivrečnostima. Jer *takvo*, dialektičko razumevanje je neophodno, i jedino efikasno, za delovanje na tu stvarnost. Ne radi se o tome da se iz jednog plitkog, statičkog realizma, onog koji je sav u službi predrasuda i interesa buržoaske kulture i koji se bez teškoća u nju uvršćuje, pređe u drugi plitki realizam, isto tako statički, isto tako nepokrenut, i koji, dakle, ne može da pokrene, a tobože je u službi izgradnje jedne nove kulture. U takvom realizmu nema ni traga od dialektike, od dialektike koja je transformacija energije i menjanje stvarnosti, menjanje koje se vrši i snagom duha postalog iz te iste materialne stvarnosti. Pa dakle, a *fortiori*, ni traga od *dialektizacije*, koja nije neka konstrukcija duha koju on nameće stvarima, već rezultat uviđene dialektike samih stvari, i koja je *trenutno neophodna u svima područjima života i u svima oblastima misli*. Odblesak materialne dialektike, dialektizacija postavlja jednu misao koja zaista živi neumitno na materialističku osnovu, ako je prvobitno bila idealistička, proizvodeći negaciju njenog prvobitnog i neosnovanog vida. Ovaj proces, koji se odigrao u samom nadrealizmu, naši pretenciozni »marksistički« kritičari, razume se, ne mogu da shvate.

I razumljivo je da ne mogu da shvate, razumljivo je da se brane od toga što ne mogu da uvide dialektičnost jedne složene pojave koju posmatraju statički i normativno; da ne mogu da uvide tačnost izvesnog skupa ideja koji posmatraju pogrešno; da ne mogu da uvide *materialističku iskoristljivost, to jest revolucionarnost* nadrealizma, koji posmatraju idealistički. I nije slučajno da oni nadrealizam nisu proučili: jer oni se plaše slobodne dialektičke misli, jer oni marksizam smatraju za tačno određeni niz normi i formula, za mehanizam koji samo treba naviti pa da misao funkcioniše u tačno određenim granicama jedne zbirke opštih mesta. Razumljivo je da nadrealizam negiraju.

Pa ipak se moglo očekivati da oni to učine na način malo manje nezgrapno, malo manje neumesno. I bez jedne analize, za koju tvrdimo da nikako nisu dorasli, čudno je da oni nisu mogli već po reakciji buržoaske publike da ocene da ono što smatraju buržoaskom dekadentskom estetikom ima svoju revolucionarnu vrednost i važnost, dokazanu stalnošću i istovetnošću te reakcije. Da uvide da je ta naša takozvana estetika napadana baš u

ime svih onih principa koji su skup buržoaskih predrasuda. Da je, dakle, nemoguće napadati *a priori* osnovu nadrealističke misli s leva, jer je osnova te misli baš ono izvorno delovanje čoveka koje se neminovno postavlja kao najrevolucionarnije. Taj napad s leva je po našem mišljenju neumesan već i po tome što se izjednačava sa napadima koji su nam, tako mnogobrojni, dolazili s desna.

Sredstva i postupak ove negativne kritike toliko su jadni i nevešti, da je rezultat njihovog pletivanja »za likvidaciju nadrealizma«, sasvim paradoksalan, i da se ova kritika sva okreće protiv te likvidacije. Ovoj kritici je, naime, cilj da dokaže da je nadrealizam nemoguće održati u njegovoj posebnoj specifičnosti i u njegovom integritetu, nemoguće postaviti na bazu dialektičkog materializma, uneti njegovu sadržinu u okvir tog materializma. Ali, umesto toga, te kritike uspevaju samo da sasvim jasno pokažu da njihovi pisci nemaju ni pojma o tom istom dialektičkom materializmu, koji gore kasape no što kasape nadrealizam. Time te kritike dokazuju, suprotno od onoga što im je bila svrha, da u ovakvoj intelektualnoj situaciji, kada su zastupnici i branioci marksizma toliko nesporni za svoj posao, kritički rad nadrealizma, sa tačke gledišta tog istog marksizma, ne samo da nije uzaludan, već preko potreban. Kada bi oni na delu pokazali da mogu, i bez jednog umetničkog, filozofskog i naučnog iskustva koje im nedostaje — što nije njihova kri-

vica —, a koje je svojstveno nadrealizmu baš zbog njegovog porekla i razvoja — što nije njegova zasluga —, da ipak mogu da sprovedu materialističku dialektičku kritiku i kroz izvesne oblasti još nove za tu kritiku, onda bi eventualno mogli isticati i dokazivati izlišnost čisto nadrealističkog doprinosa.

Nadrealizam je, kao *predmet kritike*, jedna od tih oblasti. Tu nije dovoljno primeniti već gotove Marx-ove formule, jer marksizmu, u doba njegovog stvaranja, istoriski su nedostajali elementi za posebno predviđanje postupanja kritike u tim novim područjima rada. Kako naši kritičari nisu sposobni da primene naučni duh marksizma u tim novim područjima, to su primorani da, povodom nadrealizma, ponavljaju rdavo naučenu lekciju.

Nadrealizam, kao predmet kritike, zasad ostaje nekritikovan. Međutim on se, kao nov elemenat saznanja, ukazuje i kao oruđe te kritike, i, kao takvo, pokazuje se podešen za primenjivanje na izvesne oblasti još nedovoljno dialektički proučene, bilo za njihovo pobijanje (religija, predrasude, psihičke deformacije svake vrste, buržoaska literatura), bilo za njihovu razradu i dialektizaciju (san, poezija, odnosi stvarnosti i misli, misli i izraza). Autokritika, gde je nadrealizam u isti mah predmet i oruđe kritike, jedna je od njegovih delatnosti, i dokaz njegove neporečne materialističke dialektizacije.

Da vidimo sad kako izgleda kritika koja ovo previđa.

II

M E T A F I Z I K A I. M E R I N A

Što se tiče vašeg pokušaja da raspravljate to pitanje sa materialističke tačke gledišta, moram da vam kažem, pre svega, da se materialistička metoda preobraća u svoju suprotnost, kada se čovek njom ne služi kao koncem vodom kroz istorisku studiju, već kao unapred spremnom shemom u koju se umeću istoriske činjenice.

Iz jednog pisma Friedrich-a Engelsa, nedavno objavljenog u časopisu *Der Rote Aufbau*.

Članak I. Merina *Nešto o materializmu povodom »Nadrealizam danas i ovde«* (Stožer, februar 1932) počinje izvesnim generalnim razmatranjima, za koja nije rečeno na šta se odnose.

Simptomatična je konstrukcija toga članka: Merin odmah, u uvodu, donosi globalne i apstraktne zaključke, sasvim proizvoljne i bazirane na ličnim impresijama, da bi se posle, u izvođenju tobože »stvarnih« zaključaka, mogao pozvati na one prve. Tako se ovaj članak ukazuje kao idealistički već odmah u početku, i samom svojom konstrukcijom. Merin ne izvodi zaključke iz tumačenja činjenica,

nego tumači činjenice na osnovu apriornih zaključaka. Misleći na nadrealizam a ne pominjući ga, on je unapred opisao i ocenio onu apstraktnu kategoriju u koju će posle nadrealizam imati samo da uvrsti.

Mi tvrdimo da takav proces mišljenja sa dialektičkom metodom nema apsolutno ničeg zajedničkog. Sumnjamo da i samom piscu može da imponira ta suptilnost koja se sastoji u izbacivanju reči *nadrealizam* iz čitave jedne serije neosnovanih sudova o vrednosti, koji se, samim tim što su tu, ne mogu ticati ničeg drugog do nadrea-

lizma. Izgleda da je bilo nekako lakše ne naznačiti sasvim precizno na šta se odnose optužbe suviše upadljivo neopravdane. Da se nesmotrenim generalizacijama cilja na nadrealizam, to pokazuje tendencija članka, ali nikako i sadržina tih generalizacija. Jer, ma koliko se tajanstveni člankopisac »smešio, smešio«, nadrealizam nikoga nije proglašavao za svoga »papu«, niti su se te »pape«, — tu Merin valjda podrazumeva Marx-a i Engelsa?! — mogle boriti protiv nekih »programa« koji za njihovo vreme ni virtuelno nisu postojali.

Aludirajući tako nasmelo na nadrealizam, pisac ne primećuje da on u stvari govori o nekim imaginarnim građansko-levičarskim političkim grupacijama. Kako nekakav poseban nadrealistički politički program nikada nije postojao, koji bi se ma kom drugom mogao protivstaviti, to je sve ovo čist apsurd. Nadrealizam nikoga ne »eksploatiše«, ne vodi »u borbu protiv posledica«, ne odvodi od »matice«, nego naprotiv, podrazumeva jući danas prihvatanje istoriskog materializma, on sve one koji mu priđu upućuje, kroz razradu moderne svesti, na korenito dialektičko razumevanje i menjanje uzroka, orijentiše ih dakle ka toj matici (reč je o ideološkom opredelenju), onemogućavajući im, svojom doslednošću i svojom moralnošću, da sebi potraže alibi, »surogat« u literarnoj neodgovornosti, u neopredeljenosti kula od slonove kosti. O čemu se, dakle, radi, kada o nadrealizmu ne može biti reč? Ovaj postupak insinuiranja izgleda nam prilično nezgodan. Međutim, on osvetljava sumnjivom svetlošću ono što posle dolazi.

Zatim, promene radi, I. Merin počinje da recituje lekciju. To je ono »nešto« o dialektičkom materializmu što se naslovom obećava. Lekcija je u pogrešnom cilju učena: radi papagajskog ponavljanja mesto radi žive primene. Formulacija, sem toga, grdno miriše na vulgarizaciju. Lekcija je, što je još gore, samo nabubana: slovo je tu, ali je duh odsutan. A može li se dialektika gore izneveriti no umrtvljavanjem? Lekcija je rđavo naučena, ili bar svakako zbunjeno ponovljena. Merin se spetljao. Tako na primer, reći da je »dialektički materializam Marx-a i Engelsa proizišao iz povezivanja (!) materialističke teorije saznanja sa Hegelovom idealističkom dialektikom« u svakom slučaju je jedan veoma ne-dialektički način izražavanja, pa dakle i mišljenja. Ali reći da je dialektički materializam »ukoliko je primenjen na dialektički materializam« (!!!) »očišćen od svojih grešaka«, znači jasno pokazati apsolutno nemanje smisla za dialektiku pa čak ni za najrudimentarniju logiku, i otkriti očevitno anti-materialistički stav. Zatim doznajemo da dialektički idealizam »u obliku koji mu je dao Hegel jedva da bi mogao da dovrši pokušaj organskog tumačenja vasiona«. Mi ništa ne izmišljamo, ma da je neverovatno: Pišući »nešto« o dialektičkom materia-

lizmu, jedan tobožnji marksista, pošto je otkrio da je dialektički materializam »očišćen od svojih grešaka« tek kad je sam na sebe primenjen, izjavljuje da bi i dialektički idealizam, istina »jedva« ali to znači ipak mogao da dovrši, DA DOVRŠI »pokušaj organskog tumačenja vasiona«. Ako ovo uopšte nešto znači, (što je, uzevši u obzir ove četiri poslednje reči, teško uočiti), onda je to prosto idealističko nipodaštavanje materializma, kome je ostavljena uloga ne neophodnog akceleratora. Sledeća rečenica nas uči da se apsolutna ideja Hegelova, »doduše živa«, »nije mogla materializovati pošto je uglavnom bila dialektika apstrakcija«. Dakle, da kojim slučajem nije to bila, apsolutna ideja bi trčala danas po svetu, materializovana ko zna u kakvom basnoslovnom obliku.

Na žalost, nije moguće sve navesti. Posle ne malog petljanja, vrćenja u krug, i mucanja, opet saznajemo da se Hegelova »teorija apsolutne ideje nasuprot naprecima teorija saznanja pokazala kao nesposobna za život« (maločas je apsolutna ideja bila »doduše živa«). »Iz materialističke teorije saznanja (Marx-Engels) sjedinjene sa idealističkom dialektikom (Hegel) nastala je nova metoda istraživanja: dialektički materializam.« Kakva zbrka! Dialektički materializam Marx-a i Engelsa proizašao iz povezivanja materialističke teorije saznanja opet Marx-a i Engelsa sa Hegelovom idealističkom dialektikom! Postojala je dakle, po novim Merinovim otkrićima, nekakva nedialektička materialistička teorija saznanja Marx-a i Engelsa, kojoj su njeni stvaraoci srećom naknadno prišli idealističku dialektiku! Pošto je ovako pronicljivo objasnio ovo sprežanje, naš kritičar radosno uzvikuje: »Sa tom vezom postade dialektika materialistička a materializam dialektički.« Sve je jasno! »Jasno je da je Hegelova dialektika »apsolutne ideje« morala biti postavljena na novu platformu.« Eto ti sad! Na novoj kao i na staroj »platformi« dialektika apsolutne ideje NIKAKO ne može biti materialistička.*)

Sleđuje, vrlo konfuzno stilizovana, konstatacija da su »nekoje definicije« nadrealista »bliske definicijama materialističke dialektike, ali su većinom nepotpune, metafizičke i, uprkos ili baš radi tih

*) Merin tvrdi da nadrealisti nisu razumeli tu činjenicu da je dialektika postala materialistička. On argumentiše i podupire svoju pouku baš tačno onim istim referentijama (na primer o dialektici postavljenoj na noge) kojima smo se i mi, i to ne jedanput, poslužili! To rukovanje navodima u tom smislu pravo je čudo: sastoji se u tome što se citiraju rečenice koje smo mi pre godinu dana citirali; to bi imalo neke vrednosti kada bi te rečenice u datom određenom slučaju bile protumačene, kada bi tim tumačenjem ispravljeno bilo naše ranije tumačenje. Ne! ono što nismo razumeli čitajući Marx-a treba sada da razumemo čitajući Merina! Naše interpretiranje i iskorišćavanje izvesnih navoda pobijati tim istim golim navodima spada u jednu čudnu dialektiku, čudnu i začudo suptilnu!

definicija koje bi trebale afirmisati materializam, idealističke. Što znači da su te definicije idealističke baš radi sebe samih, kao bliskih materialističkim, što je od njihove strane bez sumnje jedno veoma narcisističko, ali otmeno i švarckinstlersko ponašanje.

Najzad, Merin pokušava da analizira jednu našu rečenicu (iz NDIO, 2, str. 4). Iz nje on zaključuje da je »pisac tih redaka« »pogrešno shvatio« razliku između Hegelove i Marksove dialektike. A ovo zaključuje na osnovu toga što je, po njegovom mišljenju, *sopstveno iskustvo nadrealizma*, o kome je tu reč, »čisto idejne a ne materialne prirode«. Promašena analiza ovog navedenog, nedialektički izolovanog, pasusa iz jedne naše beleške pokušava pored toga još da se zakači za izraz *menjanje* koji se vrlo jednostavno tiče transformacije nadrealističke misaone dialektike iz idealističke u materialističku. To menjanje, (za koje smo mi napisali da je bilo donekle nezavisno i samo *potpomognuto primerom i uticajem* sličnog preobraćanja koje je dialektika doživela prelazeći iz ruku Hegelovih u ruke Marx-a i Engelsa), Merinu izgleda nešto čudno (što nama opet nije čudno jer znamo da su Merinu postupci dialektičke misli strani). On to menjanje proglašava za »ne donekle već potpuno nezavisno od onog davno utvrđenog i nepromenljivog značenja i formulacije dialektičkog materializma«. Ovim je izvrnuto značenje reči *nezavisno*. Ni značenje ni formulacija dialektičkog materializma nisu jednom za svagda, apsolutno i normativno, uzakonjeni. A u čemu je, do vraga, to potpuno nezavisno, to metafizički shvaćeno menjanje o kome govori naš kritičar? On odgovara: »Čini nam se da je ovo »menjanje« jedno pomalo netačno formulisanje*) obnove dobre stare metafizičke metode francuskih materialista.« Kao konkluziju odjednom lupiti da nadrealizam obnavlja vulgarni, mehanistički materializam XVIII veka, to oličava svu nepovezanost, svu proizvoljnost i svu nedoslednost piščevog načina mišljenja, za koji neumorno ponavljamo da je lišen svake dialektike. S druge strane, taj nagli i kapriciozni zaključak, pretstavlja zaista jedan sasvim nov momenat u već vrlo šarenoj i protivurečnoj povesti pobijanja nadrealizma s desna i s leva.

Dovde smo pažljivo pratili članak svog kritičara, vaskrsli iz mrtvih, ovim povodom, metodu »reda po red«. Videli smo da kritičar još ništa nije, iz celog nadrealističkog materiala, podvrgao jednoj marksističkoj kritici. Videli smo da se on samo vrteo oko tog predmeta koji nije umeo da rasklopi, da se slišavao, i da je izbacivao proizvoljne presude. Međutim, on sam o svom radu

*) Povodom ovog *menjanja* koje je *formulisanje*, treba napomenuti da I. Merin ne zna ni gramatiku ni smisao reči. Što znači da ne zna pravilno da piše. Čudno bi dakle bilo kad bi znao pravilno da misli.

misli sasvim drukčije, pošto kaže da je »sa (sic!) gore rečenim već apriori oboreno« jedno savršeno prosto i pravilno naše tvrđenje. Ono glasi: *Nadrealizam se mora tumačiti na bazi dialektičkog materializma*. Njim smo mi počeli svoju autokritiku, koja ima nameru da bude jedno tumačenje nadrealizma na bazi dialektičkog materializma od strane samih nadrealista. Bez obzira, međutim, da li ta autokritika uspeva to da bude, gornje tvrđenje ostaje potpuno neoborivo. *NJIM BI MORALA DA POČNE SVAKA MATERIALISTIČKA KRITIKA NADREALIZMA*. Ono je, dakle, donekle dokaz da je autokritika nadrealizma bar početa sa pravilnog stanovišta. Tim jasnim i osnovnim tvrđenjem, koje nema ničeg specifično nadrealističkog u sebi, oboreno je sve što je Merin rekao o nadrealizmu. Ali evo njegovog komentara:

»Pošto je nadrealizam *produkat ideje*, tojest ne proizlazi iz materialnih činjenica, to se nadrealizam ne može »tumačiti na bazi dialektičkog materializma«, već se pomoću njega može samo kritikovati. Ako bi taj »dialektički materializam« po nadrealistima trebao da ima drugi značaj, da predstavlja drugu vrednost i obim nego što mu je dao njegov stvaralac, onda bi tu mogla biti po sredi jedino pogrešna formulacija termina. Ako bi se trebao tumačiti po Marks-u, onda bi gornje tvrđenje bilo skroz netačno i pogrešno, jer, kao što smo već gore tvrdili, nadrealizmu nedostaje svaka materijalna veza sa stvarnošću, znači da je *produkat ideje*, a njegovo najnovije tumačenje posle svoje transcendencije rezultat čisto intelektualnog duhovnog iskustva.

Da se sve duhovne pojave moraju svesti na materijalne, ili pak da se ono duhovno smatra prosto kao forma ili kao izraz materijalnog, tačno je. Ali to još ne znači da je iskustvo, koje je stvoreno na temelju ovog psihofizičkomaterialističkog procesa, već prosto iz tog razloga i materijalno iskustvo! Materijalno iskustvo bilo bi iskustvo stvoreno na bazi tehnički uslovljenih odnosa produkcionog procesa.«

Pokušajmo da razbistimo ovaj galimatias. Prvom rečenicom ovog drugog stava, Merin je sasvim očigledno pokušao da nekako ispravi, ili za- bašuri, ono što se i njemu čak moralo učiniti sasvim sumnjivo u celom prvom stavu. Njegovoj tezi da je nadrealizam »*produkat ideje*« pošto mu »nedostaje svaka materijalna veza sa stvarnošću«, mogla bi se dati dva tumačenja: jedno bi bilo eventualno pomirljivo sa materialističkom tezom »da se sve duhovne pojave moraju svesti na materijalne«, iako to pomirenje sam Merin samo želi ali ne ume da izvede. Ali mi ćemo mu pomoći (v. poslednji odeljak (IV) ovog članka). Drugo je, sa tačke gledišta dialektičkog materializma, čist apsurd. Na žalost, zaključnom formulacijom svoje teze, kao i svojom neverovatnom »analizom« našeg »*sopstvenog iskustva*«, sam pisac potpuno isključuje prvo tumačenje. Iz daljih Merinovih tvrđenja, vidi se jasno da on baš onu *genetičku*, *kauzalnu* materijalnu vezu između nadrealizma i stvarnosti negira, i time ističe jednu *potpuno idealističku* hipotezu o postanku nadrealizma. Da bi dokazao da je nadrealizam idealistički, on ga ide-

alistički tumači! Ima li šta prostije? Merin ne razume da je jedna skroz idealistička koncepcija, na primer ideja boga, za jednog materialistu *nestvarna*, ali svakako *stvarnošću uslovljena*! Pored toga, i zasebno od toga, Merin ne razume da se i jedna savršeno idealistička koncepcija, za jednog marksistu, *mora tumačiti na bazi dialektičkog materializma*. Može li zar dialektički materializam da efikasno, da uopšte *kritikuje*, na primer ideju boga, ako je prethodno ne podvrgne jednom materialističkom tumačenju? Kada bi dakle Merin, ma i nekim sofističkim trikovima, trenutno uspeo da izvede da je nadrealizam jedna idealistička koncepcija, — što mu nikako ne polazi za rukom, — naše tvrdnje o potrebi i načinu tumačenja nadrealizma ne samo da bi ostalo neoborivo, no bi bilo i potvrđeno, jer bi moralo biti polazna tačka i osnova njegove kritike. Bazirati svoju kritiku na ideji da je nešto *»produkat ideje«* apsurdno je i besmisleno; trebalo je dokazati zašto je ta ideja, koja je već produkt, samo *»gola ideja«* i to dokazati na osnovu jedne realne analize, to jest pomoću jedne analize osnovane na realnim odnosima.

Razume se da se radi o Marx-ovom, a ne o nekom drugom dialektičkom materializmu, jer drugi nikakav ne postoji. I baš zato što se radi o jednom i još uvek živom, što znači ne-statičkom*), Marx-Engelsovom dialektičkom materializmu, nemoguće je reći, kao što međutim kaže naš kritičar, da mu je Marx, jednom za svagda, *»dao vrednost i OBIM«*! Svako dete kome bi tačno objasnili šta je to dialektički materializam, kako je taj materializam postao, kako se razvija, kako proširuje i produbljuje svoj delokrug, shvatilo bi u kojoj meri Merin ne razume ono na šta se poziva. Pre no što ostavimo ovu idealističku zbrku, možemo još dodati da je prilično duhovito tražiti od jednog iskustva da bude *»materijalno«*, a proces *»na temelju«* koga je ono *»stvoren«* nazivati *»psihofizičkomaterialističkim«*. Pored nakaradnosti ovog neispravnog termina, pored konfuzije i nespretnosti na koje smo se već navikli, ovde se ukazuje i jedno brkanje pojmova *»materijalno«* i *»materialistički«*, koje nije samo jezična nesmotrenost, i koje ne ostaje bez posledica.

Bez reda, to jest idući Merinovim redom misli, možemo još da ukažemo na sledeće novitete, upravo da ih opovrgnemo. Za nadrealizam svest ni u kom slučaju i ni u kom trenutku nije bila *»nadrealna pojava«*!). I, prema tome, nisu *»zato«*

njegovi *»pokušaji da postavlja probleme«* »hipoteze«, već zato što je to jedan od neizbežnih puteva nauke. Nadrealizam i ne pomišlja da sprovede analizu današnje svesti bez obzira na njenu društvenu uslovljenost. Ove optužbe dokazuju potpuno nepoznavanje nadrealističkih teoriskih i eksplikativnih tekstova. Gola izjava da je nadrealizam idealistički, pošto *»sagrađen na teorijama apsolutne ideje«*, nema da bude pobijana jer uopšte ne stoji ni na čemu. A kako nadrealizam može biti *»po svojoj suštini, po svojim formulacijama, a naročito po svojoj primeni«* (*»umetničkim realizacijama«*) *»kontreran(!) istoriskom materializmu«*, to se nikako ne da razumeti. U ovoj kritici nema ni jedne stvarno osnovane reči o toj *»suštini«* nadrealizma. Za njegove *»formulacije«* kaže se da se približuju marksističkim. Što se tiče njegove poetske *»primene«*, odnosno podataka dobivenih nadrealističkom eksperimentacijom, oni ne mogu biti *»kontrerni«* istoriskom materializmu, kad je baš ovaj pozvan da ih pravilno protumači i iz njih izvuče pravilne zaključke i nove primese za svoje teze i svoje sprovođenje. I kada bi nadrealisti te podatke pogrešno, to jest metafizički i idealistički tumačili, dialektički (za ovaj slučaj tačnije no istoriski) materializam bi imao pravilno da protumači te iste podatke, koji su za njega samo jedan material za izučavanje, koji mu, dakle isto tako, ne mogu biti *»kontrerni«* kao što mu ne može biti *»kontrerna«* jedna novopronađena vrsta riba iz velikih morskih dubina, koja bi, bez obzira na teološka buncanja, znatno doprinela napretku biologije.

Nešto dalje, Merin se opet zapetljao: prvo izjavljuje da je istoriski materializam *metoda* (sintaktički, nezgodno je reći da jedna metoda može *»raditi egzaktnim metodama nauke«*, kao što piše u istoj rečenici); a odmah zatim govori o *»totalističkom shvatanju sveta istoriskog materializma«*. Metoda koja ima svoje shvatanje sveta!.. A ta rogozasto shvaćena *metoda-shvatanja sveta* ima i svoju dialektiku i sad je odjednom sa tom *»dialektikom istoriskog materializma«* nadrealizam *»u direktnoj opreci«*, i to zato što *»totalističko shvatanje sveta«* *»uključuje sve pojave koje rezultuju iz produkcionog procesa materijalnog života«*, a *»baš iz tog razloga ne uključuje nikakve metafizičke pojave, a ni probleme kojima se posvetio nadrealizam«*! Šta ovde znači reč *»uključuje«*, to se dobro ne vidi. Ali se zato vrlo dobro vidi da, protivstavljene onim prvim, te *»metafizičke pojave«* NE *»rezultuju iz procesa materijalnog života«*. Za merinovski *»dialektički materializam«* ima dakle dve vrste pojava, jedne su uslovljene materialnim životom, druge ne. U čemu li je tajna tog fantastičnog Merinovog materializma?

je transcendentalan, metafizički, idealistički.« Brzopleta igra reči zamenjuje tu svako realnije ispitivanje i svaku argumentaciju.

*) Dialektički materializam je dialektičan: razvija se i dopunjuje se svakim danom, blagodareći napretku kulture i doprinosu novih elemenata saznanja. Povodeći se za razvojem istorije, marksizam se menja i usavršava; njegov najaktuelniji stadijum naziva se marksizam-lenjinizam.

**) Međutim, izvesna površna i pseudo-marksistička kritika još uvek se zadovoljava ovakvim rezonovanjem otprilike: »NAD-realizam je NAD-real, to znači da se uzdiže iznad stvarnosti, da

Tri zaključka, najzad, cele ove konfuzerije ova su: »1) da je nadrealizam koji ne polazi ni sa kakve materijalne pretpostavke, već i po svojoj idejnoj strukturi, u vlasti krive dijalektike. 2) da nadrealizam bez ove žive veze sa stvarnošću nije materijalno uslovljen. 3) da ne oličava u sebi ništa što bi ga moglo dići na nivo masovnog pokreta, a da ima u sebi sve suprotne kvalitete, što znači da će ostati ezoterična grupa sve do svoga kraja.« Ostavljamo na stranu sitne i krupne omaške i podvale: nadrealizam uopšte ne polazi ni od kakve pretpostavke; jedna pretpostavka uopšte ne može biti materijalna; o idejnoj strukturi nadrealizma ipak je trebalo bar nešto reći podrobnije što bi poduprlo ovaj sud; ne postoji jedna prava dijalektika a jedna kriva; nadrealizam ne pretenduje da postane »masovni pokret«, itd. Glavno je cvo: zagonetka Merinovog materializma razjašnjena je tek na kraju celog napisa, kao u detektivskim romanima! Naš junak je otvoreno priznao da smatra da postoje izvesne pojave KOJE NISU MATERIALNO USLOVLJENE! (Još samo jedan mali korak dalje, pa ćemo se naći usred najtranscendentalnijeg raja!) Razjašnjena je tajna zašto Merin neprestano brka *materialno* i *materialistički*. Merin, nedosledni idealista, brka *stvarnost*, to jest ono što jeste, što postoji, sa *shvatanjem stvarnosti*, to jest sa onim kako se to bivanje kome pretstavlja. Ovo drugo može biti ili ne biti materialističko, ali je, kao i sama stvarnost, neminovno, manje ili više direktno ali u svakom slučaju, materialno uslovljeno. Merin, međutim, kao da uobražava da jedna duhovna pojava idealističkog karaktera (pretpostavimo za trenutak da je o takvoj pojavi reč), ne može biti materialistički tumačena. I, razume se, kad nije pravilno, *to jest materialistički*, protumačena, ona se ne ukazuje kao materialno uslovljena! Merinu dialektički materializam neobično imponira, što je sasvim prirodno, ali bi isto tako prirodno bilo da se onda malo zapita kako se taj materializam primenjuje i na ono što nije on sam. Ali Merin dialektički materializam naivno shvata kao neki dogmatičan i ušavljen Weltanschauung. Sasvim kao mistički vernik koji ljubomorno čuva tajanstvenu i okultnu moć svoga božanstva samo i isključivo za sebe i za svoju sektu, Merin mono-

poliše materializam, ne samo kao metodu koju jedino materialisti umeju i smeju da primene, nego kao metodu koja se samo na materialiste primenjuje!!*) Merin kao da ovako umuje: »Za materialiste je stvarno svet materialno uslovljen, ali samo njihov materialistički (ne materialni) svet; idealisti greše što nisu materialisti, i, da bismo ih kaznili, nećemo im dopustiti da budu protumačeni materialistički, nećemo ih smatrati materialno uslovljenim: nek idu s milim bogom od koga su i došli!« Pored toga što je ovo idealistički, zaista je monstruozno glupo. Identifikujući nedostatak »žive veze sa stvarnošću« i *materialnu uslovljenost*, Merin je nepobitno dokazao da ne pravi razliku između *neizbežne* materialne uslovljenosti i *ne-neizbežne* materialističke svesti o toj uslovljenosti. Mi sami smo primorani da otkrijemo Merinu, koji razume se nije ništa dokazao, ono što je a priori *hteo* da dokaže! Dokazao je, međutim, samo koliko je nesvestan onoga što piše.

Ovim smo svršili sa ovom kritikom. Iako je njen smučkani idealizam neumitno materialno uslovljen, ona uopšte nije materialistička. Jedna razvašarena pregršt rdavo stilizovanih, apstraktnih i potpuno spoljnih kvalifikacija, afirmacija bez podloge, sudova o vrednosti i opštih mesta, sasvim bespravno uzurpira ulogu jedne marksističke kritike. Marksizmu su ovakvi zastupnici nepotrebni. Oni su mu verni kao nekoj normativnoj religioznoj dogmi, nedialektički i formalistički. Oni ga izneveravaju.

Oni se plaše misli: kod Marx-a o paranoji ili o želji, ili o nadrealizmu, nisu ništa pročitati, prema tome, misle oni, to su problemi o kojima ne može marksistički da se govori, koje marksizam isključuje. Što su to *činjenice* a ne metafizička pitanja, činjenice o kojima materializam, koristeći se baš nadrealističkim doprinosom, ima tek da kaže svoju reč, za to oni ne haju. A međutim, i kada bismo mi, nadrealisti, idealistički interpretirali sadržinu koju donosi nadrealizam, materialisti bi morali, naknadno materialistički da je protumače, da je razrade, da iz nje izvuku ono što ne može a da ne bude jedan podatak više za napredak saznanja o čoveku, o uslovima njegove slobode.

III

KOMITOVANJE S. GALOGAŽE

Galogaža, književnik, novelist i urednik *Literature*, izjasnio se za likvidaciju nadrealizma (v. uvodni članak pod tim naslovom u *Literaturi* od februara 1932). Pokušavajući da odbrani tu svoju tezu, Galogaža se za tako jednu definitivnu i globalnu, za tako jednu odsečnu i odrečnu kritiku nadrealizma pokazao potpuno nekompeten-

tan i nenadležan. Proizvoljnost i neumesnost njegovih tvđenja dolaze poglavito usled potpune neodređenosti plana na kome nas kritikuje. Prob-

*) Hrišćanski i narcistički Merinov lapsus o dialektičkom materializmu koji je »očišćen od svojih grešaka« tek kad je sam na sebe primenjen, takode je ovde rasvetljen, i to dvostruko.

lem koji tako samopouzdan i kategorički rešava, Galogaža uopšte nije umeo da postavi, pa čak ni da nazre stvarni plan tog postavljanja.

Pošto je, od prve, pronašao u čemu su »zablude« i »slabosti« nadrealizma, Galogaža konstatuje: »Na svojim »novim putevima«... nadrealisti ne samo da posrću, već rade nešto gore: oni unose zabunu među neobavještene, verovatno neznajući kako se danas kvalificira takav posao.« I ne zaustavlja se samo na tome. On smelo tvrdi da se »to posrtanje i to pravljenje zabune pokazuje sasvim jasno« u drugoj svesci ovog našeg časopisa. »Tu se vidi, dodaje on, da nadrealizam ne zna šta da radi sa samim sobom, on traži svoju ulogu, traži zaposlenje.« Činjenicu, inače sasvim pojmljivu, da nadrealizam hoće izvesne svoje probleme da rešava i dalje, pa i teoriski, umesto prosto da likvidira, Galogaža kvalifikuje ovako: »Ima raznih vrsta bijega, pa je možda i to neki način.« U vezi sa ovim, valjda, treba shvatiti i njegovu neduhovitu primedbu o podeli uloga: »na jednoj strani »komite«, a na drugoj »guslari.« Gde je to pisac Novela i Čudnih Silueta pročitao, ali pročitao zaista, a ne nadovezao, da se mi »izlučujemo iz prakse i dodeljujemo sebi ulogu nekih »teoretičara«?

Zatim se Galogaža pita: »tko su ti protagonisti nadrealizma? Mi ne poznajemo nijednog, a tako bi htjeli znati kako žive u svom realnom životu, šta rade, od čega žive. To bi nas zanimalo jednako kao i njihovi bilteni, trakti, knjige i ostali papir.«

Takav je ton Galogažin. Tolika odsečnost i ta autoritativna superiornost zahtevale bi svakako jednu čvrstu i neoborivu ideološku podlogu. Bez nje sve je to samo blef. Kakva je, međutim, ideološka snaga Galogažina, lako ćemo videti na nekoliko primera, a i na samoj strukturi celog njegovog članka. Na osnovu svoje »ideološke« kritike, na početku i na kraju svog članka, Galogaža zaključuje da »nadrealizam treba potpuno likvidirati, kao štetan«. Završni, za nas prilično nerazumljivi razlog za ovo je sledeći: »Nadrealizam je već sam po sebi takav da nema apsolutno nikoga iza sebe, što i sami njegovi protagonisti znadu vrlo dobro.« Neka Galogaža veruje da mi, »protagonisti« o kojima on govori, uopšte ne znamo šta time hoće da kaže. Jer ako zaista »nema apsolutno nikoga iza sebe«, kako nadrealizam može unositi zabunu, i zašto ga uopšte treba kritikovati?

I pre no što se baci u velike gestove kojima hoće da zabašuri nedostatak jednog misaonog procesa koji iole nešto vredi, Galogaža švindluje u dedukcijama. Evo jednog karakterističnog primera:

U januarskom broju iste *Literature* izašla je poduža beleška D. Simića (ko je to?), pod naslovom *Novi putevi nadrealizma*, koja počinje ovako:

»Poslije kongresa u Harkovu i revije »Le surréalisme A. S. D. L. R.«, poslije manifesta povodom Hegelove stogodišnjice i objašnjenja u »Sto-

žeru«, nakon Bretonovog drugog manifesta, i poslije stava nadrealista prema kolonijalnoj izlozbi u Parizu, može se kazati da su dječje intelektualne bolesti nadrealizma na putu definitivnog likvidiranja, a ozbiljan pokret da počinje tek sada.«

U februarskom broju *Literature*, Galogaža kaže da je toj rečenici »potreban komentar«, pošto »članak (Simićev), u cjelini, jasno pledira za likvidiranje nadrealizma«, a ovo se — to uvida i priznaje i sam Galogaža — iz navedene rečenice ne vidi. Zato je Galogaža ovako komentariše:

»Iz cijelog članka (Simićevog) izlazi da su »bolesti nadrealizma na putu definitivnog likvidiranja.« »A ozbiljan pokret da počinje tek sada.« »Pokret«, čega? Ne nadrealizma nego bivših nadrealista. Tako se to ima shvatiti.«

Ima se dakle shvatiti da komentarisanje, za Galogažu, znači: do pola prosto prepričavanje, a od pola naglo i sasvim apsurdno izvrtnje smisla. Da Simićev članak u celini pledira za likvidiranje »dečjih bolesti« nadrealizma, to je tačno, ali kako je moguće reći da je to isto što i pledirati za likvidaciju samog nadrealizma? Gde se i kad se jedan živ organizam identifikovao sa svojom bolešću, sa onim što u njemu treba izlečiti? Znači li to, na primer, da je Lenjin, svojom knjigom *Dečja bolest komunizma*, pledirao za likvidiranje onoga čemu je posvetio svoj život? Svakome je jasno da komentarisana rečenica znači baš tačno suprotno od onoga što bi sada Galogaža želeo da nas uveri da je ona htela da kaže. Njegova misaona nelojalnost očigledna je već i po izvrđavanju oko smisla reči *pokret*. Mi pitamo: šta znači »pokret bivših nadrealista«? Za nadrealizam, u njegovom početku, moglo se eventualno još reći da je »pokret bivših dadaista«...

Kako god se sve to vrtelo, obrtalo i etiketiralo, ostaje u pitanju život jednog pokreta čije »dečje bolesti« treba likvidirati, da bi živio, razvijao se, a ne likvidiranje samog pokreta. To izlazi iz Simićeve rečenice a to mislimo i mi sami. I nadrealisti nazivaju idealizam, na primer, infantilnom bolešću nadrealizma, i teže, svojom samokritikom, da tu bolest, u svima njenim produženjima i reperkusijama, »definitivno likvidiraju«. D. Simić nam je odao čak priznanje da su te dečje bolesti »na putu« tog »definitivnog likvidiranja«.

(Galogaža, dakle, uzalud pokušava da dokaže da je Simićeva hroničarska beleška zastupala istu tezu kao i njegov članak. Čak i kad bi se uspostavilo, na primer, da je tu nepreciznu belešku i taj nakostrešeni članak pisao isti čovek, mi bismo tvrdili da se njihove tendencije vrlo mnogo razlikuju.)

U *Literaturi* je dakle potpuno novodošla Galogažina teza da je »osnovna baza nadrealističkih teorija u bitnom sukobu sa gledištem materialističke dijalektike« (on i ne primećuje da materialistička dialektika nije isto što i dialektički materializam!), da »ta baza vodi u idealističke po-

sledice», i da su »konfuzije i sofisterije« posledice »nadrealizma kao takvog« (!!). Očekujući od nas »jednu poslednju ediciju« u kojoj je trebalo da zatvorimo »tu nadrealističku radnju«, a primećujući, po drugom broju ovog časopisa, da su nadrealisti više no ikad spremni da nastave dialektičko sprovođenje onoga što je živo u nadrealizmu, Galogaža se razočarao i konstatovao je da se sada više od nas ne može ništa da očekuje. To, dakle, znači da se ranije nešto moglo očekivati. A šta smo mi činili pre januara 1932, u toj oblasti gde se od nas nešto moglo očekivati? Sprovodili smo taj isti »nadrealizam kao takav«. Pa kako to da se onda moglo da računa da ćemo »prići« materializmu, kako to da nas »nadrealizam kao takav« još tada nije neminovno vodio, i konačno odveo idealističkim posledicama? Zar to Galogaža nije mogao da predvidi? I zašto, sa tom istom idealističkom »bazom«, nadrealizam danas preokupira tog istog kritičara koga ranije nije zanimalo? Ili ga samo nadrealisti, kao pojedinci zanimaju? A šta on drugo zna o njima, (on koji se nepoverljivo raspituje o njihovim životima, dohotcima i socialnom položaju), šta drugo do baš ono što su oni preko nadrealizma od sebe pokazali, baš ono što duguju tom nadrealizmu koji im je dao prilike da istaknu svoj moralni i idejni stav — ?

U nemogućnosti da zaista kritički dokaže da je osnova nadrealizma idealistička, Galogaža odjednom prekida svoje razlaganje i patetično i jetko uzvikuje da ga sav taj »papir« ne zanima i da hoće da čuje »tko su ti protagonisti nadrealizma«. A zašto, pitamo se mi, zašto se uopšte zainteresovao za te ličnosti kad o njima ne zna ništa drugo do ono što mu »njihovi bilteni, trakti, knjige i ostali papiri« o njima kazuju, a kada taj papir predstavlja za njega, na kraju krajeva samo jednu gomilu neizbežnih »konfuzerija i sofisterija« čija je baza neizlečivo idealistička, i jednu »firmu« koja je, kako on to malo čudno kaže, »filana rezultatima druge nauke da bi se održala«. Ako ovaj kritičar, kao levičar, smatra da treba da počne da se ograđuje, on time nesvesno pokazuje da smatra da je nadrealizam baš prema levisi evoluirao. Može nam se odgovoriti da baš tu i leži težište celog pitanja, da se naše nove orijentacije ne slažu sa tom »bazom«; ne ostaje nam tada ništa drugo no da ukažemo na činjenicu: da su se ta opredeljenja razvila baš na toj bazi, da postoji, dakle, razvitak nadrealističke teorije, koji se, istoriskim proučavanjem nadrealističkih manifestacija i publikacija, tačno može kontrolisati, pratiti i proveriti. Tom nadrealizmu koji se razvija, toj evoluciji, nadrealista tim »novim putevima«, tom »prelaženju na platformu materialističke dialektike« sasvim je apsurdno protivstaviti »nadrealizam kao takav«. To je model nedialektičkog, statičkog i metafizičkog načina posmatranja stvari. I onda Galogaža, pokušavajući da nedialektičnosti svoje misli nađe raz-

loga i opravdanja u tobožnjoj nedialektičnosti nadrealističke misli, pripisuje nama svoj sopstveni nedostatak i kod nas nalazi »konstantno, tragove izoliranog promatranja stvari u njihovoj nepokretnosti«. Ali time je tačno opisao metodu kojom posmatra i opisuje nadrealizam. »A može li biti flagrantnije kontradikcije sa dialektičkim materijalizmom od takvog promatranja?« pita se on sam i ne sluteći da samog sebe pogađa.

Nadrealisti nikako ne smatraju da su se priključili nekoj religioznoj sekti, gde je svaka prava kritika — pa dakle i autokritika — sektaštvom onemogućena, gde je, dakle, nemoguće primeniti marksističku analizu, prilagoditi je predmetu onako kako sama njena priroda to zahteva. Jer, u tom sektaškom stanju duha, ta analiza smatrana je za božanstvo, za tabu kojim nije dozvoljeno poslužiti se kao nekim oruđem, pred kojim treba samo metanisiati i šaputati napamet naučene molitve. (Način na koji Merin i Galogaža plasiraju citate nije rukovanje jednim oruđem, već ponavljanje mističnih formula.) Nadrealisti ne misle da se od njih ima očekivati neka skrušenost. Ni od njih, ni ma od koga drugog. U pitanju je baš da se otkrije i vaspostavi puno pravo čovečje misli, što znači da se univerzalno omogućiti njena opšta i konkretna sloboda.

Na tome putu, i sa svoje strane, nadrealisti su prvobitno otkrili čitavu jednu metodu stvaranja, i, preko nje, čitav potisnuti svet dotle previdene a najpresudnije podsvesne delatnosti čovečjeg duha. Oni su konstatovali da iz tog otkrića proizlazi, kada se ispita i utvrdi njegov značaj i kada se iz njega izvuku pravilni materialistički zaključci i povuku moralne posledice, da iz tog otkrića rezultira potreba one transformacije preduslova slobode, to jest materialne stvarnosti, na koju transformaciju ukazuju, kao na neminovnu, i marksistički istoriski i ekonomski zaključci. Nadrealisti su usvojili te marksističke zaključke ne da bi se veštački spasili od iznemoglosti i od smrti, već zato što ih je baš dialektika samog nadrealizma tome upućivala.

Sprovodioci marksizma, svejedno na kome planu akcije, nesumnjivo smatraju da ti marksistički zaključci predstavljaju jednu objektivnu istinu, i u tome su savršeno u pravu. Ali im onda uviđanje te iste istine od naše strane, logično, mora predstavljati najpouzdaniji kriterium da je razvoj nadrealizma pravilan, pa sledstveno da je i baza nadrealizma pravilna, kad je nadrealizam, kroz svoja logično povezana dialektična preinačenja i produbljavanja, svojim sopstvenim idejnim postajanjem doveo do te iste objektivne istine. Da je nadrealizam tačan dokazuje, i za te kritičare kao i za nadrealiste, sama činjenica da je nadrealizam doveo toj, — za njih a i za nas, — jedinjoj pravoj i objektivnoj istini. Ali se, međutim događa nešto sasvim šašavo: zaključak koji iz te činjenice izvlače naši pseudo-marksistički kritičari bio bi za

prave marksiste sasvim neverovatan. Oni evoluciji nadrealizma, ne obzirajući se na to da li je osveđena kao pravilna, zameraju da je *idejna* (za njih to izgleda znači *idealistička*?!).

Oni tvrde da je naše iskustvo idejno kao i put kojim smo došli do materializma, i prema tome da je taj put rđav, to iskustvo da je samim tim pogrešno. A nadrealizam, po njihovom mišljenju, »treba potpuno likvidirati.«*) Apo našem mišljenju trebalo bi da je nadrealizam, svojom evolucijom, baš za njih dokazao svoju tačnost, PA DAKLE I MOGUĆNOST SVOG DALJEG PRAVILNOG RAZVIJANJA I PRODUBLJAVANJA.

Galogaža, razume se, evoluciju nadrealizma nije kontrolisao. Nije ni pokušao da je kontroliše, ma da mu je bilo omogućeno da to učini. U flagrantnoj kontradikciji sa dialektičkom metodom, on je izabrao samo jedan jedini podatak, i osmotrio taj detalj izdvojen iz celine i iz kretanja te celine. Cela njegova kritika vrti se, isključivo, oko nekoliko rečenica iz jednog jedinog članka (Vučo: *O jednoj implicitnoj autokritici*). Vrlo je karakteristično da njegov glavni dokazni material potiče iz jednog članka gde su već u prvim redovima bile učinjene potrebne ograde i rezerve. Izvesne ideje iz tog članka, koji je samo rezimiranje i komentarisanje jedne prepiske, to jest samo izveštaj o jednom momentu u evoluciji nadrealističke autokritike, Galogaža je mogao iskoristiti jedino pod uslovom da ga dialektički konfrontira sa drugim nadrealističkim programskim, načelnim ili teoretskim napisima. (O primeni nadrealističkih metoda, bilo u poeziji, bilo u kritici, on ne kaže ni jedne jedine reči.) Još je karakterističnije da se zakačio za jednu rečenicu koja može biti stilistički dvosmislena, i da je zloupotrebio baš onaj pogrešan, za njegovu tezu pogodniji smisao. Reč je o odnosima »levice« i nadrealizma, i o primedbi, iznesenoj u pomenutom članku, da nadrealisti kao sastavni deo te levice teže da deluju *iz nje izvan nje* ili *kroz nju i izvan nje*. Izrazom *izvan nje*, očigledno se htelo da označi mesto *na koje se deluje* (kada se napada, na primer, Jovan Dučić ne anarhoidno već sa platforme dialektičkog materializma a sredstvima nadrealističkim). Galogaža taj izraz, svejedno da li iz nerazumevanja ili zlonamerno, uzima kao da označuje mesto *odakle se dela*, i na osnovu toga se indignira: »Oni dakle žele da budu *izvan i iznad*, da rade »duhovno« i »nadrealistički«, da vrše *produbljenja daleko od stvarnosti*.« Prilično je

simptomatično da je sama polazna tačka Galogažine u stvari najkrupnije i najteže zamerke nadrealizmu, tako upadljivo sumnjiva. Galogaža proizvoljno konstatuje da nadrealizam želi da bude »izvan i iznad«, i da su »uloge, dakle, podeljene: na jednoj strani »komite« a na drugoj »guslari«.« Odmah tu, Galogaža ovako mudruje:

»Poslije ovoga, zaista, nebi se iznenadili da doživimo i razne demanovske (?) ekskurzije nadrealista, koji su na jednoj strani zaljubljeni u jednu simplicitnu (!) originalnost i čežnju za nekim aktivitetom bez posledica, a s druge strane sami priznaju da je nadrealizam »proizvod jedne kulture u krizi i u raspadanju.«

Šta sve ovo ima da znači ostavljamo samom kritičaru da nam razjasni. Mi imamo još samo da istaknemo: da nadrealizam nikada nije sebi mogao da odredi neku ulogu iznad ili izvan stvarnosti; da bi moglo i svakom neprijatelju nadrealizma da bude već jednom jasno da niko nije tako lud da »čezne za aktivitetom bez posledica«; da je, dakle, pitanje samo *može li aktivitet nadrealizma da ima, na planu stvarnosti, one stvaralačke, naučne, kritičke i subverzivne posledice koje hoće da ima, a da se to pitanje može rešavati jedino na bazi jedne produbljene dialektičko materialističke analize nadrealizma*, što znači jedne analize koja bi vodila računa o manifestacijama nadrealizma u njihovoj odnosnosti i njihovom kretanju, pa dakle o *postavljanju* nadrealizma, koji nije zaokrugljen i zaustavljen sistem. Međutim, za takvu jednu analizu Galogaža nije dorastao.

Kritikujući nadrealizam kao idealistički, ovi naši kritičari pokazuju da žele baš na ideološkom planu da se istaknu kao sprovodioci marksizma, da vrše izvesnu ideološku kritiku i izvesno idejno raščišćavanje. A kao pisac novela i članaka, kao urednik jednog časopisa »za nauku i umetnost« više još no kao kritičar nadrealizma, Galogaža sasvim uzalud pokušava da svoju kritiku osnuje na podeli na »guslare« i na »komite«. Na planu na koji nas postavlja i na kome se neizbežno kritikujući nas, nalazi i sam, on ne ume da se snađe. Svoj neuspeh on pokušava da zabašuri time što odjednom pomeša karte, zamagli vidik i izvitoperi perspektive. Taj način pobijanja nadrealizma nije nikakva marksistička kritika. Navod Engelsa i izraz *dialektički materializam* tu ništa ne pomažu. Cela ta operacija više liči na jednu samoodbranu nesvesnog opskurantizma pred mogućnošću jedne sve svesnije materialističke kritike a od strane nadrealizma.

U tome poslu, nadrealizam nikada nije pretendovao da *popravi* ili *revidira* istoriski materializam, već samo da mu otvori jedan niz novih oblasti. Reč je o terenu koji treba ispitati ili tek osvojiti i o sredstvima prilagođenim tim novim područjima a nikako o popravljavanju jedine pravilne metode, to jest materialističke dialektike, ili o ispravljanju jedinog pravilnog stanovišta, dialektičkog materializma.

*) »Kažemo odmah: nadrealizam treba potpuno likvidirati. Nadrealistička firma je u stečaju, i mislimo da je abnormalna pojava: »filati« je rezultatima druge nauke da bi se održala. Ne samo održala: ona će posle idejnim i idealističkim obrtima pokušati da tim, iz druge nauke uzetim rezultatima uzaludno dokazuje neku svoju vitalnost i opravdanost. Uslijed jedne tipične arivističke slabosti, ona će ići još dalje: pretendirati na vršenje uticaja na ono čime su se spasavali od idejne smrti.«

IV

MATERIALNA USLOVLJENOST DUHOVNIH POJAVA
I ULOGA SVESTI

Postupak marksističke kritike je razno-lik: zavisi od prirode predmeta kojim se ona bavi. Bar dvojak.

Ili je delo koje se ima kritikovati otvoreno idealističkog shvatanja, i onda može da bude dovoljno da se to kaže, da se ukaže na taj njegov idealizam, čija je opšta kritika već odavno izvršena od strane dialektičkog materializma. Nema dakle potrebe da se ta osnovna kritika na svaki novi slučaj posebno i ponova primeni.

Ili je predmet kritike delo koje se izdaje za materialističko, koje se predstavlja kao marksističko, služi marksističkom terminologijom i, u tom slučaju, prethodno naznačeni postupak nije dovoljan, već je potrebno da se *pokaže*, a ne samo da se kaže, — ako se hoće utvrditi da dotično delo nije ili nije dosledno materialističko, — da se iznese u čemu njegova *sadržina* ne odgovara materialističkim postavkama, zbog čega njegova marksistička terminologija ostaje samo puka terminologija. Ima najzad da se objasni kakvih je materialnih, ekonomskih i socijalnih uslova to delo izraz.

U kritikama »levičarskih« časopisa, koje smo podrobnije rasklopili, pada u oči da su njihovi pisci svoj posao prilično uprostili: prepostavili su, *zamislili* su da shvatanja i rad nadrealizma spadaju u prvu od dveju gorepomenutih vrsta, i, sledstveno, automatski primenili prvi postupak na naš rad. Međutim, ako ništa drugo, nadrealizam upotrebljava bar marksističke *formule*. Prema tome, ako se hoće da dokaže da je on idealistički ili nedosledno materialistički, potrebno je pokazati na koji je način u njemu smisao tih formula izneveren. A da bi se ovo dokazalo, nije dovoljno porediti nekoliko... opet marksističkih formula! Već samim ovakvim postupkom ta kritika prestaje da bude marksistička.

Ili se ima ili se nema vremena za takvu kritiku, ili se mora ili se ne mora za nju imati vremena. Naši kritičari kao da *!* imaju i nemaju vremena: imaju, pošto su kritiku napisali; nemaju, pošto su kritiku rdavo napisali.

I ne samo da su upotrebili prvi postupak tamo gde je trebalo upotrebiti drugi od ona dva postupka marksističke kritike, već šta više, kao što smo ranije videli, oni jednim čisto metafizičkim postupanjem, čisto metafizičkim postavljanjem, upravo

nepostavljanjem problema, kao da nehotižno žele da opravdaju, ili bar veruju da mogu da opravdaju svoj nekritički način kritikovanja.

U to nesmotreno, nemarksističko uprošćavanje kritičarskog posla, u to svodenje kritikovanja na konstatovanje idealizma, spada i upotreba rečenica kao »*izvan realnosti*«, »*gole ideje*«, »*bez veze sa stvarnošću*«, »*produkt ideje*«, itd., za obeležavanje dela ili shvatanja koja treba da se kritikuju.

Tako se u *Stožeru* govori o nekom »*nadrealizmu, kome nedostaje svaka materialna veza sa stvarnošću*«. Pisca ove rečenice očividno zbunjuje nemogućnost da je pomiri sa materialističkom afirmacijom da se »*sve duhovne pojave moraju svesti na materialne*«. Međutim, ova dva tvrđenja nisu nimalo nepomirljiva. Pokazaćemo u kakvom se sasvim preciznom smislu imaju razumeti takve i slične rečenice, tako često upotrebljavane u marksističkoj i još češće u pseudo-marksističkoj literaturi. A držimo da bi izvesne početnike svakako trebalo odvratiti od upotrebe takvih formula, čijem razumevanju nisu dorasli. Oni te formule lišavaju svega onoga što stvarno oživljava te formule, lišava ih one stvarnosti, iz koje i povodom koje su postale. Držimo da nedovoljno upućene treba odvratiti od upotrebe tih rečenica koje, na prvi pogled, čovek misli da je razumeo, no čiji mnogostruki, ali precizno mnogostruki, smisao *prepoznaje*, tek kada je pre njega *neko drugi* taj smisao rešio i razrešio! Drukčije ne može ni da bude, pošto svaku logično sastavljenu rečenicu — rečenicu koja podleže takvom tumačenju — dialektičko tumačenje, samo *dialektizacija* može da oživi, da osposobi, da osnaži. Ovo, razume se, ne znači, da je svaka logična rečenica i dialektična: ona to može da bude, da postane, da bude bila. Obično, istina, dialektika ne ostaje ovako skrivena, ni bezazlena, već ako takva ostane to je zato što je tu uopšte nema, ili više nema. Kada pisac nije mogao računati na svoju sopstvenu inteligenciju, on računa na nteligenciju čitaoca, koji će taj tekst imati da spase.

Tako smo mi u mogućnosti da spasemo izvesne tekstove svojih kritičara, sa kojima su nam bar formule zajedničke. Prilikom tog spasavanja, naša je uloga svakako

čudnovata: našim tekstovima ovi kritičari oduzimaju svu sadržinu, mi u tekstove istih kritičara unosimo celu sadržinu! To nije samo iz preterane skrupuloznosti, to jest nije samo zato što smo se, povodom ovih neosnovanih zamerki autokritički zapitali, vodeći računa sa koje strane te zamerke dolaze, da li ipak iz njih možda možemo nešto da izvučemo. Mi to činimo još i stoga što je ta dialektizacija, koja crpe svoju vrednost iz same stvarnosti, prirodan postupak nadrealističke kritičke delatnosti stavljene u službu dialektičkom materializmu, što je ta dialektizacija ilustracija i sastavni deo te službe. A sve dok ovakvo stanje traje, sve dok ta pseudo-materialistička kritika ne bude bolje mogla da odoli sama jednoj materialističkoj kritici (ma i sasvim rudimentarnoj), naša će nam autokritika biti dragocenija, potrebnija i korisnija od ovakvih spoljnih i spoljašnjih kritika.

U kome se smislu, onda, može reći za izvesne ideje, za izvesne duhovne pojave ili pokrete, da su »bez veze sa stvarnošću«? Svakako ne u smislu da *nisu uslovljene stvarnošću*, (što bi bilo u direktnoj opreci sa osnovnom materialističkom postavkom da su sve ideje uslovljene materialnom, ekonomskom, društvenom stvarnošću, da sve zavise od materialnih, ekonomskih, društvenih uslova života,) već jedino u smislu da *ne odgovaraju stvarnosti*. Oспоравана veza, dakle, ne bi bila prvobitna, kauzalna, veza od stvarnosti ka ideji, već ona povratna, od ideje ka stvarnosti.

»Ali, kaže Engels, svaka se ideologija, čim jednom postoji, razvija nadovezujući se na datu tekovinu predstava, (im Anschluss an den gegebenen Vorstellungsstoff), gradi je dalje; inače ne bi bila ideologija, t. j. bavljenje mislima kao samostalnim bitnostima koje se razvijaju nezavisno i podležu samo svojim sopstvenim zakonima. Da materialni uslovi ljudi u čijim se glavama ovaj misaoni proces odigrava, konačno određuju tok ovog procesa, toga ovi ljudi NEMINOVNO NISU SVESNI (mi podvlačimo), jer bi inače celoj ideologiji bio kraj.«*) Eto u kome se smislu, i za koje se ideje može reći da su »gole ideje«, da »ne odgovaraju stvarnosti«: za one čije uslovljenosti njihovi nosioci nisu svesni.

Na prvi pogled i za materialističku misao može izgledati čudno da »golotinja« jedne ideje zavisi od svesti koju njen nosilac ima ili nema o svojoj i o njenoj uslovljenosti. To prestaje da bude čudno ako se tačno

uvidi priroda odnosa između ideje i svesti, stvarnosti i svesti, najzad ideje i stvarnosti. Jer, »tačno i prozaično rečeno«, ova svest nije prosto dodata ideji ili ideologiji, ne nalazi se pored nje, već je uključena u nju, spada u nju — kao što tada istovremeno ideja spada u svest —, i sama je ideja promenjena, druga. Ona, sa svešću u sebi o sebi, o svojoj uslovljenosti, nije više, ne može više da bude ona ista ideja. *Najzad, i sama ta svest, ili i samo odsustvo te svesti, uslovljeni su materialnim, društvenim rasporedom.*

Utvdili smo, dakle, da ima ideja koje *ne odgovaraju stvarnosti*: one su, razume se, materialno uslovljene, ali nisu svesne svoje uslovljenosti. I jedino blagodareći tome one i mogu da vegetiraju. Kada bi bile svesne svoje materialne uslovljenosti, ne bi mogle a da ne prihvate materializam i sprovođenje njegovih zaključaka. »Celoj bi ideologiji bio kraj.« Kako je dakle ta svest za takvu ideologiju, za takvu jednu iluziju, jedna smrtna presuda, razumljivo je da ima jedno mesto u stvarnosti, ima jedna klasa u društvu, (i jedan stupanj i oblik kulture koji odgovaraju toj klasi i njenoj prevlasti), gde ne može da postoji svest o sopstvenoj uslovljenosti; jedna klasa gde je ta »lakovernost« neizbežna, fatalna. To je onaj oblik društva i kulture za koji bi posledice ovog uviđanja, i njegova podloga, bile po sam opstanak opasne, koji u socijalnim naukama, dakle, *ne može da bude nepristrasan*: buržoazija.

»I samo kod radničke klase postoji nemački teoriski smisao i dalje nenačet. Ovde se on ne da iskoreniti, ovde nema mesta obzirima prema karijeri, prema pazaru, prema milostivoj protekciji odozgo. Naprotiv, ukoliko bezobzirnije i nepristrasnije nauka bude napredovala, utoliko će se više slagati sa interesima i težnjama radnika... Nemački radnički pokret naslednik je nemačke klasične filozofije.«*) Jedino je danas u stanju radnička klasa, njoj je neminovno pao u deo taj istorijski zadatak, da pretvori nužnost svake uslovljenosti u raspolaganje tom dokučenom nužnošću, da pretvori tu uviđenu nužnost u slobodu, stvaranjem besklasnog društva.

»Pošto u jednom društvu koje je sagrađeno na klasnoj borbi ne može da postoji jedna »nepristrasna« socijalna nauka,**) ova će tako postati stvarno nauka tek u trenutku kad nestane klasa. Samo tako će ta nauka postati zaista naučno nepristrasna

*) Friedrich Engels: *Ludwig Feuerbach*.

*) Friedrich Engels: *Ludwig Feuerbach*.

**) Lenjin: *Tri izvora i tri sastavna dela marksizma*. Prosvešćenija, br. 3, mart 1913.

i neopredeljena, objektivna. Ona je danas, u svakom slučaju, pristrasna. Ali je, na jednoj strani, neopravdano pristrasna, onemogućava svest o toj uslovljenoj pristrasnosti i o njenoj uslovljenosti. Na drugoj strani, međutim, materialistička socijalna nauka je opravdano pristrasna, i, preko uviđanja nužnosti, sistematski ubrzava proces ka slobodi, ka nepristrasnosti, ka besklasnosti. Socijalna nauka stiče tako poslednja u red nauka, ali prva ulazi u slobodu.

Dok je, tako, pristrasnost buržoazije negativna, reakcionarna, pristrasnost proletariata je pozitivna, konstruktivna, i stoga vodi nepristrasnosti, jedina omogućuje nepristrasnost. Prema tome nije nikakav argumenat poslužiti se liberalnim relativizmom, i već danas, u društvu sagrađenom na klasnoj borbi staviti se tobože iznad tih pristrasnosti, pa reći: svaki prema svome položaju. Ona prva pristrasnost licemerno će se prikazivati kao nepristrasna, pričati o relativitetu; ova druga će biti otvoreno pristrasna, ali će ostvariti taj relativitet, kao u Lorentz-ovim jednačinama, preći iz jednog sistema u drugi, ostvariti taj prelaz, dakle stvarno biti usred nepristrasnosti.

Nadrealizam je istorijski bio *tako uslovljen* da je preko »nepristrasnosti«, preko *umovanja*, preko jednog »poštenog idealizma«, jednim intelektualnim putem došao do naučne pristrasnosti materialističkog prosuđivanja, do učestvovanja u toj pristrasnoj nauci, i čak do insistiranja na samoj njenoj pristrasnosti. Zamišljajući jednu krajnju slobodu do koje je trebalo dovesti »sudbinu duha«, nadrealizam je tokom svog dialektičkog razvoja do-

šao do svesti o materialnoj uslovljenosti te »sudbine duha«, o neophodnosti menjanja materialnih uslova, da bi se došlo do te slobode, do te nepristrasnosti. Na taj način, ova više nije zamišljena izvan ili iznad stvarnosti, već spada u nju, kao posledica izvesnih istorijskih promena. *Kao posledica*: to znači da ta nepristrasnost nije shvaćena *kao cilj*, pa dakle ni kao uzrok jednog delanja, već prosto kao prirodan rezultat toga delanja, njegove pravilnosti.

Nadrealizam se sa materialističkog staništa ne može oboriti time što je napadan zbog svog porekla, zbog polazne tačke odakle je, kao materialno uslovljen, neizbežno morao da pođe. Isto se tako on ne može pobiti napadanjem na izvesne njegove rezultate statički i izolovano posmatrane. Nadrealizam se ukazuje kao jedno novo područje *pristrasne*, oslobodilačke i neizbežne materialističke nauke, i kao jedan pravilan naglasak na samoj toj pristrasnosti. On je u isti mah i poprište, predmet, i oruđe, sredstvo jednog ispitivanja o prirodi i o zahtevima čovečjeg duha. Nijedan pravi marksista ne bi smeo da kaže da, pravilno-pristrasno protumačeno, jedno saznanje o čoveku, kao ono koje donosi nadrealizam, ometa proces istoriskog razrađivanja i promene društva. Revendikacije potisnutih elemenata čoveka nisu slučajno paralelne i u istom smislu upućene sa revendikacijama potisnutih elemenata ljudstva. U tome smislu istorija zahteva jedno odlučno preinačavanje svih uslova života. I nije slučajno da se nadrealizam našao na toj tački gde se taj smisao, u svoj svojoj složenosti, ukazuje kao jedinstven.

DEDINAC, Koča POPOVIĆ, Marko RISTIĆ

POTREBA TAČNIJIH OBAVEŠTENJA O NADREALIZMU

Časopisi *Stožer* i *Literatura* doneli su, kao što smo videli, pokušaje nekog autoritativnog izricanja presude nad nadrealizmom. Videli smo, takođe, da je taj globalni i konačni sud preuranjen, a sudije nenadležne. Bez obzira na mišljenje koje se može imati o nadrealizmu, očevitno je da bi ti časopisi obavili jedan mnogo korisniji posao za dialektički materializam da su, umesto suda o vrednosti, svojim čitaocima dali nekoliko proverenih i solidnih obaveštajnih podataka o nadrealizmu. U cilju takvog prostog obaveštavanja jednog novog kruga čitalaca, nadrealisti su u jedan mah saradivali u *Stožeru*, naglašavajući savim jasno u svojim prilogima da se obraćaju neposredno čitalačkoj publici tog časopisa.

Koliko se, doista, oseća potreba za takvim informacijama baš u tim krugovima kojih se blisko dotiču *Stožer* i *Literatura* i koje smo i želeli tačnije da informišemo o značenju i težnjama nadrealizma, najbolje dokazuju sledeća dva pisma.

Jedan saradnik *Literature* (K. Racin) piše nam:

»Za majski broj vašeg časopisa N. D. I. O. jako sam se interesovao, ali kako sam bio u međuvremenu sprečen da vam ga zatražim... molim vas sada da mi ga pošaljete ako je izašao iz štampe. ...kao i potrebom da se više zblizimo, pa vam u tu svrhu predlažem, ma kako suženo, pismenu vezu.«

Jedan saradnik *Stožera* (Vuk St. Lopičić) piše nam:

»Prvi put sam, prije par dana, dobio vašu publikaciju »Nadrealizam danas i ovde« br. 2 za mj. januar 1932, i ona je na mene ostavila dubok utisak svojim pogledima i shvatanjima života i svijeta. Ovaj broj vašeg odlično uređenog časopisa razvio je toliku želju za iscrpnijim poznavanjem nadrealističkog pokreta, o kome sam pogrešno informisan preko drugih časopisa i neiscrpnih kritičkih članaka, te molim uredništvo... da mi ispošalje nešto od svojih publikacija... Uveren sam da ćete shvatiti moju želju za iscrpnijim poznavanjem osnovnih elemenata nadrealizma...«

S P O J E N I S U D O V I (ODLOMAK)

U to vreme, ukoliko znam, bio sam pod uticajem i pod teretom nespokoјstva u kome me je ostavio nestanak jedne žene koju nikakvim imenom neću nazvati, po njenom zahtevu, da je ne bih uvredio. To nespokoјstvo dolazilo je uglavnom usled nemogućnosti u kojoj sam se nalazio da odmerim koliki je bio udeo razloga socialne prirode koji su nas mogli razdvojiti, za navedeno, kao što sam tada već znao. Čas bi ti razlozi zapremali sve polje mog saznanja, saznanja uostalom veoma zamagljenog nedostatkom objektivnog traga samog tog nestanka, čas bih — pošto bi očajanje nadjačalo svaki iole značajniji način rasuđivanja — tonuo u nepomućeni i jednostavni užas da živim ne znajući kako još mogu da živim, kako ću moći još da živim. Nikada nisam patio, banalno je to reći, zbog odsustva jednog bića i samoće toliko, koliko zbog njegovog prisustva na drugom mestu, gde ja nisam, i zbog onoga što sam mogao i nehotično da zamislim od radosti toga bića za neku sitnicu, od njegove tuge, od njegove dosade prema nebu jednog dana, malo suviše niskog. Nagla nemogućnost da proverim jednu po jednu reakciju tog bića u odnosu prema spolnjem životu uvek me je najuspešnije bacala na dno mene samog. Još ni danas ne mogu da pojmim da to može da bude podnošljivo, neću to moći nikada da pojmim. Kao što su primetili Marx i Engels (SVETA PORODICA), zato što ljubav obeshrabruje kritičko istraživanje, nespособno da joj *a priori* odredi poreklo i cilj, zato što ljubav, za apstraktnost, »nema dialektičkog pasoša« (u rdavom smislu reči), ona ipak ne može biti prognana kao dešnjasta ili opasna. Ono što kritika ovde napada, dodaju Marx i Engels, nije samo ljubav, već sve što je živo, sve što potpada neposredno pod čula i spada u oblast osećajnog iskustva, u stvari čitavo materialno iskustvo kome se ne može nikad unapred da odredi ni poreklo ni cilj.« Bio sam, kažem, u stanju čoveka koji je, misleći da je učinio sve da bi umilostivio usud protivan ljubavi, morao, najzad da uvidi da je biće koje mu je dugo bilo od svih najpotrebnije otišlo, da je sam onaj predmet koji je, za njega bio *ugaoni kamen materialnog sveta*, izgubljen. Jednо za drugim, posmatrao sam taj predmet u pogledu njegovog dosta osobenog nedostatka socialne ravnoteže, posmatrao sam sebe u istom pogledu. To me je samo učvrstilo u mišljenju da bi jedino jedna korenita socialna promena, čije bi dejstvo

bilo da ukine, sa kapitalističkom proizvodnjom, uslove svojine koji su joj svojstveni, uspela da dovede do trajnog triumfa, na planu stvarnog života, uzajamnu ljubav, kada se zna da ta ljubav, samom svojom prirodom, »ima jedan izvestan stepen trajnosti i jačine koji čine da oba učesnika smatraju međusobnu ne-posesiju i rastanak kao veliku nesreću, ako ne i kao najveću od svih« (Engels: POREKLO PORODICE), a da joj se međutim dešava da se bedno spotakne, u slučaju nedovoljne spremе tih učesnika, o ekonomske obzire koji u toliko više deluju što su katkad potisnuti. Takve mi ideje, da pravo kažem, nisu bile nikakva znatnija uteha; one su pružale, za bol koji sam tada morao da podnosim, samo veoma slabu odvodnicu. Sasvim drugo nešto, kao osećati u svakom trenutku kako se tle gubi pod mojim nogama, bila je činjenica da utvrdim da se je jedan bitni predmet, i to potpuno spoljašnji, uklonio ispred mojih čula, odvlačeći sa sobom, za mene i, kao što sam znao, samo za mene, sve ostale, bacajući jednu tako svirepu sumnju na čvrstinu svih ostalih predmeta, da ih moja misao više nije zadržavala, da se za njih više nije držala, na njih nije polagala, odbacujući ih ne samo kao sporedne, nego i kao neizvesne slučajne. Da, igra je bila izgubljena, savršeno izgubljena; čak mi više nije ostajala, u okolnostima pod kojim se igra razrešavala, ni gordost da sam je odigrao. Pred mojim očima, drveta, knjige, ljudi, lebdele su, sa nožem u srcu.

(Ja nisam, u takvoj prilici, mnogo sposoban da pribegnem vulgarnim pijanstvima. Čini mi se da bih u njima ubrzo stekao jedno mišljenje o samom sebi koje bi moglo slabo da se saglasi sa nastavljanjem samog mog života. Mrzim svet i njegova razonođenja. Nije mi se *nikada* dogodilo da spavam sa jednom prostitutkom, što dolazi, s jedne strane, otuda što nisam nikada voleo — i što ne verujem da sam sposoban da volim — jednu prostitutku; s druge strane, što vrlo dobro podnosim uzdržljivost, kada ne volim. Ali bi mi izgledalo iznad svega nedostojno hteti odagnati sliku jednog voljenog bića slikom jednog nevoljenog bića ili više njih. Ostajem pri tome da smatram operacije ljubavi za prevashodno ozbiljne: pored socialnih posledica koje, to nikada ne krijem pred sobom, one mogu imati, ja nikako ne zaboravljam da, uvek sa one iste materialističke tačke gledišta, to »svoju sopstvenu suštinu svaki kod drugog traži« (Engels). Možda je bolje, kad je tako, kloniti se one razonode, one rastrojenosti koja vodi ka

vrlo niskoj iluziji kojom se veruje da se ta suština može tražiti kod ma koga. Da bih izbegao svaku zabunu, hoću još da dodam da ovde ne formulišem nikakvo opšte načelo, namera mi je samo da pripomognem jasnoći onoga što prethodi i što sleduje; ne mogu to da učinim a da ne govorim o sebi.)

Međutim, vraćao bih se, najsvesnije što može biti, neredu. Kada bi se gorke misli, koje su dolazile svakog jutra da navale na mene, umorile vrteći se u mojoj glavi kao oprljene veverice, sentimentalni, seksualni automatizam pokušavao bi, više ili manje uzalud, da istakne svoja prava. Našao bih se opet, unezveren, pred onim terazijama bez poluge ali uvek blistavim, pred onim pijanim terazijama: voleti — biti voljen. Apsurdno ali neposredno iskušenje da se spoljašnji predmet koji je nedostajao zameni jednim drugim spoljašnjim predmetom koji bi popunio, u izvesnoj meri, prazninu koju je ostavio onaj prvi, to iskušenje bi sebi nasilno prokrčilo put u izvesnim časovima, povlačeći s moje strane jedan početak privođenja u delo. S druge strane, dolazio sam na pomisao da je početna pogreška koju sam možda bio učinio i koju sam tada ispaštao jednim tako svirepim odvajanjem od mene, ležala u potcenjivanju potrebe za materialnim blagostanjem koja može da postoji prirodno, i skoro i bez njenog znanja, kod jedne besposlene žene koja sama ne raspolaže sredstvima da osigura sebi to blagostanje, za jednim izvesnim napretkom u tom smislu koji možda polaže da postigne u toku svog života. Trebalo je priznati da sam sa te strane uvek bio sposoban jedino da je razočaram, da joj odmognem. Jednim prilično čudnim moralnim refleksom — primećujem da nisam bio daleko da tome pripišem smisao jedne reparacije, najopštijeg čovečanskog karaktera — bio sam odjednom uobrazio da smem da primim, kod sebe, ako to budućnost dopusti, jedino još jedno biće, naročito lišeno sredstava za život, naročito potišteno društvom — samo ako njegovo dostojanstvo time nije povređeno — i koje bih bar bio u stanju da pomognem da živi neko vreme: ono vreme koje ću uspeti da živim i sam. Ništa ne dokazuje da jedna žena puna draži i dostojna poštovanja, da je tada mogla biti obaveštena o mojim namerama, ne bi bila pristala da podeli samnom ono što sam imao. Katkada sam pak žalio što ne mogu da objavim jedan oglas u nekom idealnom listu. U nemogućnosti da tako nešto učinim, zamišljao sam, moram reći, revnosno, nevero-

vatne teškoće koje jedan čovek može imati da bi upoznao jednu ženu od koje, videvši je da prođe na ulici, očekuje nekog dobra. Društvena hipokrizija, odbrana na koju su žene navedene ponudama suviše velikog broja prostaka, zablude uvek moguće o intelektualnoj i moralnoj kvalifikaciji prolaznica, ne čine od toga pothvata, u najgorim trenucima, mnogo preporučljivu rasonodu. Jedna mi stvar izgleda, neosporno — pa bilo to ili ne bilo u stanju da revoltira razne licemere — manje kadra no ma koja druga da razbije začaranost u kojoj vas je mogla ostaviti jedna žena, koja je otišla, svu *čaroliju*, koja je čar samoga života, a ta stvar je kolektivna ličnost žene uopšte, onakva kakva se obrazuje, na primer, prilikom jedne malo duže usamljeničke šetnje, po nekoj velikoj varoši. Plava kosa čudnovato ističe vrednost crnomanjaste, i obrnuto. Veoma lepa krzna međusobno se uzdižu, i uzdižu sa sobom bedne šalove. U večno opsadničkoj misteriji raznolikosti tela koja se daju nazreti, ima nečega čime se delimično može hraniti misao da sve nije izgubljeno kada je draž, na sve strane, još tako zavodnička. Ova žena što prolazi, kuda ide? O čemu sanja? zbog čega li je tako ohola, tako koketna, tako skromna? Ista se pitanja ponova postavljaju za jednu novu ženu, pre no što je ona prva i prošla. Veliki jedan šum se diže, šum živ, šum jasan, šum izgradnje a ne rušenja; a to je šum čovečjeg napora koji sebi jednodušno traži opravdanja ne izvan čovečjeg bića no u isti mah i u njemu samom i u jednom drugom. Kakva lepota u tome, kakva vrednost, kakva jasnost pored svega! Žena Pariza, to zbirno, složeno stvorenje svakodnevno građeno iz svih slika koje se mešaju u spoljašnjim ogledalima, kako je ona nepovoljna za misli povijene u sebe same, kako peva, kako je zbunjujuća, u samoći i u nesreći! Ako mi odjednom najosećajnije neposredno biće nedostaje, jedina mogućnost koju imam da ga ponovo pronađem (ono koje je možda postalo drugo, ili ono tamo), da ga ponovo pronađem, poznavajući ga ovoga puta u njegovoj stvarnosti, jeste što sam u međuvremenu mogao da odem od bića do suštine. U tome mora da se sastoji sva tajna pesnikâ, koji svoje najpatetičnije akcente nalaze u očajanju. Ni u kojoj oblasti zakon o negaciji i o negaciji negacije ne uspeva da se na očigledniji način dokaže. Tom cenom se plaća život.

André BRETON

Ž I V E O N A D R E A L I Z A M I

NADREALISTIČKI ROMAN
(ODLOMAK)

Na vrhu ovog ostrva, gledajući jedan veličanstveni brod, koji lebdi na rubu vidika, razapetih jedara na purpurnoj i se-defastoj svetlosti zalazećeg sunca, razmišljam o neizlečivoj i uvredljivoj glupavosti jedne takve slike jer, čak i zamišljajući sva ta jedra, sav taj brod potpuno oskrnavljen, čak i zamišljajući taj brod da ima kao jedini tovar jedan hipnagogični časovnik, ništa još ne bi moglo učiniti da predvidim njegovu najudaljeniju mogućnost da domami nepojmljivu sliku tradicionalne i uobičajene aveti. Estetički sistemi izvesnih suviše čestih epoha jedini su omogućili lirsko ocenjivanje pojedinih neprimljivih i kukavnih navika kao što je navika da se posmatraju brodovi na pučini, zvezde, itd... Razume se, estetski prosedei uopšte, kao i oni koji, ponaosob, uslovljavaju takva ocenjivanja, ističu se uvek odsustvom osećanja brzine koje je suštastveno duhovima koji teže ka slobodi.

Odsustvo osećanja brzine, nadoknađivano svojim degradiranim zamenama, svojim podvalama, svojim anegdotama, putovanjem, poetskom estetikom čitave neizmerne literature o putovanju, eto šta je od najstarijih vremena određivalo onu naklonost porodičnu i naklonost za besramnu govnavu utehu, naklonost za koju se sve više opredeljuje moderni katolicizam. Takva jedna katolička slabost navodi Baudelaire-a da duboko uvredi čovečansku slobodu u ovoj ogavnoj rečenici: »Slobodni čoveče, uvek ćeš voleti more«. More, taj simbol inercije koji biraju duhovi skloni ropstvu, jedna je od tipičnih predstava onog banalnog anegdotizma pokreta koji je za opskurantizam dovoljan da zameni brzinu misli.

Pokret i to čak ne njegova anegdota — samo je jedan uslov brzine, njen empiriski i transcendentan cilj. Volim da je sebi predstavljam u geometričkoj tački — tački ili okrajku hleba — postavljenoj u konkretnom beskraju izvesnih duhova, u tački, u parčetu kore hleba gde se stiču perspektivne linije u slikama Giorgio de Chirico-a ili Vermeer-a iz Delfta, a tim perspektivnim linijama mi možemo da predemo, u skoro-magnovenosti aktivnih prelaza svetlosti, najveće razdaljine imaginacije i života.

Te konkretne linije, te prave linije, te linije ka horizontu, te linije neumitno pod

uglom sa svakom horizontalnošću, te linije ka beskraju, te linije koje se stiču, katkada u više okrajaka, te perspektivne linije, čovekoliki časovnici za osećanja brzine, te linije slobode, kažem, neprestano su brisane svojim antagoničnim linijama, linijama prividnog i anegdotskog pokreta, linijama horizontalnim, paralelnim linijama vidika, linijama koje nam dolaze sa horizonta, linijama krivim, neodređeno talasastim, talasima mora.

Linije perspektive, linije brzine, linije želje, jedino ljubav koja je najveća želja i najveća sloboda, poništava moje pamćenje i pamćenje tvog sopstvenog tela, tvog, Gala, koja mi se ukazuješ izvan »obasjanih perspektiva«. Jer, u ljubavi, postoji samo jedan život. Pored same ljubavi, u obasjanim perspektivama, gledaj nepomičnost osećanja, gledaj kako se brzina povećava, dok ona dobijaju vid nepomičnog.

Linije brzine, perspektive, linije mora, jedini i nužni putevi kojima se najbrže mogu preći fantazije ubrzanja života. Linije perspektive, geometričke tačke perspektive u beskraju Giorgio de Chirico-a, Vermeer-a iz Delfta, najbržih duhova u istoriji, slikara brzine, brzine uostalom nepoznate, neprimećene osobito zbog onog što Gala naziva »*potisnutom brzinom*«, potiskivanje koje, u ovom slučaju, sačinjava *samo-stid* pred banalno dinamičnim uobličenjima svojih sopstvenih zanosa.

*

* *

I opet san, opet one veoma mlade pevačice pozorišta Paramount koje pevaju ovu reč: »Medirina«, opet ona pometnija, ona kravarija gde se pojmovi ukazuju kao transcendentne sinteze, što je rezultat periodičnog priviđanja triju trihromija koje predstavljaju uvek okrajke hleba različitih oblika i razmera, opet ta knjiga, taj apsurditet gde čitam otprilike ovo: »*Svest o brzini gubi se kada brzina ostavi izvesne anegdote mere i uslove. Tada, blagoda-reći tome, od afrodiziaka prelazi se, ne, kako bi estetičari hteli, na carstvo Dionizosa, no, naučno, na carstvo relativnih deformacija, po oniričnoj formuli koja hoće da BRZINA MENJA PAMĆENJE O TELIMA.*«

Salvador DALI

POVODOM PEDESETOGODIŠNJICE DARWINOVE SMRTI

Revolucija koju je Darwinova teorija proizvela u shvatanju porekla živih bića, rezultat je jedne duge evolucije.¹ Nije nimalo tačno, kao što se obično misli, da se ta revolucija sastoji u jednostavnom negiranju nepromenljivosti vrsta, dakle u samoj afirmaciji transformizma. Transformizam, kao filozofska ideja, nije bio nikakva novost u prirodnoj nauci godine 1859. Revolucija koju je proizveo Darwin sastoji se u *dialektizaciji* prirodnih nauka, dakle u jednoj kompleksnoj operaciji čiju specifičnost nimalo ne iscrpljuje negacija statičnosti vrsta. Opozicija dialektike i metafizike, dialektičke misli i statičke, nikako nije jednostavna reprodukcija opozicije pokreta i nepomičnosti.

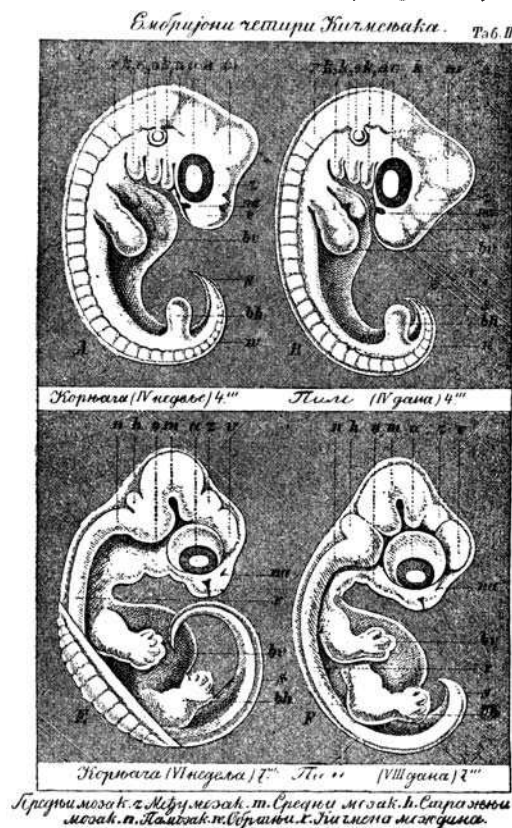
Evolucija ljudske misli koja je dovela do revolucionarnog darwinističkog shvatanja evolucije živih bića, kolosalan je dokumenat za proučavanje formiranja svesti. Nadrealizam, koji je, kao nauka, pre svega nauka o formiranju i evoluciji svesti, interesuje se za darwinizam na dva načina. Za doktrinu, koja izlaže kauzalne odnose između živih bića, i pomaže dubljem razumevanju društvenih zakona, koji su posledica ovih prvih. Za samu misao, koja predstavlja ono što smo već nazvali *kritičan momenat*, jedan kritičan momenat u evoluciji misli u određenom području. Taj momenat koji nas na ovom mestu jedini zanima, posledica je jedne duge evolucije čije su pojedine etape precizno uslovljene i nimalo stvar slučajaja.

Znamo već da sa organizacijom prvih ljudskih društava dolazi, kao rezultat novih materialnih uslova života, do brutalnog potiskivanja ljudskih želja. Usled tog potiskivanja, prekinut je spontani odnos čoveka sa spoljnim svetom, i njegovo shvatanje svega što ga okružuje formira se u funkciji inadefatnog izražavanja njegovih želja i postaje i samo inadefatno i iracionalno. Primitivci smatraju životinje kao svetinju, i veruju da pojedina plemena (bolje reći, klanovi), vode svoje poreklo od pojedinih životinja (Totem, Kobong). Tako se u najvećem iracionalizmu, u, takoreći, negaciji stvarnosti obrazuje prva transformistička koncepcija živih bića! Odatle do starogrčke kulture (radi se o vremenskom razmaku) ne znamo gotovo ništa. U staroj Grčkoj, u koliko je racionalna cenzura potiskivala neupotrebljivu savest primitivca, izgleda da je to bilo, uglavnom, samo u praktičnom životu. Što se tiče shvatanja sveta, sve je još mitologija i religiozna metafizika. Jedan, jedini možda, izuzetak: Aristotel. Njegov slučaj je još sasvim nerazjašnjen; nikako još nisu poznate okolnosti koje su omogućile stvaranje te zaista prve naučne misli. Dovoljno je spomenuti da je Aristotel dao definiciju vrste još pre nego što je taj pojam postojao, da je dao elemente fiziologije, embriogenije i uporedne anatomije. J. Geoffroy smatra da je čak naslutio i zakon podele fiziološkog rada, koji je jasno formulisao tek Milne Edwards 1827.

U starom Rimu, i pored još većeg racionalizma materialnog života, koncepcija prirode je još opskurnija. Lukrecije oseća da postoji borba za život. Galian vrši anatomske sekcije i ima nekoliko tačnih opservacija. I to je manje više sve. Sa invazijom varvara, sa hrišćanstvom prestaje svako posmatranje prirode, i nastaje ono što se naučno može zvati *generalna regresija moralne cenzure*. Kod Arapa stoji stvar drukčije, tako da oni i pored sveg negovanja okultnih nauka ipak unapređuju ljudsko znanje. Od devetog veka (El

Kindi) pa do kraja Srednjeg Veka (El Demiri, El Sojuti), njihovi lekari ispituju životinje i biljke. Naprotiv, skolastičari, što se tiče prirode, bave se isključivo interpretacijom Aristotela. Aristotelova dela postaju neka vrsta Biblije prirodnih nauka. Tipičan slučaj gde se sadržina svesti pretvara u sadržinu savesti.

U početku stvaranja racionalizma, pojedini zahtev stvarnosti može da postane, pod određenim okolnostima zahtev savesti, ali on ostaje strogo individualiziran zahtev. No kasnije prestaje postepeno to individualizovano formiranje. Racionalizam onakav kakvog ga mi danas poznajemo, sadrži kao osnovan moralan zahtev da čovek bude razuman, što znači da je zahtev stvarnosti *in abstracto* postao zahtev savesti. Očevidno je da je čovek sa takvom organizacijom savesti mnogo sposobniji za život, nego onaj kod

koga stvarnost, takoreći, još nije priznata i gde svaka promena jednog zahteva stvarnosti u zahtev savesti iziskuje novu organizaciju savesti. *Nezavisnost pojedinih kategorija misli*, jedna još sasvim nerazjašnjena pojava psihičkog života, omogućuje brz napredak racionalizma u onim kategorijama misli koje su presudne u borbi za život. Tako je, u starom Rimu, racionalizam praktičnog života, doteran do krajnosti, gotovo bez uticaja na opšte shvatanje stvarnosti. U Srednjem Veku, sa slabljenjem racionalizma, dolazi do potpunog zaustavljanja racionalizovanja opšteg shvatanja stvarnosti, i Aristotelova nauka postaje jedina istina koju čovek priznaje. Pod kompleksnim okolnostima i uslovima iz kojih proističe takozvana Renesansa, dolazi do naglog napretka racionalizma u svima područjima. U praktičnom životu rezultat toga je ponovno postepeno uvođenje rimskog prava. U nauci, to su veliki radovi na ispitivanju. Posle tolikog prekida, Wotton, Gessner, Aldrovande daju deskriptivne radove o

¹ Razume se da, pored svih detaljnih promena koje zahtevaju novlja istraživanja, za nas Darwinova teorija ostaje osnovna koncepcija porekla živih bića.

P E S M E

POSLEDNJI OTISCI

I
Jedna nova površina osetno ništavna
Veoma dobro primljena
Da se leti po njoj ide
Ne misleći odviše
Na plave bisere među nakinđurenim ušima
U polju jedne lupe

II
Lopta nesposobna za život
Klizi duž ruke
Ne zadajući bola
Kao neophodno uživanje
Kao kopija suviše često obnavljana
U doba sna

III
U samrtnom času
Stara desetorazredna vatra
Udara udvostručenim udarcima krvoločnu se-
nicu
Slučajnu začuđenu žudnu svojih bližnjih
Nagomilano kamenje

Ugasiće se jedna životinja

I POSLEDNJA RUKA

Na govornici desna ruka odvojena od tela
Otkriva otiske
Desna ruka prosipa krila
Beži ka moru krila zajedno sa životinjama
Skromna desna ruka
Skromna ne drhćući skromno skromnost
Beži od okvira zvezda od zmajeva
Koji spavaju u zemlji i u neplodnim poljima

Arhitekturnalna do uništenja
Desna ruka klone
Pogođena jalovošću
Na oštroj zasenjjućoj svetlosti pamćenja
Ide na ruku podražavanju

I rasplodavanju mesâ

Paul ÉLUARD

BLUD

Orao vidi kako se sve više brišu staze smrznutog
pamćenja
Prostranstvo samoće čini jedva vidljivim plen
koji beži

Kroz svaku od oblasti
Gde se ubija gde se biva ubijen bez prinude
Neosetljivi plen
Nerazgovetno izbačen
S ove strane želje a s one strane smrti

Sanjar balsamovan u svojoj ludačkoj košulji
Okružen vremenskim oruđem
Likovi nestali tek što su se obrazovali
Njihova revolucija veliča apoteozu zalazećeg
života

Postepeno iščezavanje lizanih delova
Pad bujica u pomrčinu grobova
Žnojenja i muke koje predskazuju središnu vatru
Najzad vasiona celim svojim atletskim grudima

Rečna grobnica
Posle potopa iznalazača izvora

Ovaj fanatik oblaka
Ima natprirodnu moć
Da premešta na velike razdaljine
Uobičajene pejzaže
Da prekine nagomilanu harmoniju
Da sasvim izmeni izgled mrtvačkim mestima
Sutradan posle plodonosnih ubistava
A da se praiskonska savest
Ne pokrije čistilišnim klizanjem terena

ICI

Benjamin-u Péret-u

Velika lomača savezništava
Pod večitim nebom šah-mata
To je zima u trulom čamcu
Od čvrstih drugara do tečnih drugarica
Samrtničkih kreveta pod korama
Skamenjene oluje
Spremaju svoj novi svet
Samo unutrašnjim pokretima
Zračna oranja
Obožavaju razmučenog iscelitelja
Pred nezamenljivim odsustvom
Zvezdana pena teče sva u plamenu
Snovi se gledaju kako uživaju

MINERAL

Otkrij se svežina počinje da pada
Pozdrav dostojan prezrenja u jednoj je od fijoka
naših strasti

Lišeni naše toplote
Zvono torba planinski štap
Ubuđaviće zajedno sa bojama termalne per-
spektive

Iskustvo ljubavi
Ubrano na mozaiku kasapnica
Ima jedino otvorena vrata na naše postajanje
Mi smo vidljivo prisutni na površini
Radi pozdrava za pogrešna-puta
Profesor hiptonizma
Podanik u kraljevstvu dubokog bršljana
Mi smrkavamo poslednje trepereće kosture ide-
alnog parka

S jednoga kraja na drugi razdaljine van pam-
ćenja

Pojavljujemo se kao potpune biljke
Osvajači primitivnog novog veka
Za jedno doba mladosti
Gledamo kako teče u venama besplatnih mesa
Mikroskopsko cveće plime
U nama
Život pokret paraliza smrt je jedno putovanje
po vodi

Kao krma od čelika
Konj vodić ne pripada istoriskoj niskosti
Već kriminalnoj poeziji
Seksovi od pepela vraćaju se u svoja usta od
vatre

U zaklonima ašovi zauzimaju sav prostor
Na nebu kiša pljuvanjaka probija koru kašlja
Astalska slova
Urezana u zakovanu javnu ploču
Dopiremo do čvora metala
Koji donosi smrt ne ostavljajući traga

(1932)

René CHAR

IZLEČITI SE OD ANORGANSKOG

Lepiljive kolotečine odazvale su se na moj prvi
To znači već gotovu odstupnicu za kraj ^{poziv} ove
Gde nekoliko fanatika preobraćaju svoju borbu ^{zime}
Na klupama od leda i od ledenog ponavljanja ^{u golo meso}
zore

Sićušna bića kojima nedostaje samo još jedno ^{oko}
Pa da budu prava slika tragedije u pepeonici
Oduzela su mom morskome psu svaku nadu iz ^{usta}
Jer ćelavo im je prošlo ovo tursko tuče stoleća

Na takvim zastarelim strofama osniva se ovaj vek
U kome tri crva dovoljna i brza slave svoju slavu
I otkopavaju polako rumene sundere za spavače
Kojima se neće morati dva puta da kaže laku
Noć

U krezubim šinterskim ćelijama ove padavice
Promaja sanjivo nastavlja svoje započeto pra-
nje veša
Veš je od misli ljudskih izbledelih na gladi kao
na suncu
I od nepoljubljenih ramena koja su postala se-
ćanja

A padavica je od gorkog sveukupnog bića i
bivanja
I od mnoštva kome za dva poslednja dana
pred razdoblje
Treba naći leka i opisa i opasača i tačnosti
I sumorne makar sukrvice od koje će mu se
ugrežati ruke

Padavica je čudno prošla po popločanom srcu
Svaki je spavač samo svih ljudi razbijen glas
Govori im u snu o krvi njihove majke
U kojoj neće žudeti da se utope kad budu pre-
stali da služe

10. 1. 1932.

MEGALOMANIJA RADIOFONIJE KROZ TRI GENERACIJE

ili

VELIKI I MALI SLOBODAN (MALI SE ZOVU LAZA)

»Uzo deda svog unuka«

Ah lepeza smrti u duši sina i vrt života zapovesti u grlu oca berzijanca

Lepeza nepomičnog starodremeža uvijena u hartiju tanku
Neobično tanku i promenljive boje tako da zavisi od onoga što se kreće
Okolo nje što se kreće kad je već ona tako patetično tako nepojmljivo
Tako bestidno i neverovatno nepomična da se ne bi sramom sakrila
Na odru svila u plaštu vila slila skovitlala urnebesno padežna i tuda
Tuda lepeza smrti lepeza otkupljenja koje se samo sebi podsmeva i hrže
Da bi se trglo da bi opsovalo svoje tržište jedne sve tužnije kontemplacije
Neodržana obećanja lepeza smrti lepeza neodržanih obećanja koja će se svetiti
Kao polovna riba-sečivo bezglasno saplitanje bezglasno odugovlačenje
Hartija savijena u trubu i sa otiskom svih pet prstiju samoće
Turobno predavanje ćoravo u kratkom bezglasnom cvet-redengotu

Čapa-čapa je glas tog matorog nozdrvavog krezubog berzijanca
Njegov otac je bio mršaviji od njega ali ne i od njegovog sina svog unuka Laze
Koji je mršav kao tanka škakljiva čivijica čapa-čapa govori čudan vrt u grlu
Vrt masno nadubren vrt sluzavog vrt gojaznog trandafilja i kovilja satisfakcije
Vrt na sred vrta strašilo masno gojazno sa megafonom umesto srca
Da voće i cveće zaštiti urlanjem zaštiti od ptica ili od nepoštenog dripca vrt
Čapa-čapa a mantija krije megafon pravoslavlja šarenog kao bogati voćnjak vrt
Upereno pero u trbuh sapliče se o kovilje i laste obamiru od sujete
O kovilje i o masno trandafilje napeto umiljato poverenje sina na dedu cica-micu
Cica-micu cincarina cimermana ali su godine operušale nekoliko čavki
U sentimentalnom opštenju a leptir lake erotike stao je na rame Lazino
A njegova duša u obliku lepeze udenuta je bezazleno u vazduh svetao i oštar
Konac-lepeza ispredenog beskraja i konca fircanja rodoslovlja od dede do unuka
Čapa-čapa preko tate od dede je do unuka samo korak jedan uzo ga je meto
Ga na krilo O sine o uzdanje uzdo uzdanico nesanico o snago moje starosti o
Mladosti moje slabosti mudrosti moje gluposti o peti padežu moje impotencije
Tako je govorio čuveni cimerman u sobi punoj smilja i još lucidan i još vreo
A čapa-čapa bilo je sasvim dovoljna elokvencija njegovog davno izlapeg sina
Oca čapa-čapa Lazinog u ime oca čapa-čapa Lazinog i sina čapa-čapa
Koji govori o nesrećama svog vitorogog pejzaža napućenog i drskog
Žena je posumnjala u svoje ime u ime oca i sina jer još mlada i još vrela
Željena od dede (još vrelog) od sina čapa-čapa svoga muža nel ali od unuka dal
Svoga sina želela je samo nepriznato ovog poslednjeg ali vrt u grlu je
Bodljikav i gust šipražje i čapa-čapa je merilo sveta i doba i dobra i zla
I ori se kad treba i gde treba
I održava red
Kako je to moguće samo jednom tako pozlaćenom
Jednom tako potkovanom podmazanom politiranom
Tako dobro podmazanom čekrku voća i života
Čekrku-strašilu zvučniku dobra i dobra

3. 2. 1932

Marko RISTIĆ

I S P O D L J U B A V I

Da bih ostvario svoju najjasniju želju, kojom živim da budem u što dužem i što potpunijem odnosu sa ženom u koju sam zaljubljen, potrebno je da uklonim čitav niz činjenica koje mi to sprečavaju.

Produbljujući sve uzroke zbog kojih sam gorko promašio svetlost svog cilja, otkrivam uzvodno i nizvodno, pod plazmom amnezije koja se sve više cepa mojim pamćenjem, na gomili pečata, balčaka, ikona i sitno kovanog zlata, pomamnu glavu mog oca. U haosu tih vrlo sumnjivih predmeta, simboličnih ili ne, čije boje i smradi pokazuju društvenu klasu kojoj pripadam, u užem i širem smislu narodnosti i veru kojima pripadam, preovlađuju idealno i sentimentalno: njegovo čelo od suve jagnjeće kože, njegova usta od suve jagnjeće kože i kapak na njegovom oku od suve jagnjeće kože. Na stepenicama hierarhije i podlosti, koje sve više počinju da liče na moj sopstveni poraz, preživljujući ne znam već po koji put teško nametnute mi radne časove, zaustavljam se na poslednjoj prečagi današnjeg dana, i sa naporom da se oslobodim tereta koji pomamno pritiskuje više od polovine mog ukupnog vremena, otkrivam uvozno i izvozno, u sumnjivoj i rasplinutoj težnji neartikulisane krvi mog oca, prljavi teret prinudnog rada.

U prkos skoro potpune telesne i misaone obamrlosti u koju me moji radni časovi bacaju, poveden sam naivnim putem zavaravanja kojim polazim, trenutno da poverujem da rad koji svakodnevno obavljam ipak za mene predstavlja neocenjivu vrednost, jer mi izgleda u prvi mah primamljivo da u zamenu za osam ili devet časova svakodnevnog mučenja, gubeći isto toliko časova najčovečanskijeg uživanja, dobijam vremenski ostatak koji mi dozvoljava da ostvarenjem svoje želje dođem do zadovoljstva koje smatram za svoju najneposredniju i najmoralniju težnju. Kako se, međutim, taj bedni vremenski ostatak uglavnom sastoji iz noći, kada spavam ili sanjam, otkrivajući u snovima svu nesreću svojih potisnutih želja o kojima ovde nije reč, dolazim do zaključka, da taj rad nema za mene nikakvu vrednost, i da je žrtva koju činim bez ikakvog cilja.

Za taj rad, koji sve više počinje da liči na moju sopstvenu nemoć, plaćen sam novcem koji je nedovoljan ili jedva dovoljan da sebi kupim hranu i zakupim potreban prostor za spavanje. Ne zadržavajući se u mojim rukama, taj novac nema za mene osobinu vremenske ili novčane teaurizacije, na osnovu koje bih se, odlaganjem termina, uverio u vremensku mo-

gućnost ostvarenja moje ljubavne želje.

Iako svojim željama, a naročito svojoj ljubavnoj strasti, pridajem mnogo veću važnost nego željama ostalih ljudi, sa nadom da ću na naivnom putu zavaravanja naići na opravdjlive ili bar razumljive razloge, izuzetno pristajem da ispitam: čemu namenjaju ličnosti od kojih sam prinuđen tako bedno da zavisim, materialne (u ovom slučaju novčane) uslove od kojih zavisi ostvarenje moje ljubavi; čemu služi deo koji meni oduzimaju? Dolazim brzo do zaključka, na osnovu dokaza koji sve više počinju da liče na pečate, balčake, ikone i sitno kovano zlato, da moćne ličnosti koje me danas plaćaju, unakazujući sistematski svoje sopstvene želje, (što mi je konačno sasvim svejedno), novčanim sredstvima koja meni oduzimaju, zadovoljavaju svoje prljave težnje nadmoćnosti, i da se baš iz tog sve jačeg zadovoljavanja neiscrpno kote neprijatelji mojih želja.

*

Izenada izlazim iz ove porazne stvarnosti, i voljnom halucinacijom ili budnim snom vidim sebe u istom ovom društvu, ali sada u situaciji »novčanog blagostanja«, obuzet — nezavisno od halucinacije ili sna — istom tom vrlo živom željom da moj odnos sa ženom u koju sam zaljubljen bude što duži i što stvarniji.

Pitanje da li me ta žena voli i ne postavlja se za mene.

Vođen svom neposrednošću svoje ljubavne strasti da se, među tolikim nevezanim slučajevima na kojima se moj seksualni instinkt, i pored uzbuđenja koje mi to stvara, ne zaustavlja, zadržim na određenoj ženi, i da baš ona bude ta žena sa kojom će nužnost moje želje dobiti vremenski neodređeno trajanje, neiscrpnost i totalno obuzimanje koje izgleda da me ni u najpotpunijem toku ostvarenja neće napustiti, cela ta isključivost i potpunost telesne i misaone fiksacije; sve to pretpostavlja kao osnovnu bitnost same te ljubavne strasti njenu volju i od sopstvene nužnosti i slobode pripadajuću ostvarljivost, isključujući mogućnost da se zaljubim u ženu koja se istovremeno ne zaljubljuje u mene. Šta više, želja te žene da baš samnom ostvari svoju ljubavnu strast, njen izbor koji se nezavisno od svih njenih prolaznih seksualnih uzbuđenja, i sa jasnom težnjom vremenski neodređenog trajanja zaustavlja baš na meni, postaju sastavni delovi moje sopstvene ljubavi, izazivajući u meni, kao njen govor, kao njeno telo i kao njena erotična misao, najdublje i najodređenije ljubavno uzbuđenje.

Iz ropstva jednog potpunog sprečavanja u kome se inače nalazim, materialna i čisto nagonska ljubavna strast, kojom i pored tog mehanizma sprečavanja koji od moje infantilne istorije do danas ne prestaje da me davi raspoložem, i kojom sam besprekorno zaštićen od opasnosti da volim ženu koja bi me primoravanjem na ma kakvu vrstu telesne udaljenosti stavila u položaj idealističke jalovosti, sačinjava moju najdragoceniju unutrašnju slobodu.

Jer pod stalnim strahom da nad seksualnim instinktom izgubi kontrolu, i da ljubav bude odvedena ka svom jedino opravdanom cilju koji joj njena nužnost diktira — opasnost utoliko značajnija što seksualni instinkt pored sopstvene slobode koju traži, sadrži još i neiscrpu težnju za što većom i bržom slobodom u najširem smislu te reči — vladajuća klasa u građanskom društvu, svojom nadmoćnošću i hipokrizijom, uspeła je od nekoristoljubivog i po svom izvoru i cilju nepodjarmljivog instinkta da načini moćnu psihološku podlogu svom prljavom sistemu. Tim duplim uspehom, kroz koji gledam kako se u jednoj ruci drži brana koja sprečava seksualni instinkt da svojom neizmernom poplavom probudi abuliju uspavanih želja, i sve veće i brže slobode koje one traže, a drugom rukom iskorišćuje i vešto pretvara njegova dinamičnost i neiscrpnost u nepomičnu »metalnu podlogu«, na koju se bogato naslanja dragocena društvena psihologija, ljubav, pomamno opkoljena sa svih strana, više nego ikada predstavlja zabranjeno voće, čiji se opasni sokovi pažljivo odmerenim kašikama gutaju samo onda kada se to gutanje idealno poklapa sa podmuklim zahtevima tog društva. Ali od trenutka, kada se ljubavna strast, pod presijom ovog gnusnog nasilja veštački počne da cepa, i kada se njena telesna težnja, zastrašena hajkom potiskuje u podsvest, ista ta društvena hipokrizija pokazuje svu svoju nežnu naklonost prema morbidnom i jalovom osećanju koje se kao posledica tog potiskivanja, u vidu idealne i duševne ljubavi, slobodno kreće. Naklonost sasvim razumljiva sa tačke gledišta tog društva, jer pored toga što je seksualni instinkt kao nosilac neograničene slobode, uspešnom operacijom potiskivanja, učinjen bezopasnim, unakaženi i idealistički oblik pod kojim se on sada proturuje, predstavlja bogati prilog u izgradnji kategorija osećanja i apstraktnih principijelnih ljudskih vrednosti koje iz njih proizlaze.

Izvan svih principijelnih ljudskih vrednosti, simboličnih u svakom slučaju; izvan

vrline iznudenih savešću — savest koja sa svoje strane iznuduje posmrtna osećanja dobrote i prijateljstva; izvan lepote i njenih hipodromskih paluba večite istine; izvan svih osobina pojedinačnih koje iznuduju osećanja poštovanja i nežnosti, i osobina zbirnih koje iznuduju lažni smisao ljubavi i stepen njene razumljivosti i harmoničnosti u društvu — razumljivost i harmoničnost koje sa svoje strane iznuduju osećanja gađenja, poniženja i srama; gađenje, poniženje i sram koji sa svoje strane iznuduju osećanja normalnosti, skromnosti i straha; izvan svih osećanja pojedinačnih i zbira svih osećanja simboličnih i pustih, vođen sam neposrednošću svoje ljubavne strasti da surovo i nenormalno, kao najpotrebniju i najmoralniju svoju manifestaciju u društvu, otkrijem njene intimne uzbuđljive i perversne činove. Jer više nego svojim pesmama, koje su sublimirana i zamučena ogledala mog seksualnog instinkta, više nego svojim eksplikativnim i teoriskim pokušajima koji razvlače posmrtnu magle mog promašenog ljubavnog ostvarenja, u stanju sam rezultatima svoje egzibicionističke težnje, tim neobuzdanim eksperimentima svoje ljubavne strasti, da pokažem jednom zabludenom i sprečenom svetu smisao njegove najosnovnije slobode.

Dešava se, međutim, i pored toga što sam sačuvao svoju unutrašnju slobodu, i što društvo nije uspelo posrednim putem potiskivanja moje želje da me učini načelno nesposobnim za ljubav, da sam ipak, pod stalnim i neposrednim pritiskom činjenica spoljnog života, izvan mogućnosti da do svog ljubavnog ostvarenja dodem.

Kao rezultat sukoba moje želje sa jednim određenim spoljnim svetom, ta se tragična promašenost pomamno nameće iako sam halucinacijom i budnim snom trenutno sebe izuzeo iz svog posebno bednog društvenog položaja. Uviđajući svu preovlađujuću ulogu svoje ekonomske determinisanosti, ne mehaniziram je, i ne svodim je na formulu po kojoj bih bio upućen na tumačenje da ona automatski i neposredno deluje na moju ljubavnu sudbinu; i na osnovu jedne nove stvarnosti, kojom stvarnost sada dobija za mene potpunije značenje, ne ostavljajući izvan sebe uslovljenosti i posledice jednog od njenih najočiglednijih vidova, dolazim do zaključka, da prepreka koja u ovom ili u ma kom klasnom društvu onemogućuje realizaciju moje ljubavne strasti, nije reprodukcija mog radnog procesa, već da je izraz i

posledica psihologije neproduktivne klase tog društva.

Ne zadržavam se na toj osnovno apstraktnoj ali po posledicama vrlo konkretnoj klasnoj psihologiji, niti ću na osnovu mere do koje smo (ja i žena koju volim) uspeli da budemo izvan te psihologije, pokušati svoje ili njeno opravdanje.

U jednom građanskom društvu, koje je u prkos nesaglasnosti sa samim sobom zauzeto brigom da sačuva lažnu organizaciju oko koje se vrti, teško je ljubavnu strast sačuvati da se sabijena u kalupe tog kruga ne okreće oko svog lažnog sunca.

U krugu jednog građanskog društva, u kome smo se i ja i ona rodili nasledno opterećeni izobličanim željama roditelja: roditelji koji nam ljigavo otkrivaju školu na gomili škola; škola koja nam ljigavo otkriva zvono na gomili zvona; zvono koje nam ljigavo otkriva venac na gomili svadbe; svadba koja nam ljigavo otkriva kaznu na gomili novca; novac koji nam ljigavo otkriva savest na gomili volje; volja koja nam ljigavo otkriva pomamne očeve glave.... u kome prvi pokušaji seksualne slobode udaraju na prepreku koja duboko urezuje gađenje, odgovornost i strah.... u kome se ta osećanja neguju, razgranjuju i beskonačno rascvetavaju: da bi bilo sramno samom sebi priznati svoju ljubavnu želju, da bi bilo besciljno poveriti je ličnostima sa kojima se živi u najbližem dodiru, da bi bilo nemoguće ubediti ženu koja se želi da joj se ništa ne podvaljuje i da joj se realizacijom želje ništa neće ni upropastiti ni oduzeti, da bi bilo zločinačko odvojiti ljubav od ploda-deteta, dete-plod zajedno sa plodonosnom ženom od muževljeve svojine, i da bi bilo nemoguće sve to zajedno, grčevito zgrudvano, izvući iz ovog pomamnog kuvanja i sušenja na dimu nacionalnih bogova, nacionalnih granica i nacionalne privrede..... teško je jednom čoveku — a za mene to znači čovek koji je svestan nužnosti svoje želje — prebaciti ljubavni poraz do koga je došao.

Ne gubeći, međutim, iz vida da je neproduktivna klasa, pa prema tome i njena psihologija, produkt ekonomskog razvoja društva, i da ekonomski faktor, i pored toga što u datom trenutku prepušta svoje mesto psihološkom faktoru, zadržava svoj pretežno uticajni značaj, što se najbolje vidi baš u tome što on ne prestaje da određuje mogućnosti i granice uticaja psihološkom faktoru, ceo moj napor da iz proširenog delokruga svoje stvarnosti, i na osnovu jedne situacije u kojoj se istovremeno nalazim i ne nalazim, pronađem su-

protne ili različite uzroke preprekama moje ljubavi, ostaje uzaludan, i prinuđen sam sebe da vidim u uvek istoj apsolutnoj nemogućnosti da do ostvarenja svoje ljubavi dodem, bez obzira na ovaj ili onaj specijalan položaj koji u jednom klasnom društvu mogu ili ne mogu da zauzimam.

*

Iz sukoba u koji moja ljubavna želja, u svom slobodnom kretanju, neizbežno dolazi sa spoljnim svetom klasnog društva, rađa se, u prvi mah, sasvim spontano i prirodno, moj revolt, koji u samom početku kada još nisam svestan uzroka tog sukoba, do kojih ovim sporim i ovde onde u ruševinama putem dolazim, sadrži sve elemente nesistematske i anarhistične pobune. Nemoćan da otklonim činjenice koje se odupiru nužnosti moje želje, a dovoljno svestan da ceo sukob ne prenesem u svoju unutrašnjost, prinuđen sam svoj revolt da okrenem protiv same želje, i da svoju osnovno materialnu i ostvarljivu želju izobličujem, dajući joj u njenom još uvek teoriski slobodnom kretanju nematerialan i transcendentan karakter.

Doveden sam tako, pri punoj svojoj svesti, do deformacije svoje želje, a konačno do očajanja u jedinom smislu te reči, jer ni unutrašnja sloboda kojom gordo raspolazem, ni naknadno pronađeni uzroci koji sprečavaju realizaciju moje želje, ni tumačenje koje mi sada otkriva mesto koje u kompleksu jednog u najširem smislu sprečenog sveta moj slučaj zauzima, ni uverenje u neizbežnost oslobođenja tog sveta, ni uverenje u svoju ličnu slobodu oslobođenjem tog sveta, nisu u stanju da mojoj želji, i pored njene faktične neostvarljivosti, zadrže osnovno ostvarljivu suštinu. Teret je i sušive veliki za kratki vremenski rok koji mi ostaje za život, da bih mogao da zaboravim, ili da bih mogao svoju ljubavnu želju, sa njenom sačuvanom nagon-ski materialnom osobinom, da prinudim na čekanje vezano za brzinu mog života.

Osećajući svu težinu svoje neostvarene želje, trpim tragičnu osakaćenost života koja iz nje proizlazi. Istovremeno trpim i svu besciljnost deformisane želje: njenu nametljivost kojom pokušava da me zabudi da je primim u zamenu neostvarene želje, prividnu i utoliko težu privlačnost njene nematerialnosti, njenu i utoliko težu beskonačnu raznovrsnost. Tela od najporoznijeg peska, u kome njeno telo tako određenih dodira i zbog tako određenih dodira propada i nestaje, govori njenog govora, od ma čega, u čemu se munjevit

troši materija *njenog* govora, tako određenog prodiranja i zbog tako određenog prodiranja..... Pa čak ni ovo upadljivo raspadanje koje se momentalno vrši mojom poetičnom tendencijom, tom vajnom aktivnošću moje »preovlađujuće tendencije«, koju ljudi od brašna i sa eteričnim seksovima smatraju sublimnom i višom; sva ta brašnjava i eterična aktivnost koja kao u doba puberteta postepeno zauzima mesto moje seksualne aktivnosti i neodređeno seksualizira moju misao, premazujući njene operacije neodređenim zadovoljstvom i strahom; čak ni to gnjilo i naglo raspadanje, kojeg sam sa tako očevitom gorčinom potpuno svestan, nije u stanju svojom iznenadnom sažetošću, tim vratolomnim pokušajem da skрати trajanje ljubavnog mučenja, tom lakom i skoro šaljivom »realizacijom mog drugog života«, da zameni očajanje mog promašenog ljubavnog ostvarenja.

*

Bez obzira na razne vidove pod kojima se moje očajanje manifestuje: linija počinje dosta šasavo i prkosno sa humorom, koji za razliku od ostalih manifestacija ima preimućstvo u stavu odbrane prema svom neposrednom tvorcu, i koji kao »odbijanje zahteva stvarnosti i afirmacija Lustprinzip-a« izuzetno unosi u moj život mrak-svetlost zadovoljstva, pa sve do njene najniže krivine, do tupe, ničim promenljive i svakodnevne nemoći i priznanja tog davljenja u glibu, potrebno je, da taj svoj preovlađujući osećaj oslobodim metafizike koja se oko njega pomamno izgrađuje.

Jer kao posledica sudara moje najjasnije želje sa određenim spoljnim svetom, i kao reakcija protiv određenog statičnog elementa koji slobodno kretanje moje želje zadržava, iako individualno i subjektivno, moje je očajanje tragičan znak najteže faze u kojoj se objektivni proces stvarnosti nalazi. Ono, prema tome, ne zavisi od neobjašnjive slučajnosti i nije u delokrugu traženja identiteta između stvarnosti i misli pod determinizmom Apolutne Ideje, koja bi postojala nezavisno, pre mog ili pre rođenja sveta. Čak i u vrlo retkim prilikama kada mi je moglo izgledati da je u stvaranju mog očajanja dominirao slučaj i njegova makar u najmanjoj meri bezuzročnost, uviđam da je taj »slučaj« bio determinisan meni sakrivenim materialnim uzročnim zakonima koje u tom trenutku nisam primećivao, i da je to

neprimećivanje bilo vezano za moju nedovoljnu svest, jer su ti materialni uzročni zakoni čekali od mene svoje otkrivanje, pošto se cela stvar baš sastojala u tome da se oni otkriju. Najzad, materija iz koje je napravljeno moje telo, to čulno materično grotlo mog senzibilnog života nije organizovana na način da je fatalno i nezavisno od svega morala da me dovede do očajanja u kome se nalazim. Naprotiv ta materija pokazuje svu svoju naklonost i težnju ka sreći, koja se u ovom slučaju, gubeći svoje tekuće značenje, izjednačujući se sa principom zadovoljstva, pojavljuje kao *normalna sreća čoveka u besklasnom društvu, i kao buduća vrednost života*.

Iz toga izlazi da je moja težnja da do takve sreće dodem moralna i dialektično opravdana, jer činjenica da sam u današnjem reakcionarnom društvu očajan, da je to jedini normalni osećaj koji mogu u tom društvu da imam, i da sam uveren i svestan da moje očajanje može prestati jedino revolucionarnom promenom tog društva, mora razrušiti sumnju, da sam ja, danas tako određeno socialno uslovljen, i sa svesnim iskustvom koje me dovodi do ovog tumačenja, u stanju, ma kakvom za bludom ili reakcionarnim povratkom, da sreću koju konkretno samo na ovaj način osećam kao moguću, pobrkam i izjednačim sa pojmom sreće normalnog tipa u današnjem društvu, i da ću, ma koliko to prividno revolucionarno izgledalo, izvući iz svog života konačni i statični zaključak, da je sreća, u apstraktnoj koncepciji sreće same za sebe, reakcionarna i nemoralna, a da je očajanje, opet u apstraktnoj koncepciji očajanja samog za sebe, moralno i revolucionarno.

Pseudo-revolucionarnost takvog tumačenja dolazi otuda što ono, u prkos tome što se pri prvim koracima kretanja iznenada zadržava, sadrži elemente protivstavljanja današnjem pojmu sreće, koji pretpostavlja uživanje osnovano isključivo na klasnoj podeli društva. Njegova konačnost, to zadržavanje u samom početku kretanja, otkriva brzo svu njegovu suštinsku nedialektičnost, i ono se, i protiv svoje volje, podudara i pretapa u reakcionarno-spekulativnu filozofsku koncepciju, po kojoj se sreća i očajanje tumače potpuno slobodno od svih društvenih pretpostavki, i smatraju kao osnovni individualistički izrazi koji su čulne zamene metafizičkih sadržaja.

Aleksandar VUČO

ANKETA O ŽELJI

1. Kakvu vrednost dajete čovekovim željama i njegovim najneposrednijim zahtevima, a posebno svojim željama i svojim zahtevima?

2. Da li smatrate da vaše želje i vaši zahtevi mogu doći u sukob sa vašim pozivom i vašim dužnostima (u najrazličitijim značenjima tih reči)? Ako da, recite koji su to zahtevi, koje želje, i sa kojim dužnostima? Kako rešavate taj sukob principijelno, a kako u praksi?

3. Imate li tajnih želja, koje se smatraju za nedozvoljene, nemoralne, niske, ili čak takvih koje smatrate prijavim, gadnim, odvratnim? Ako da, kako postupate sa njima? Suzbijate li ih, ili ih zadovoljavate u imaginaciji ili čak u stvarnosti? Kakvu ulogu dajete volji u ovim slučajevima? A kakvu savesti?

4. Imate li uzvišenih želja? šta radite da se one ostvare? Koje želje smatrate najplemenitijim?

5. Smatrate li da je ime želje opravdano u svim slučajevima gde se ono obično primenjuje? Smatrate li

da bi trebalo praviti razliku između pojedinih potreba koje se obično nazivaju željama? Smatrate li, na primer, da ima osnovne razlike između čulnih, materialnih potreba (glad, pohota) i nematerialnih, spiritualnih (potreba da se čuje muzika)? Koju vrednost i koju ulogu dajete jednim i drugim?

6. Smatrate li, obrnuto, da su izvesne razlike nepravilno postavljene, da bi ih trebalo izbrisati i pojmu želje dati šire i, u istom mahu, preciznije značenje? Smatrate li, na primer, da je strast ili ambicija nešto drugo nego želja?

7. Kakvu dužnost dajete roditeljima i vaspitačima dece i omladine s obzirom na želju? Kakve opasnosti vidite od rđavih vaspitnih metoda, a kakve koristi od dobrih u tom slučaju? Kakvo je vaše mišljenje o vaspitnim metodama koje se upotrebljavaju ili su se upotrebljavale u raznim zemljama i dobima, s obzirom na neobuzdane želje omladine?

ODGOVORI

1. — Svojim željama i zahtevima pridajem vrednost utoliko ukoliko ih smatram kao putokaz za ostvarenje, inače ih brišem, ali me to »brisanje« ne oslobodava od njih, jer me i dalje muče, raspinju, truju.

3. — Imam želja koje se smatraju nemoralnim, možda niskim pa i želja koje ja lično smatram prijavim, odvratnim, gadnim. One se u većini odnose na nagoni polni život, ali ih ima i drugih vrsta.

7. — Dati makakvu dužnost roditeljima i vaspitačima u ovom samostalnom duhovnom formiranju ne nalazim da je naročito potrebno — jer vaspitači i roditelji obuzdavaju želje, sprečavaju duhovni život. Roditelji bi se donekle mogli i izuzeti iz ovog pravila, ali za vaspitače ne smem isto kazati. Pa oni hoće rukom da zatvore vulkan!...

Sloboda duha, misli, i nevidljiva očinska kontrola iz daljine stvorice čoveka sposobnog za život, za stvaranje i za ostvarenje... Pa nije li se iz Evine radoznalosti za zabranjenim plodom sa drveta poznavanja Dobra i Zla rodila prva želja za približenjem Bogu — istini? Nije li greh Adamov i Evin otac sviju naših želja? Da, taj greh će ostati zaista večito prokletstvo, ali će uvek znati samo za jedan cilj: saznanje, i ostvarenje pomoću saznanja.

Tih. Milovanović
st. prava

(Studentski Dom, Beograd)

Imam ih. I one su tako uzvišene i tako širokog obima da se ne mogu shvatiti kao želje — već kao ideje. I kao takve one su uzvišene i plemenite. Naprimjer: želja mi je od uvek da naš narod ima trajan — skoro večiti mir. — Mir i red u našoj državi mehanički bi uticao da se usadi mir i red u svakoj porodici posebice...

Treća mi je želja: da se stvori od svih balkanskih država sa Malom Azijom jedna država, sa jednim novcem, jednom vojskom, jednom policijom, jednim parlamentom i t. d. Ja radim i živim u pravcu tih (želja) ideja...

(Pirot)

Nedeljko Stajić

1. — Želji dajem vrednost: kad se rodi idealnu, kad se ispunjava materijalnu, kad je ostvarena moralnu. Kod zahteva je obrnuto, te prvo moralnu, materijalnu pa idealnu.

3. — Nemam tajne želje: nedozvoljene ponekad ostvarujem, nemoralne suzbijam voljom, a niske pobija savest.

7. — Prvo dresirati, posle učiti, dalje izgrađivati....

(Kovin)

Adeos

2. — Sve moje želje i zahtevi dolaze u sukob sa mojim pozivom. Te želje i zahtevi obično mi, ako ih želim izvršiti, prete da izgubim svoje mesto u službi i da ostanem za uvek upropašćen pred svetom....

3. — Imam želju koja teži ka suprotnom polu. Ona je u meni često divljačkog karaktera, a često se rodi u meni misao da je sve to prazno i užasno životinjski. Ja sažaljevam prostitutku, a ponekad sam u stanju da joj priredim sve perverzne zadovoljštine. No onda, ako odbijem misao o izvršavanju, savest likuje, dok ako ispunim zahtev, savest ostaje turobna i samotna od zaključaka koji se odnose na delo.

4. — Najplemenitija želja je biti čovek koji bi bio u stanju da o svemu sudi hladno, da sve posmatra kroz mikroskop dijalektike i da ne oseća u svojoj okolini rodbinu i »prijatelje«.

7. — ... Švajcarska i Nemačka imaju dobre škole.

(Jagodina)

Mil. Ra.

3. — Ja sam tvrdo ubeđen da niko u sebi ne gaji neke tajne želje koje bi sam mogao smatrati prijavim ili čak odvratnim. Ja sam duboko uveren, da ako dotična ličnost čak i izvrši neko gnusno delo, da ona u trenutku njegovog izvršenja nije bila svesna toga i da joj je želja koja joj se prva javila bila čista i svetla! Na osnovu čega bismo mogli objasniti duboku skrušenost i kajanje jednog zločinca? Ja sam uveren da on u trenutku izvršavanja nedela, nije bio svestan onoga što čini, i da bi mu bila dovoljna samo jedna reč — lepa reč — trenutak pre izvršenja istog i on bi odustao! Tu dakle ne igra glavnu ulogu sloboda volje koja nam je prilično skućena, već slučaj. Da se savest može javiti pre izvršenja dela, verujem da bi nedela sasvim iščezla — sem u naročitim slučajevima...

4. — U izvesnim trenucima osećam nešto, ali šta ni sam ne znam — nalik je na ljubav.

(Beograd)

Milivoje Zarić

2. — Ne smatram da moje želje mogu doći u sukob sa pozivom, a ako bi došle, ostao bih principiuelno uz njih, pa promenio dužnosti. A ako to ne bi moglo odbacio bi ih.

3. — Imam želja koje drugi smatraju za nedozvoljene, niske i nemoralne, a imam ih koje ja lično smatram gadnim, odvratnim, pa i prijavim. Za sada se zadovoljavam u imaginaciji i ne suzbijam ih, čekajući da ih primenim u stvarnosti.

4. — Uzvišenih želja imam i previše. Nemam moći da ih izvedem, ali ih namećem onima koji ih mogu izvesti. Najplemenitijim željama smatram želju dobre majke za detetom i sve ostale humane želje.

7. — Vaspitne metode sadašnje omladine smatram sa 90% pogrešne. Iako je omladina neobuzdana, današnje metode ubiće u njoj i poslednju iskrnu idealnog i humanog, a odvešće je grubom i prokletom materijalizmu.

(Beograd)

Tadija Popović

ŽELJA KAO USLOV SVAKE POEZIJE

Poezija bez želje: Krnja.

Želja: da izvesne stvari izrazimo.
da izvesne stvari preinačimo.
da izvesne stvari sačuvamo.
da izvesne stvari uklonimo.

Ali osnov ovoga osnova? Ličnost.

Kad kažemo »želja« — želja čija?

Bez ličnosti koja je nosi — šta je želja? Obična oznaka, puko slovo.

Neko mora da se željenoj promeni raduje, da gorko ili sladosno konstatuje — kako tok teče.

Gete je u prirodi nazirao ličnost — kao i Grci — i starao se da pronikne u njene skrivene namere. Tada je rad prirode dobijao svoj pesnički smisao.

Jestastveničari koji verovahu u visprene zakone o najmanjem otporu, o najvećem efektu, o najkraćem potezu, o najprobitičnijem putu, o najcelishodnijem pokretu — pripisivahu prirodi samo matematičku, sračunatu genialnost.

Računica je na kraju krajeva površna i izlišna, jer se da zamisliti unapred. U njoj vlada samo zakon, a ne i želja. Samo želja unosi pesnički smisao u promene počinjene ili nepostignute.

Želja se ostvaruje uvek. Nalazimo načina: kroz san ili javu, bunovnost ili vedrinu. U borbi za ostvarenje želje izražavamo celu našu ličnost. Tako ovekovečujemo ličnost. Tako živimo ne jedan jedini računski put, nego bezbroj čulnih puta.

Sama želja po sebi ne mora da bude plod ličnosti. Može da bude čisto spoljašnja. Ona je, u nekoliko, samo pesnički trik, mamać, procédé.

Da nema ličnosti, želja bi se svela na ono što jeste. Izgubila bi svoj duhovni sadržaj. Rešenja su značajna samo u vezi sa zadatkom, — sa ličnošću. Inače su ravnodušnih brojeva i pojmova niz i lanac.

Poezija bez želja i čovečanstvo bez želja! Više volim najsirovije crnačke i australijske sredine, pa čak, ako je izbor dozvoljen, da se pretvorim u ribu ili krokodila. Pre krokodil nego li bog! Kod onih — želje spavaju u nagonima i možda će se u lestvici bića probuditi.

Kod ovoga želje su ispod bivšega sna. Pokrivene su dvostrukim snom.

Život bez poezije mora nam biti tuđ, on nije naš.

Poezija bez želje nije za nas izdržljiva, od nje boli svaki živac.

Želja bez ličnosti jeste prvo varvarstvo, od-

vratna kao gluha polna pomama bez radoznale suptilnosti, u gorku ponoć bez odjeka.

Neka se plode i množe želje.

Neka razjare svemir potopom svojih sunaca.

Neka otvore svima vid u mraku.

A ako je čovečanstvo za želju utrnulo, nek se ponova otvore materična grotla i neugašena utroba prirode: za jedno novo, naivnije, praznično i lično čovečanstvo.

* * *

A deca naša, o kojoj pitate?

Razviti kod njih želju za samim sobom.

Ne »narcisizam« (tojest divljenja sebi). Nego traganje za sobom. Još dugo, dugo, nismo iscrpljeni. Ne znamo ko smo.

Želja: da sebe nađemo i ostvarimo

Hoćemo li se ikad naći?

Svakako, veći smo u tome nego božanstvo, neiscrpni.

Bog — to je jedan vid čovekove iscrpenosti.

Ja neću da budem bog.

I nikome to ne želim.

To ostavljam Indiji i Aziji.

Stanislav Vinaver

1. — Želja je pozitivan izraz života, jer je posledica nagona i potreba. Ona ima etičku vrednost, budući da se želje jedne ličnosti ispunjuju ili ugušuju u socialnom životu. Želja može imati blagotvorni uspeh, a može biti kobna: ako neko ne zna da pliva, pa zaželi da nauči i nauči, onda će mu želja doneti blagotvornih uživanja; ako pak neki siromašak zaželi u kratkom vremenu da sazida palatu, onda ta želja može da bude kobna.

2. — Ima želja a prema tome i zahteva koji mogu doći u sukob sa dužnostima. Moj slučaj je ovaj: volim da sarađujem u javnom životu, volim umetnost kao i sport, i zbog toga najviše kao činovnica dolazim u sukob sa pretpostavljenima, ako su njihovi vidici ograničeni. Rešavam to pitanje tako, što ih ubedim da od mojih želja, odnosno ambicija van kancelarije, nemaju štete. Naravno, u slučaju nesreće, lično ispaštam. Na primer: ako se u sportu onespobim neko vreme za rad, onda lično trpim posledice. To je baš aktuelan slučaj: pri skijanju sam povredila nogu i sada ispaštam. U takvim slučajevima ne mogu se deliti principi od prakse. Meni je načelo da poštujem tuđa prava i da tražim da se poštuju moja, pa to činim i u praksi.

3. — Nemam. — Izuzev, ako se za nedozvoljenu želju smatra želja da sve parazite povećam na sred »Terazija«. Tu želju ušetim vrlo često, a ugušim je optimističkom utehom da iz dana u dan ima sve više radnika a manje parazita.

5. — Jeste. — Izraz želja primenjuje se kod nas i gde joj nije mesto. Ja želju identifikujem sa težnjom i hotenjem. Nagon i strast za mene nisu želje već uzroci želja.

6. — Ambicija je slična želji; ja je bar tu- mačim u duhu njenog latinskog porekla: francuzi ovako prevode: »ambition du lat. ambore rechercher ardemment«. Dakle, težiti (tražiti) usrdno, što znači manifestaciju za akciju, a ne samo podsvestan nagon.

(Beograd)

Leposava Nikolić

priv. činovnica i priv. nastavnica stranih jezika

Može li se ljudskim željama i zahtjevima dati drugu vrijednost, nego subjektivnu. Sve želje nose u sebi ideju božanskog, a uistini malo je koja bez dubokog hereditarnog životinjskog elementa. Kako je egoizam sadržan u ljudskim željama, vidi se po tom što se posve isključuju drugi u onoj strani želje koja ima malo je koja bez dubokog hereditarnog životinjskog elementa u želji ne moramo se odricati svojih najbližih, ali opet radi — sebe.

Želja dolazi obično u sukob sa dužnostima u onom dijelu svog božanskog elementa, a sa pozivom u svom životinjskom elementu.

Tajnost želja je nepovrediva kao listovna pošta. Svi šalju svoja pisma dobro zapečaćena kad su upućena nadrealnom. Za realnost dobre su i otvorene dopisnice, svi ih mogu čitati, ali nikom to nije potrebno, jer svi znadu njihov sadržaj: ima nešto zajedničko svima. Želje upućene nadrealnom zadovoljavaju se u imaginaciji, a kad se one, upućene realnosti, ostvaruju u imaginaciji, tada su već u visokom stepenu bolesti. Ozdravljenje: hirurški nož.

Sve su naše želje uzvišene.
(Sušak)

Dušan V.

1. — Želja se rađa iz potrebe, a individualno, u svesti pojedinaca niansirano se formira prema različitim atavističkom sastavu mozga i krvi. Otuda i nianse želja u odnosu na isti predmet i njen različiti intenzitet kod raznih ljudi. Ali ovaj (intenzitet želje) uopšte kod svih tim je veći, što je predmet na koji se one odnose životno potrebniji i što ga manje ima. I, kada ne govorimo o izuzetnim i perverzним željama pojedinaca nego o najnasušnijim željama širokih narodnih slojeva, neispunjenje želja najčešće se pretvara u bunt. U svestan bunt koji se pretvara u borbu protiv prepreka koje stoje na putu do željenog predmeta, ili u nesvestan koji za neispunjenu želju koja ga stvara okrivljuje sebe, bori se protiv sebe i spušta se u pesimistički kotao svoga subjekta. (Npr. use delice i pesnici). Drugim rečima iz želje se rađaju dve vrste bunta: opšti-kolektivni i pojedinačni-individualni. Ali i jedan i drugi u istom ekonomsko-socijalnom okviru (recimo današnjem), različito reaguju. Uzrok je u svesti ili nesvesti da se prepreke mogu otkloniti. Prema tome želje pojedinaca su bespomoćne, i ostaju samo želje bez ostvarenja, ako im ne pritekne u pomoć svest o opštem, kolektivnom ostvarenju životnih potreba i želja celog društva. Glad, polni nagon itd. Dakle moje želje i želje svih pojedinaca mogu da imaju neke vrednosti samo onda ako su u skladu sa željama društvene većine i (konkretno u današnjem društvu) ako idu za samim dialektičnim kretanjem stvari i događaja.

2. — Da, moje želje svakako dolaze u sukob sa mojim dužnostima i pozivom; tim pre što su većina od njih prema građanskom moralnom kodeksu »nemoralne, buntovne i skandalozne«. I ja, gotovo sve svoje želje rešavam principijelno vrlo slobodoumno, a u praksi vrlo teško i prema današnjem građanskom društvu često vrlo glupo i oportuno. To je individualno rešavanje i ono mora da bude takvo. Zato mislim da želje treba organizovati i ostvariti ih kolektivno. Drukčije je nemoguće.

4. — Moja najuzvišenija želja je sloboda. Ne pesnička, sanjarska, apstraktna i neostvarljiva (ili samo u snu ostvarljiva) sloboda. Nego slo-

boda jedne na celom globusu potlačene većine od eksploatorske manjine. Ovakva sloboda je sinteza svih mojih želja....

7. Mislim da bi na ovo pitanje, ako bi se htelo direktno odgovoriti, odgovor bio potpuno idealistički. Jer želja uvek pretpostavlja kakvu prepreku, preko koje bi se došlo do potrebnog objekta, uvek neku materialnu činjenicu van subjekta. A vaspitanje, ako se ne približi subjektu (u ovom slučaju vaspitniku) koji ga želi, vaspitanje bi bilo (kao što je uvek bilo) zidanje odozgo, filovanje fosfornih želja vaspitnom mlečnom čokoladom i ništa više. Želja kao fosfor čim se malo očeše, eksplodira, zaprepašćuje i dovodi do očajanja »dobronamerne vaspitač«. Ako je sloj fila-vaspitanja suviše veliki, želja se umrtvljuje i izliva kao žutica po licu i telu (limunasto žuta deca iz viših krugova)..... Dakle, jedino prirodno vaspitanje želja bilo bi da se one oslobode, da preskoče i unište prepreke do željenih predmeta, i da se prirodno i socialno korisno kanališu. To u današnjem društvu nije moguće.

Predrag Kostić

U isti mah se postavlja pitanje da li može nešto čovek da zaželi što ne bi imalo nikakve vrijednosti?!

(Banja Luka)

J. V. gimnazijalac IV

»Želje« me se ne tiču, one su nedonoščad jednog društvenog stanja. A o zahtevima ljudskim, kolektivnim — ne mogu danas da govorim.

Jovan Popović

1. Ako te želje i zahtevi stoje iznad, i dominiraju egocentričnim »ja« i time ga isključuju, — onda su one dostojne i vredne naziva »ecce homo«.

Mislim, da bi moj krst bio najlakši...

4. Da se bez griže savesti nazovem »čovekom«!

Da ga u sebi uzvisim iznad svih mogućih vina, — da u meni pretstavlja kristalan obelisk pozitivne stvarnosti; međutim, osećajući da »imam krila za sve, samo za letenje ne«, — svodim ih na ono najgrublje u životu »debes ergo potes« da živim; ali savesno. Da li sam za to kriv što sam živ?!

Radi toga često puta u svom bolu nađem satisfakciju, jer smatram da je i samoodricanje izvestan dar opštoj ideji dobra; centralnoj ideji — našem Bogu!

5. Bez muzike se može; bez gladi se ne može... Postoji i glad da se čuje muzika; ali...

7. Roditelji treba da vaspitaju decu tako, da ona budu svesna toga, da su im roditelji najveći prijatelji i da im jedino oni najviše žele dobra; roditelji pak, treba da znaju, da nije sve najbolje ono što oni znaju i što su oni preživeli, da nisu sve iskusili, i ako deca budu primetila suviše konzervatizma, — usvojice ono što čuju i vide kod roditelja druge dece, ili od svojih drugova tako, da će jednoga dana iskazati nepoverenje svojim roditeljima...

Deci bi trebalo bar jednom u nedelji održati kakvo predavanje prigodno njihovim godinama, od strane učitelja ili sveštenika, na kojima bi prisustvovali i roditelji.

Roditelji pak, na čelu sa učiteljem ili sveštenikom, trebali bi da su što češće u kontaktu među sobom, na izvesnim skupovima, da iznose

svoj način vaspitanja, rezultate i konkretne slučajeve zapažene na deci.

O nekom sistematskom vaspitanju dece kod nas nema ni govora. Deca su napuštena i ostavljena više sebi, služavkama, ulici i rade šta hoće.

Kada se kod dece primeti akutni osećaj da znaju »bolje« i »više« od roditelja (pubertalno doba) treba ih predati pedagogima. Za to su najbolji zavodi (koleži), kao što su u Engleskoj. (To ne znači da decu treba slati u Englesku).

O njima nije potrebno ni govoriti, kao ni o njihovoj vrednosti i metodi vaspitanja omladine, jer su dosadnji rezultati sjajni.

Mislim da otuda dolazi to, da je Engleska na čelu sveta u tom pogledu.

Nemoguće je jedno dete vaspitavati isto kao i čoveka, jer detetu je potrebno »mleko« dok ne ojača, a čoveku ne; međutim, i čoveku je po nekad potrebno »mleko« radi »dijete«.

(Beograd)

Miloš Paunović
st. th.

O SVETLIM I TAMNIM ŽELJAMA

Kao što je nož nešto, što će odseći parče leba da bude milostinja prosjaku, a već sledećeg časa ubiti brata ili prijatelja, tako je i želja pokretač ljudske volje.

U podzemlju smo. Želje su u tamnim ogrtačima, neke upravo u crnim, a sve su kraljevskog držanja, samosvesne, nepokolebive. Podanici su im životinje. Podanici su robovi, vladari nisu više mamak, nego bič. Podanici su proklete, zarobljene duše — vladari demoni.

Među bogovima smo. Tu je teško otkriti želju, tu je želja (izgleda) ono, što nije želja. Neki prozirni beli likovi. Tu se želja zove sposobnost pretvorbe i sposobnost vernosti. U tom svetu niko ne želi moć, a ako ga na nju pozovu, tad je prima zbog službe drugima. Sa želja lepršaju prozirne koprene, rasipaju zlatne mlazove svetlosti i zovu se službenice.

Među ljudima. Bogovi i demoni pomešani s ljudskim bićima. Neke su se želje pretvorile u cveće, neke u životinje. Jedne straše ljude, druge im daju toplinu. Nekad u davno doba divlja egoistična želja povukla je ljude na niže, zavela ih u tamu, oslepila im vid i kadgod su poverovali da će ona njima služiti, postala je ona njihovim vladarom. Zatim je želja službenica, želja po Očevoj volji, sišla na golo samotno brdo i od tog časa počela je rasti svetlost u mraku; ali oni, koji su tražili mrak i on im je zaseo u očima, nisu vidali svetlosti.

Želje službenice služile su u tom svetu željama vladarima a same su od toga postajale svetlije i moćnije. Davale su tamu tami i od toga je sama tama postajala svetlija! Bile su poput sunca, koje se daje zemlji, jer zna da će od toga proklijati klice. — Ljudi su to mogli razumeti ali želje — vladari ne. I kadgod bi koji čovek po prvi puta to razumeo, on bi zaplakao. Upoznao je ljubav i žrtvu zbog ljubavi.

Ali time nije bilo sve rešeno. To je tek početak puta na osamljeno brdo, okupano u svetlosti večnosti. Ne može se odmah i lako razvrti staro srodstvo s tamnim željama. A one su teške, usporuju hod, tište kao neki krst na ramenu i čovek se spotiče. I pada. Katkada

se sam podiže, katkada ga podupire sabrat, katkada se ne može pridići. Nastaju romani.

Poslednja i najteža tajna je to, da su demoni izmislili još i lažnu svetlost i lažne žrtvenike, kojima nasedaju ljudi. Jednom je to »molitva mrtvih reči«, drugi put je »radost profesora Freuda ili neljubazne herojske životinje Nietzscheove«, treći put je »vera u sitost stomaka«. Najbolnije je za one, koji poznaju tu lažnu svetlost, kad se ona pojavi u liku »umetnosti izlomljenih udova«. To je zbog toga tako bolno, jer je umetnost sag prebačen preko ponora, koji treba da bude čvrst, a ne tru.

Ipak ima još dublja tajna. I lažna svetlost se može razlikovati od prave, ali niko ne može nikome saopštiti u čemu je tajna toga razlikovanja. Reći se može samo put i način traženja, ali razliku mora naći svaki čovek sasvim sam.

(Zemun)

Dr. Stanislav Župić

Ispravno odgovoriti na postavljena pitanja, bez malo pa osnovni obračun sa samim sobom, — i pred javnošću.

Vrednost želje? — Ako je verovati iskustvu, onda: u čemu god mi je želja prethodila delu, za toliko ne samo da se umanjila mogućnost ostvarenja, već kao da iz samog tkiva i onog što se ostvarilo bije dah te iste umanjenosti. To je istrčati, ali ne celim sobom iz toka stvari, već delom samo, talasom sebe, iz sopstvene celosti bivanja. Početni raskorak sa samim sobom, završni je sa celom stvarnošću.

Izgubim li je, tu celost svog bivanja, onda ono što je motiv mene, čime sam u kontrapunktu sveopšteg toka, u isto vreme i ja i neja, razjedini se u čim sitnije tim ubrzanije, tim oprečnije pokrete. Kao točak, jedan samo, ili svaki na pose, ispav iz osovine, da pojuri svaki svojim ubrzanjem i na svoju stranu, obmanjujući se da je to ubrzanje i pravac samih kola, kad polomljena leže negde na putu.

Iskustvo me, dakle, uči: ako nisi kadar za punu (čitaj: bezželjnu) delatnost, onda: ostvarujući želju razočaraćeš se, suzbijajući je izazvaćeš nove tri; radije ostavi je da je pusta: bar bogatim zavaraješ se, čime si u stvari puki siromah.

A bezželjnost, izgleda mi, postiže se jedino punim učešćem sebe. Tek time čovek je istinski u životu: i menja ga i biva istovremeno menjan njime.

Dok neposredne zahteve (fizičku glad, duhovnu, polni nagon) ne ubrajam u želje. Celim bićem stremi se za hranom, za suprotnim polom, za saznanjem. I stremi u korak sa sveopštim hotenjem. Problema tu i ako ima, da se svesti na ono osnovno što uslovljava opstanak jedinke i vrste, i opstanak društva u ma kome njegovom obliku. Gladnom obezbediti hranu, mladom još i mogućnost sparivanja.

Da li moje želje, moji zahtevi mogu doći u sukob sa mojim pozivom i dužnostima? — Ne mogu, već moraju. Sukob je neizbežan čim ma i pomislim da izvan onoga čemu sam se posvetio, i onoga čemu sam obavezan, za mene lično možda postoji neka značajnija mogućnost.

Kako taj sukob rešavam u praksi? — Kaznim se (a po čemu to ne bi bila i nagrada?) time što sa udvojenom nepoštednošću sebe »pone-
sem dalje svoj svakodnevni krst«.

—
 „A tajno, nedozvoljeno, nisko? — Jeste, tu na pomolu je, uvek spremno da izbije, kroza san, u javu: mučki prepad tajnog sebe protiv javnog (vidi pobunu palog božanstva, vidi slučaj Matuška); kao u nekoj hipertrofiji svoga ja, »za svoje dobro«, za dobro malog prsta na svojoj ruci, sav u sebe pretvoriv se, ne zatreći ni od želje za uništenjem sveg živog sveta. Zadoćnela, u toliko mučkija pobuna svega što se jednom, možda još u iskoni, dragovoljno žrtvovalo. Životinjstvo, ispravno na svome, nakazno kad uzme maha na čovečanskom planu; kao neko povampirenje sebe u sebi, i tim opasnije čim u većoj meri ovlada čisto ljutskim oruđima, voljom, svešču.

Homo sum: mogućnost svetaštva istovremeno u meni je i mogućnost nakaznosti. Ili se, do samog kraja gledajući, »tajno« i »javno« u čoveku, ne izmire, već nekim nepojmljivim mostom nađu u rezultanti, u podvigu dizanja sebe iznad dobra i zla, što je jednako oslobođenju sebe od samog sebe (stvaralački put nestanka u delu, uživljujuće utapanje ja u neja); ili u pojačanoj dvojnosti sebe, pri čemu volja, svest, od prvobitnih gospodar-načela izvitopere se u rob-oruđa, pobunjenom slepilu dadu vid za borbu svakog protiv svakoga (opasnost od »nadčoveka«). Tu, u toj rezultanti sebe sa sobom, ili u podvojenosti sebe roba prema sebi gospodar, vidim sudbonosni teren za dalji ishod, i čoveka pojedinačno i celog čovečanstva.

Zadovoljiti niske nagone u stvarnosti — najkraći put ka prestupu; u imaginaciji — ka duhovnoj unakaženosti; suzbijati ih — draženje opasnog sebe protiv bezopasnog. Nazirem jedan jedini izlaz (a čim jedini, spasonosan je, znači): apokaliptičnog zvera sebe, kao što čine ukrotitelji, pustiti s lanca, ali ne pustiti iz oka; osamiti se — najdublji slučaj osame — oči u oči s njime, dok od voljnog napora, time što oslepi ukrotitelj, ne progleda zver, i spasonosni spreg je omogućen: javno u čoveku zatamnelo je silom tajnosti, tajno zabistrilo javnošču.

—
 Najplemenitija želja? — Da niko ništa nikad ne zaželi

Što mi je neophodno minimum je mog opstanka, hrana, suprotni pol. U hranu ravnomerno brojim i zahtev želuca i zahtev duha...

Šta više, čovek je tako sazdan da bi se, pod najpovoljnijim uslovima, te duhovne potrebe kod najvećeg broja mogle do maksimuma razviti na račun telesnih. Te i mereći ih u onom što je kod njih čisto čovečanska vrednost, naravno, pretegnuće ono prvo, duhovno. Gladan sam, naprimer, i hleba i muzike: slušaću, znači, najpre muziku, pa jesti. Itd.

Uloga roditelja i vaspitača? — Analoga onoj kakvu imaju volja i svest u odnosu na potsvest. Pustiti s lanca, ali ne i iz oka...

Načelo, dakle, jednog celishodnog vaspitanja bilo bi: znatno veći samorazvoj vaspitnika, pod što je moguće približnijim uslovima, i sa do minimuma svedenim ličnim momentom u korist opšteg; bez primene prinudnih sretstava, najneposrednije, ličnim primerom, ukazati pojedincu put koji vodi i njegovom i opštem spasu, put svođenja sebe, i kao tela i kao duha, na

neophodno, put žrtve (čitaj: oslobođenja sebe) kroz nekoristoljubivu delatnost ruku ili mozga, svejedno. Prividno paradoksalni spreg maksimalnog maha s jedne i maksimalnog suženja sebe s druge strane.

Opasnosti od rđavih vaspitnih metoda? — Haos jedne borbe za opstanak, ako svako ja odnegovano u »svetom egoizmu«, posegne za daleko više no što mu je neophodno, geometrijska ukočenost, automat radotnika, ako se prinudnim sretstvima pojedinac dresira za jedan opšti interes«...

• • • • •
Momčilo Nastasijević

1. Neuporedivu vrednost dajem čovekovim željama uopšte, jer ove smatram za najneposredniji zahtev egzistencije i bitisanja, a kroz to i za progres kolektiva; pa naravno da se to i mene tiče.

2. Moje želje i moji zahtevi dolaze u sukob sa mojim dužnostima samo u nemogućem ostvarenju istih; u koliko današnje društvo i poredak uslovljavaju taj sukob. Primere? Ta, oni su više uopšte nego primeri! Kako rešavam taj sukob? Čudi me da se može takvo pitanje postaviti pri ovakvom stanju stvari; jer sukob rešava sila, a na čijoj je strani ova to je bez dokazivanja očigledno.

3. Tajne želje za mene ne postoje, ako se već tako ne zovu one koje su zabranjene ili oglašene za prljave i nemoralne, — svakako neopravdano za takve oglašene. Recimo: da. A onda, na primer ideologiju, kao tajnu ili zabranjenu želju, ja je sprovodim stvarno i pod pritiskom makar i djelimično; i na svoju štetu; jer tu je rešenost-volja da se istraje; inače ne bi ove bile ni imaginarne.

Za ove druge, oglašene za prljave i nemoralne, ja smatram da ako ove proističu iz prirodnog procesa, svesnog, za održanje čoveka, ne mogu biti nemoralne i prljave, ako ne idu na uštrb održanja drugog čoveka; pa prema tome savest ostaje mirna i služi samo u prilog želji — htenju. Na primer: ja mislim da je mnogo prljaviji brak u kome muž sumnja da li je otac detetu kome daje svoje ime, no što je to vanbračni život. Dovoljno je samo taj jedan primer, pa da čovek bude bezobziran.

4. Moja je uzvišena želja, da dam makar jedan atom u prilog progresu ka ostvarenju opšteg dobra kolektiva; prema tome i najplemenitija.

5. Želju i potrebu smatram podudarne i identične sa pojmom težnje ili htenja. U svemu ostalom kao i kod ovih ne pravim razliku; jer je i glad: želja, potreba, težnja, htenje. Muzika isto tako.

7. Ovo je baš najtugaljivije. Ja bih želeo da oca vidim u svakom čoveku koji bi mi to prema godinama mogao biti, u svakom drugu brata a u svakom detetu sina ili kćer. A pre jednog takvog poretka ja ne bih smeo preuzeti na sebe dužnost da propisujem pravila ni za svoju decu. Tu moje želje prelaze u očajanje Nemogućeg. Eto i kod privatne svojine čovek ne radi za sebe, pa zašto bi onda smatrao isključivim pravom ili za dužnost vaspitavati izvesne članove društva, makar to bila i svoja deca, po metodi koja ne odgovara potrebama toga društva; radi toga što su ti članovi njegova rođena deca?!... — Neka društvo vrši vaspitanje svojih članova kolektivistički, ako želi da ovi koriste kolektivul

Brak i porodicu smatram za najvernije čuvere

egoizma, i kao takve osnivaocem svega onoga što koči progres čovečanstva.

Kad bi mi se dala prilika da vidim čovečanstvo u jednoj porodici, primio bih se dužnosti da propišem pravila za vaspitanje njenih članova.

A dotle, našto privilegija vaspitanja, kada ova ne daje ni 1% onoga što se nameće kao dužnost?

(Podgorica)

Mil. Matović-Zatarac
urednik »Nove Luče«

Želje i zahtjevi, uzeti kao cjelina i razmatrani tako, mogu da imaju samo sekundarnu važnost. Jer ako i koja od njih, po realizaciji postignutoj a katkada čak i po realizaciji samo nazrenoj takovom, prodre u prvi plan, ona ipak nije u stanju da osjetljivo promjeni niansu utjecaja želja i zahtjeva na tok života pojedinca, koji nastaje primarno od paktova izvan njihovog domašaja reagencije.

Želje individue uperene boljitku kolektiva mora da dođu u sukob sa njegovim dužnostima odnosno pozivom uvijek i svagdje, gdje ta jedinka služi kojoj formi individualističkog društva.

Tajne želje smatrane nemoralnim i nedozvoljenim po oficijelnom indeksu današnjeg društva imaju da se suzbijati ondje, gdje to savjest nalaže, a tada voljom, kao istrumentom savjesti, koja vrši ulogu korektiva tih želja.

Uzvišenu želju. Da. Opći materijalni i kulturni boljitak mase.

Želja i potreba su varijacije istih temata nagona održavanja sebe i rase (Selbsterhaltungstrieb i Fortpflanzungstrieb) rasni stepeni, pa makar se radilo o najnižoj pohoti ili uzvišenom spiritualnom užitku, koji po jakosti individualne potrebe mogu kod raznih osoba da stoje na istom mjestu.

Vaspitač trebao bi da parališe današnji duh auri sacra pames i da radi na rušenju pijedestala egoizma. Situirati čovjeka kao raslinu na polju svijeta. Naučiti ga da gleda ne samo u sebe, nego i u druge ljude, koji također imaju želja.

Vaspitačkih metoda po našim školama nema. Pobrkani ostaci religiozne moralnosti, društvenih konvencija i vaspitačkih pogleda, koji se usađuju u djecu, izazivaju toliko slabe i maglovite pojmove, da se oni gube pred prvom navalom životnog egoizma današnjice. Ostaje čovjek uvijek sa dva lakt, a često bez i jedne skrupule. Treba dati slobodnu životnu etiku na osnovu proširenog morala religija, ali sa shvaćanjem Spinoze o Bogu odnosno Svijetu (što je kod njega tako reći isto).

(Zagreb)

ma.

2. — Ne samo što smatram da moje želje i zahtevi mogu da dođu u sukob sa mojim pozivom i dužnostima, nego već jesu. Ja sam pomorac i vršim jednu od najtežih, najmanje plaćenih i najmanje shvaćenih dužnosti. Za sada, ne zahtevam ništa sem pravde.

5. — Ono što se eventualno do juče moglo smatrati kao želja, danas u veku naglog napretka tehnike, lične higijene, više prosvjećenosti ne smatra se, jer snažnije potrebe oplemenjavaju duše i te se potrebe ne mogu tretirati više kao želje, već kao vitalne potrebe svakog čovjeka. Ne uzimajući u obzir mogućnost gladi — pred tim faktom sve pada — potrebna je nakon rada, jela i spavanja i druga

razonoda u svrhu razblažavanja sumornih misli kojima obiluje čovek današnjice...

(Kotor)

Špiro Bjeladinović
pom. kapetan

1) Dajem veoma veliku vrednost željama ljudi; najveću vrednost svojim sopstvenim željama.

2) Ne mogu da shvatim svoj poziv(l) ni svoje dužnosti izvan svojih sopstvenih želja, jer moj poziv i moje dužnosti su ostvarenje mojih želja.

3) Ne osećam nikakvu smetnju da učinim javnim svoje želje smatrane kao najsramnije, što ne znači da sam to već u potpunosti učinio, i pored svojih veoma širokih egzibicionističkih naklonosti. Imam tajnih želja, skrivenih za mene samog, pošto neprestano otkrivam nove u sebi. Mislim da **tajne želje predstavljaju pravo postajanje, i još da prava duhovna kultura ne može biti druga no kultura želja.** Nijedna želja nije grešna, jedina je pogreška u njihovom potiskivanju. Sve su moje želje, da upotrebim tekuću terminologiju, priljave, gadne, odvratne, itd... Volji pridajem veliku važnost, terajući njen mehanizam čak do „paranojačkog delirijuma“ stavljenog u službu ostvarivanja želja.

4) Nemam takozvanih »uzvišenih« želja. One koje smatram najplemenitijim jesu one koje smatram **najčovečanskijim, to jest najperverz-nijim.**

5) Ime želje mi izgleda opravdano u svima slučajevima koji se mogu učiniti erotičnim, drugim rečima u svima uobičajenim slučajevima. Nema osnovne razlike (videti »sublimaciju«).

6) Na isti način kao i pojmove uopšte.

7) **Pobuditi što veći broj želja; osnažiti »princip zadovoljstva« (najopravdanija težnja čoveka) protiv »principa realnosti«. Posledica suprotne metode — pojačavanje »principa realnosti« na uštrb »principa zadovoljstva« — buđudi da je moralna degradacija.**

Marquis de Sade: jedini savršeni vaspitač neobuzdanih želja omladine.

Salvador DALI

1 — 2 — 3 — 4 — 5 — Glavna želja ljudi, u društvu u kome živim, jeste da poseduju. Ne obzirujući se na pasivnu reakciju onih koji teže za siromaštvom, solidaran sam sa onom klasom ljudi koja hoće da ukine individualnu svojinu i mislim da je ona jedina u stanju da da punu vrednost uzvišenim željama koje su moje.

Najplemenitija od svih želja je želja da se savlađuju sve prepreke, postavljene od strane građanskog društva, prepreke ostvarenju životnih želja čovekovih, onih njegovog tela kao i onih njegove imaginacije, ove dve kategorije budući uostalom skoro uvek tesno smešane i determinišući jedna drugu.

6 — Strast za mene predstavlja baš jedan toliki skup želja, kako u kvalitetu tako i u kvantitetu, da mi je veoma često teško da je identifikujem sa prostim pojmom želje. Želja da budem srećan, da budem nesrećan, da izjednačim jedno drugo biće sa samim sobom, da izgubim svoju personalnost, da sebe nadživim, da umrem, itd... sve što sačinjava strast čini da je suviše precenjujem da bih o njoj mogao da imam jednu jasnu zamisao.

7 — Čovek ne može nikada potpuno da razori zidove koji su mu u njegovom detinjstvu bili nametnuti. Da bi se slobodno razvijao, trebalo bi da je kao dete vaspitavan od strane dece.

Paul ELUARD

Vrednost želja, najneposrednijih zahteva čoveka (čoveka koji sam ja, razume se, jer kao što je, po Aristotelu nemoguće zamisliti KUĆU a ne pomisliti pri tome na jednu od onih u kojima smo živeli, tako se i ČOVEK ukazuje samo u partikularnom čoveku, u tom pojedinačnom čoveku za koga se jedino individualista, dresiran da izigrava učeno ili ponizno pseto, usuđuje da tvrdi da ga je našao, tražio izvan sebe samog, dok međutim baš njegova taština vidi u drugim ljudima samo niz ogledala koja umnožavaju njega i njegove hipokrizije), vrednost mojih želja i najneposrednijih zahteva nije mi naznačena onim delom tih želja koji moja svest pristaje da me pusti da naslutim.

Njihova silovitost je ipak sva moja kob: Hoću da kažem da me njihovo spontano izbijanje povlači za sobom, hteo ja, ne hteo.

U današnjem stanju stvari, bića, sveta, individualna fatalnost, evolucija jednog stvorenja u neskladu je sa spoljnim svetom i njegovim kretanjem, i povodom trzaja, udara, mrcvarenja, koji se iz toga rađaju, uočio sam kvantitet, u broju i u snazi, svojih želja, svojih najneposrednijih zahteva.

Ali uvek postoji prelazak od kvantiteta na kvalitet.

Otuda vaša anketa.

Trebalo bi da je čovek ravan svojim željama. Društvena organizacija mu to onemogućava. Analitička manija secka, usitnjava osetljivu materiju. Kultura, danas, ne treba da teži ničemu drugom no da vaspostavi sklad između nužnosti čoveka, onih nužnosti koje su sam čovek i onih drugih nužnosti, one Nužnosti za koju osnovna aksioma dialektičkog materializma konstatuje da je slepa samo donde dok nije poznata.

Zaslepljenje čoveka, u pogledu nužnosti njegovih želja, eto, uostalom, jedan od rezultata onih religija čija nadživljavanja i pristalice, u kapitalističkim zemljama, i dalje truju sav moral koji za sebe kaže da je potpuno, savršeno laički.

Stari jevrejski mazohizam začinjjen, ovde, rimskim razmetanjem, tamo anglo-saksonskom halapljivošću, malo dalje nešto anemičnim sentimentalizmom Kelta, i tako se dobija univerzalno i večito potiskivanje.

Dakle, što se tiče vaspitanja, trebalo bi ukinuti stegę koje primoravaju želje da budu tajne, da se smatraju prljavim, gadnim, odvratnim. Da grešnik ne sladi više svoje grehove. Da prepodobni stid i sva sprečavanja koja on određuje ne razdražuju više skoro-nemoćnost naših rafiniraca.

Što se mene tiče, ako mi je zadovoljenje jedne želje bilo uskraćeno, osećao sam zbog toga toliki bes da nisam, svakako, ni pomišljao da se opijem ljigavom mlakošću odricanjâ.

Moje želje, pri dobrom zdravlju, u povoljnim okolnostima, išle bi tamo kuda im se išlo, bez nagvaždanja. Još više: ako bih uvideo svoje želje to je značilo da patim zbog neke prepreke (u najmaterijalnijem smislu) o koju su one bile udarile. Nesposobne za moralne konflikte, one su znale jedino za usprotivljenja samih činjenica.

Da li me zbog toga ništa od onoga što se obično naziva porokom nikada nije zatrovalo, čak ni zadržalo?

Protivurečne u vremenu, moje žeđi (žeđi telesne, žeđi alkohola, droga, bistre vode i mastila) ipak su uspele (u obliku vrtloga, istina, pre no grčkog hrama) ovu sintezu, moj život.

One potrebe koje vi nazivate nematerialnim, spiritalnim, priznajem da su u meni imale suviše violentnosti da bi mogle da ostanu pasivne. Ovde se dotičemo tajne nadahnuća. Muzičar, ja se ne bih zadovoljio da uvek čujem samo muziku koju su drugi komponovali, koju drugi sviraju. Ovako sam (da li je to bio jedan način da nadoknadim nedostatak intelektualne asimilacije?) zaboravio da čitam knjige drugih, da bih napisao svoje. Ove knjige nisu učinile da zaboravim svoje želje, nisu se bile protivstavile tim željama iz kojih su se, naprotiv, rodile, koje su nastavile.

I pored svojstva da sam Francuz koje mi moj pasoš daje, prenebregavam da slušam pripovesti svojih komšija, da bih živio one mojih želja.

Uostalom, najneposredniji zahtevi sa jedne strane, a sa druge poziv i dužnosti, ako ne mogu, u uskom, analitičkom smislu, da budu označeni kao uzroci, ni kao posledice, ovi onih, one ovih, jedni i druge, jedne sa drugim, po zakonu univerzalnog reciprociteta, saštrikali su se, sa takvom jednom prisnošću da pocepati, na sitna parčeta, njihovo pletivo, ne bi nikako moglo značiti rastaviti njihove elemente.

Rado, literati tvrde da imaju jasnu svest o konfliktima između želje i dužnosti. Stara pesma o izboru između slasti i vrline.

U istini, profesionalci pisanja pokušavaju da mebliraju svoju prazninu analitičkim arabesnama i zavrzlamama. Ali, pošto ni na čemu ne počivaju, njihove konstrukcije se ruše. Uzastopna propadanja ranjavaju čovekovu materiju, materiju osetljivu.

Iz razgledanja ubistvenih ruševina, u meni, rodila se, potvrđuje se volja da saglasim svoje želje i spoljni svet. Ta saglasnost neće se postići u znaku oduzimanja.

Pod razvalinama koje je ubijaju i mene ubijaju sa njom, ja tražim zemlju prvobitnu, hraniteljku želja. Moji koreni poniru. Kakav će se plod roditi? Malo mi je stalo. Jedna jabuka ne jede svoje jabuke. Bez tvrdičluka intelektualaca koji gramžljivo uživaju u svojim najmanjim brljotinama, stvorenja i stvari za njih bili bi malo manje razoreni.

René CREVEL

I Čovekove želje, izgleda mi, način su kojim se uopšte služi priroda da bi se prikazala čoveku **uzbuđujući** ga u ondosu prema onome što jeste (i istovremeno prema onome što nije), da bi mu se spontano predstavila kao ostvarena nužnost koja obuhvata sva bića, stvarna ili mogućna, u isti mah. Kroz njegove želje i njegove najneposrednije zahteve teži da se obavi kod čoveka sposobost za saznanje, ili tačnije za mediaciju. Na suprot pomamnom precenivanju, u naše doba, onih prepreka, na koje nailazi svaka misao koja hoće da bude zaista spekulativna i sistematska, ja sam sklon, što se mene tiče, da pridam najveću važnost svojim željama i da svom snagom radim na njihovom ostvarenju, u onoj meri baš u kojoj sam uspeo da se uverim da su te želje **konačno** saglasljive sa zahtevima čitave jedne klase, potčinjene klase, u čiju korist transformacija

sveta ne može a da se ne izvrši jednog skorog dana.

II Uviđanje saglašljivosti mojih želja i mojih zahteva, sa jedne strane, a sa druge, moga poziva i mojih dužnosti, rezultat je jedne naročite operacije mog duha, navedenog u izvesnim trenucima da se u samom sebi ogleda. To nikako ne može biti predmet nekog stalnog proveravanja, koje bi imalo kao posledicu da upropasti u meni i sam mehanizam želje. Postavljajući se, u vremenu, kao svoj sopstveni posmatrač, ja mogu kao i svaki drugi da budem začuđen prividnom opozicijom između tih želja i tih dužnosti, ali mi se onda njihov sukob ukazuje za mene kao životan, on mi daje **konkretno** osećanje moga bića. Od onoga dana kada bih hteo da učinim kraj tome sukobu (potiskivanjem mojih želja), pošto me se ishod igre ne bi više direktno ticao, bio bih osuđen na jednu mahinalnu delatnost, potpuno ništavnu prema onoj za koju sam pozvan. Svest koju imam o toj opasnosti čini da primam kao opredeljenja, bez velike unutrašnje borbe, u isti mah i potrebu za pesničkim ispoljavanjem koja mi je prirodna i obaveze koje povlače za sobom revolucionarni zaključci do kojih sam mogao doći. Izbegavam da potčinim u sebi jednu od tih dveju stvari drugoj. Mirim ih pre svega time što živim, a zatim, time što ni u koliko ne odustajem, da bih živio, od toga da budem ja.

III Svakako da imam, u očima žalosnih sudija koje sebi može da da današnje društvo, »nedozvoljenih, nemoralnih, niskih« želja, ali, razume se, ja ne mogu da im sledujem u toj njihovoj oceni, a kada bi mi se nekim neverovatnim slučajem dogodilo da sam u sebi otkrijem želje »prljave, gadne, odvratne« (nedostaje mi kriterijum), ja bih se trudio da ih ni u koliko ne potiskujem. Težio bih da im dam slobodan tok u stvarnosti, — samo ako me to ne bi izlagalo sankcijama koje ne bi bile u srazmeri sa interesom koji za mene ima njihovo ostvarenje. Sve dok društveni uslovi ne budu bili preinačeni, ja ću odbiti da primim intervenciju, ovde, neke »moralne savesti« koja ne može da bude punovažno definisana.

IV Nesposoban da postavim hierarhiju svojih sopstvenih želja, naravno ne mogu da znam ni za neke svoje »uzvišene« želje. Ali, međutim, moja simpatija, moje poštovanje, moje divljenje, idu bićima kod kojih se slobodno manifestuju najoriginalnije želje, a to zato što mi izgleda da upražnjavanje najveće subjektivne slobode u ovoj oblasti, mora da urodi najspasonosnijim sumnjama o načelu »racionalne« slobode, onakve kakva je shvaćena u jednom društvu osnovanom na nejednakosti; zato što mi izgleda da je ono za to društvo jedan moćan činilac razjedinjenja.

V Monista materialista, ja ne vidim osnovne razlike između čulnih, materialnih potreba i spiritualnih potreba. Kako za mene duh nema jedno postojanje nezavisno od tela, on može da bude smatran samo za jednu osobinu materije organizovane na jedan izvestan način. Potrebe duha ne treba da budu odvajane od telesnih potreba, ali ne treba da budu ni izjednačene sa ovim telesnim potrebama, ili poricane u korist ovih potreba. Može im se dati prevlast ali svakako ne prioritet nad ovim potrebama.

VI Proširavanje pojma želje na strast ili na ambiciju, na primer, čini mi se savršeno opravdano. Strast je, odista, dolaženje do svesti o jedinstvu dvaju bića kao o bitnoj svrsi, i ma

kakve bile idealističke zla, ne krpe kojima se ukrašava, ona počiva na želji za sjedinjenjem tih dvaju bića u jednu jedinu i istu osobu. Današnje komplikacije te želje proizlaze iz protivurečnosti koja postoji između proizvoljnog društvenog prava koje danas upravlja odnosima tih dvaju bića, i prirodne želje koju ona imaju da se sjedine. Ovaj sukob, koji će svoje razrešenje naći tek u aboliciji bračnog uzakonjenja, raspolaže i sam, u ovom trenutku, jednom agitacionom silom koju nikako ne treba preneбреgavati i koja me navodi da pridam najveću važnost njegovim najjasnije asocijalnim manifestacijam, najkarakterističnije **paničnim**.

VII Želje detinjstva, pod kojima se za mene krije pojam pravoga života, zasluživale bi da budu svete za vaspitače tog detinjstva, kojima bi jedina dužnost trebalo da bude da ga štite i da mu pomognu u ostvarivanju njegovih želja, ne smatrajući se ni pod kakvim izgovorom ovlašćeni da ih suzbijaju. — Mnogo se govorilo, pre jedno deset godina, o onim gomilama dece ostavljene samoj sebi, u Sovjetskoj Rusiji. Ukoliko znam, najveći broj od njih bio je vraćen društvenom životu, ali, od kombinovane akcije i ovih i **onih ostalih**, čije je obrazovanje moralo biti tako izvanredno, ja lično očekujem da raščisti poslednje miazme hipokrizije i laži i da mi naznači na najsajjniji način da se, sledeći, prvoj potpuno pobeđničkoj socialnoj Revoluciji, odigrala neophodna moralna Revolucija, o kojoj bez one prve ne bi moglo biti govora.

André BRETON

1. Totalnu.

Celokupno ljudsko iskustvo koliko je meni poznato, sva naučna istraživanja za koja sam mogao saznati, moji lični radovi najzad, uverili su me **da se za vrednost želje ne može naći nikakav kriterijum izvan nje same**. To saznanje dugujem, duguje nauka, na prvom mestu nadrealističkim istraživanjima izloženim u Bretonovom PRVOM MANIFESTU NADREALIZMA. Ova konstatacija o vrednosti želje ima ogromnu važnost i sačinjava, po mom mišljenju, jedan od najvažnijih događaja u stvaranju moderne svesti, i samim tim, u »ponovnom stvaranju sveta«, na kome se počelo raditi sredinom devetnaestog veka. Konstatacija da spontana čovekova želja ima najveću vrednost za njega i konstatacija da je ta njegova spontana želja potisnuta u najdublje delove podsvesti, zahtevaju jedno široko naučno tumačenje. No prvo odgovaram kratko na postavljena pitanja.

2. Ne.

Moje dužnosti i moj poziv mogu biti samo izraz mojih želja, onakvih kakve se one formiraju **spontano** u punoj svetlosti svesti, u svetlosti jasnog poznavanja prirode događaja koji sačinjavaju današnjicu. Kad je to poznavanje ostvareno, moje želje mogu biti jedini kriterijum za ispravnost, za moralnost mog delanja. Nemam, prema tome, nikakav sukob da rešavam.

3. Nemam tajnih želja. Istina, svoje želje ne kazujem uvek javno. Ali to je samo zato što **ne želim** da ih kažem svakom, a to ne želim jer sam **svestan** uzaludnosti takvog ponašanja. Sukob koji može postojati između mene, odnosno mojih želja, i spoljnog sveta ne pretvara se ni jedan čas u unutrašnji sukob. Nikakav sukob ne može nastati između mene

kao svesne ličnosti, i mojih želja. On je moguće između mene i spoljnog sveta. Tako imam želja »koje se smatraju nedozvoljenim, nemoralnim, niskim«, ali ja svoje želje ne mogu smatrati ni takvim, ni »prijavim, gadnim, odvratnim«, mada sam vaspitan da ih tako ocenim. O volji i savesti biće dosta za sada, ako kažem da sam se sistematski borio protiv svoje volje i svoje savesti, smatrajući ih za najnakaznije neprijatelje mojih želja.

4. Ne. Uzvišena želja, plemenita želja, je falsifikovana želja. Ono što se protura pod tim nazivima, to su elementi veštackim putem stvorene savesti (većinom batinom), to su elementi psihičke instance koja se stručno zove **nad-ja**. To su, pre svega, daleke reperkusije udaraca koje smo oobili kao deca, roditeljske strogoće, pretnji, nagrada koje su nam davali za poslušnost. Pre svega, kazem, jer stvari nisu tako jednostavne i tako »koncentrisane« kao što to na prvi pogled izgleda.

5. Ne, razume se. Sve što počiva na opoziciji duha i materije, samim tim je pogrešno. Sve su želje materialne. Hipokrizija čovečanstva, a naročito onih koji vladaju čovečanstvom, sistematski je izobličila pojam želje. Slušanje muzike, na primer, se može smatrati za ispuštanje jeane sekundarne seksualne želje. Prva muzika na svetu, pevanje tica, je čisto seksualnog karaktera. Ostavljam razume se na stranu razliku muziku, koja se sluša iz konvencionalnih razloga (Manier, Benoist-Méchin itd.). Govorim o muzici koja zaista može nešto značiti za čoveka (jazz, ponekad Bach, Vivaldi).¹⁾

No ako su sve želje materialne, to ne znači da je svako nastojanje da se dođe do »materialnih« sredstava izraz želje. Nikako se ne mogu smatrati pravim, spontanim željama težnja za bogatstvom, težnja za vlašću, »instinkt(!) nadmoćnosti«.

6. Svakako. Treba sve učiniti da pojam želje dobije ono značenje koje zaista ima u sukobu sa normativnim moralom, sa društvenim konvencijama, u sukobu omladine sa roditeljima, sa vaspitačima, sa školskom i domaćom disciplinom. (Sukob omladine sa društvenom disciplinom je mnogo manje podesan za određivanje stvarnog značenja pojma želje. Videti članak **Nadrealizam danas II**. Treba dobro razumeti da to nije samo pitanje terminologije, nego da se radi o jednoj stvarnosti i o jednom poznavanju jedne istine od koga zavisi sloboda čovekova, — zavisi, ali to ne znači ni da zavisi samo od tog poznavanja, ni da je to poznavanje jedno oslobođenje, ono je samo uslov jednog oslobođenja.

1) Uloga muzike u istoriji čovečanstva je vrlo interesantna. Njen relativan uspeh s jedne strane, i njena sporedna uloga u evoluciji misli s druge strane, moraju se pripisati, pre svega, faktu da je muzika apstraktna, to jest, bez anegdotske sadržine, tako da ona ne može doći u sukob sa moralom društva. Sa tačke gledišta normativnog morala, ona je amoralna. Zakon se takode ne interesuje za muziku. Cenzura na muzičke produkcije nije nikad postojala, koliko je meni poznato, ni u jednoj zemlji, osim za himne i patriotske pesme (i posle 10 sati uveče).

Fakat da se od svih sredstava ljudskog izražavanja jedino od zvuka mogao stvoriti jedan apstraktan način izražavanja, treba, po mom mišljenju, pripisati faktu da je zvuk jedino sredstvo izražavanja za koje čovek poseduje organ i koje može spontano producirati. (Važan je i fakat da je vrlo lako napraviti instrumentat koji proizvodi zvuk). Pitanje je veliko da li se ne bi razvio i na vizuelnoj bazi jedan apstraktan način izražavanja (pored konkretnog, — kao i kod zvuka), kad bi čovek imao organ za emisiju svetlosti.

Treba sve učiniti da se stvori svest o **revolucionarnoj vrednosti želje**.²⁾

Pitanje strasti je još vrlo nejasno. Izgleda da se i pod tim pojmom podrazumevaju stvari koje međusobno nemaju nikakve veze. Ljubavna strast je nesumnjivo prava želja, najjasnija i najizrazitija želja. Naprotiv, ambicija je diametralna opozicija želje. Ambicija se u stvari izjednačava sa voljom, koja je glavni element savremenog individualističkog morala.

7. Umesto ovog pitanja pokušaću da izložim generalne rezultate nadrealističkog istraživanja u ovom području.

Verovatno je da se doskora neće moći napisati nijedna knjiga o istoriji filozofije, o stvaranju naučne misli, o moralu, o poeziji, nijedna istoriska studija koja ne bi vodila računa o nadrealističkim rezultatima u ispitivanju želje, toliko ona zasecaju u sva pitanja ljudskog života. Međutim, naučan rad na ovom polju nailazi na vrlo velike teškoće, na teškoće sasvim druge prirode nego što su one na koje nailazi, na primer, fizičar. Pored onih koje su našalost svima poznate, istraživač nailazi na neočekivanu teškoću, na veliki otpor u samom sebi. Ispitivanje želje zahteva potpunu afektiynu slobodu istraživača. Saznavanje istine o želji sačinjava jedan kolosalan teret za čoveka, takav teret da ljudi prolaze zatvorenih očiju pored očevidnosti kad im se u životu pruži prilika da se makar malo upoznaju sa stvarnošću želje. Koliko tek treba objektivnosti i istrajnosti da se ispravno sudi tamo gde se radi sa bledim tragovima davno nestalih pojava. U tom pogledu je nadrealističko kombativno iskustvo od nezamenljive vrednosti. No ta afektivna sloboda, koja je tako važna nije sama po sebi dovoljna za poznavanje želje. Neophodno je potrebno poznavanje **zakona prirodne selekcije** i **zakona evolucije ljudskog društva**. No i to nije dosta. Potrebno je poznavanje transformacije prvih zakona u druge, a o toj transformaciji gotovo nema podataka ni literature. Potrebna je, dalje, jedna do krajnosti dialektički izvežbana misao.

Ispitivanje želje u današnjici daje, bez sumnje najveći broj podataka o njoj, ali, srazmerno, vrlo malo mogućnosti da se iz tih podataka izvedu zaključci. U ogromnoj materialnoj i psihičkoj bedi današnjeg sveta, želje se svuda

2) Bojim se da će se nadrealistička koncepcija želje interpretirati kao krajnji individualizam. Ništa nije manje tačno, međutim. Maksimalno ostvarenje želja pretpostavlja izvesne materialne mogućnosti, izvestan red, izvesnu organizaciju. Ko hoće ostvarenje svojih želja, mora želeći i sve ono što omogućava to ostvarenje. Kolektivan rad, čvrsta društvena organizacija, može biti osnovana na najjednostavnijoj želji. To je tim jasnije, čito one materialnije, u osnovi iste kod svakog čoveka što sva izražavanja pokazuju da su ljudske želje, naročito da je individualno šarenilo koje se danas može posmatrati baš rezultat suzbijanja želje.

Nikako ne mogu uvideti da su za socialan život budućnosti potrebna neka naročita nova osećanja, kao »osećanje za kolektiv«. Stvar treba izvesti na čisto. **Agens movens** čovekov može biti ili **savest**, ili **razum** ili **želja**. Naučno, ne može se naći četvrti **agens movens**. **Savest** je kategorija gospodara presađena u pojedinca, **razum** je apstraktan lični interes. I jedan i drugi su osnovani na suzbijanju i potiskivanju želje. **Svest** ne može biti **agens movens**, **svest**, **za koju se borim** je samo **svetlost** koja omogućava adekvatno formiranje želje. Ali i svetlost koja uništava i savest i razum.

Ideali, razume se, su samo oblik zakona savesti. Stvaranje **novih ideala**, koliko god oni po svojoj sadržini bili revolucionarni, znači ipak produžavanje malograđanske ideologije, premeštanje te ideologije tamo gde joj nema mesta: u jednu materialističku koncepciju sveta.

pojavljaju izobličene. U fiziologiji, deformacije služe kao najbolji material za ispitivanje pojedinih funkcija organizma. Uloga tiroidne žlezde (kod uloge deformacije u fiziološkom ispitivanju), uloga sekretina, adrenalina, na primer, pronađena je u glavnom blagodareći patološkim slučajevima, poremećajima u njihovoj funkciji, dakle, deformacijama. U užoj psihologiji, kod ispitivanja funkcionisanja nervnog sistema, deformacije (epilepsija, tabes, amnezije itd.) pružaju takođe dragocen material za naučno istraživanje, ali već u manjoj meri. Što se ispitivanje više udaljava od čiste fiziologije, i što se više približava afektivnom životu čoveka, tim su deformacije manje pouzdan i manje dovoljan material. S druge strane, kod fizioloških i psiholoških ispitivanja postoji uvek mogućnost poređenja sa takozvanim **normalnim tipom**, koji se objektivno može vrlo lako razaznati od patološkog.³⁾ Ništa se slično ne može naći kod želje. Nijedno dosadašnje ispitivanje nije uspešno da nađe normalan tip želje, i to sigurno prosto zato, što takav tip i ne postoji.

Treba dobro razumeti šta to znači. Nije nemoguće razlikovati patološke **deformacije** želja od nepatoloških **transformacija**. Ali želje, izvan deformacije, ne mogu biti izražene nikakvim **normama**. Naprotiv, patološke deformacije se mnogo lakše mogu klasifikovati. Tako se stvaranje Oedipus-kompleksa kod deteta može smatrati kao normalan tip jedne patološke pojave. Kad se, dakle, kaže da ne postoji nikakav normalan tip želje, to ni u kom slučaju ne može značiti da je svaka želja nešto **abnormalno** (17).⁴⁾

No ako ne postoji nikakav normalan tip želje, i ako se, prema tome, želja ne može statički opisati, to ne znači da je ona nešto haotično, nešto potpuno proizvoljno. Želja podleže, i kad je potpuno slobodna svake spoljne presije, svojoj nužnosti.

Postoji li mogućnost da se ta nužnost izblize upozna? Svakako. Samim afektivnim oslobodjenjem (za koje, po nadrealističkom iskustvu, psihoanalitička terapija nije ni iz daleka dovoljna), dolazi se do jednog nesumnjivog poznavanja te nužnosti. No radi se o jednom izrađenijem sistematskijem poznavanju. Pre svega treba odrediti područje želje.

To područje je, u svakodnevnoj koncepciji neobično skućeno. Nesrazmerne brige koje zadaje čoveku današnji život, učinile su da se pojam želje formirao u svakom pogledu, pa i što se tiče njegove »prostornosti« — da se tako izrazim —, u funkciji racionalizma lične svojine. Želja nam je u glavnom poznata sa svoje negativne, komercijalne vrednosti. (Trgovci je razume se, poznaju kao pozitivnu komercijalnu vrednost.) Ceo svakodnevni pojam želje baziran je na pitanju: **šta ona košta?** Niko danas više ne primećuje da ispunjava svoju želju, kad uiutru prilazi prozoru da pogleda napolje. A, međutim, to je jedna od najkarakterističnijih želja čovekovih: videti spoljni svet.

Želja je dialektički identična sa celokupnim emotivnim odnosom čoveka sa spoljnim svetom. Ta dialektička identičnost je samo **virtuelna**,

ona bi bila **aktuelna** da želji nisu nametnute mnogobrojne deformacije.⁵⁾

Izlaganje generalne teorije želje, kao rezultat nadrealističkog ispitivanja, mora se, nužno, postaviti, s jedne strane, kao dialektička **kritika** Freudove teorije, a s druge strane, kao **konfrontacija** modernih materialističkih doktrina koje su se pojavile nezavisno jedne od drugih (darvinizam, istoriski materializam, psihoanaliza, ostavljajući, ovde, na stranu Teoriju Relativiteta i celu modernu fiziku). To nije ni najmanje pitanje »komoditeta«. Postavljanje nadrealističke teze kao kritike jedne nauke, obeležava dialektizaciju te nauke, obeležava nadrealizam kao **nauku**, kao nauku koja izvršuje kritički i **kritičan** (ali ovde **kritičan** u značenju: **koji dovodi do krize**) prelaz od razuma ka svesti, od vulgarnog, racionalnog materializma ka dialektičkom materializmu, prelaz koji dovodi, još jedanput do krize statično-logične misli. Taj prelaz može se posmatrati u svakoj nauci, i on se u svakoj nauci vrši gotovo uvek **nezavisno**. Postavljanje nadrealizma kao konfrontacije materialističkih doktrina, obeležava **specifičnost** nadrealizma kao nauke. Ta konfrontacija se vrši između dialektizovanih grana nauke, ili, kao što je slučaj sa psihoanalizom, tek posle dialektizacije. (Ne treba dakle nikako shvatiti da nadrealizam postavlja psihoanalizu na isti plan sa dialektičkim materializmom, pa onda, kao superioran **arbiter**, izabira šta mu se sviđa iz jedne i druge. Ne treba nikako zaboraviti da se ovde radi o **istoriskom** postavljanju nadrealizma, o jednom istoriskom faktoru, kao što je istoriski fakat nezavisnost pojedinih grana nauke. Ne treba zaboraviti da se, **dialektički**, nadrealizam već sam postavio kao jedan ogranak istoriskog materializma.⁶⁾

No ja mislim, da je teorija postavljanja nadrealističke teorije još svakako preuranjena.

Freudova doktrina se ukoliko može izložiti, za potrebu kritike, ovako: U današnjem društvu je jedinstvo ljudske ličnosti razbijeno. Sukob između čovekovih instinktivnih želja i društva prenet je u samog pojedinca. Konkretno, taj sukob se formira između roditelja koji predstavljaju društveni moral, između roditelja koji imaju da vaspitaju svoju decu, da ih vaspitaju u skladu sa društvenim moralom, i njihove dece. Sukob dece sa roditeljima, nije samo sukob između morala roditelja (naročito morala oca) i želja dece, nego i između želja roditelja i želja dece. (Ja upravo izlažem teoriju **od natrag**. Sukob je prvo konstatovan u ovoj poslednjoj formi.)

Mi se nećemo zadržavati na detaljnom izlaganju formiranja Oedipus-kompleksa. Ono je svima poznato: pod pritiskom fizičke nadmoćnosti oca i pretnje gubitkom njegove ljubavi, sin potiskuje svoje seksualne želje u podsvest. Kad je u pitanju kći, onda majka igra u formiranju kompleksa sličnu (ali ne istu) ulogu kao otac. Time se stvaraju tri psihičke organizacije: **ja**, **podsvest** i **nad-ja** (saves). U životu čoveka, njegovo **ja** igra sporednu ulogu i gleda da održi ravnotežu između tri sile: instinkta, zahteva svesti i zahteva stvarnosti. **Podsvest** je čitav jedan deo

³⁾ U koliko su moje informacije tačne, izgleda da i u fiziologiji i medicini nedialektičko shvatanje normalnog ima štetan uticaj.

⁴⁾ Već odatle izlazi inkompatibilnost između želje i raznih moralnih i pravnih principa i normi kojima se pokušava podvrgnuti. Međutim, ta inkompatibilnost nije apstraktna, i vrlo je lako zamisliti da želja, makar privremeno, sama sebi odredi norme, i to mnogo strožije od onih s kojima se ne može pomiriti.

⁵⁾ Smisao želje, njena specifična aktivnost, bi se ipak izobličila kad bi se ta dialektička identičnost pretvorila u logičnu. Svaka ljudska želja može se izraziti kao funkcija jedne emocije, svaka emocija kao funkcija jedne želje, ali se one logički ne mogu identifikovati.

⁶⁾ Videti **Uvod** u jednu **generalnu** analizu nadrealizma u drugom broju NDIO.

čovekove ličnosti koji mu je potpuno nepoznat, čiji elementi — za razliku od **presvesnih** elemenata — ne mogu doći do svesti, ili, što je isto, do koga svest ne može doći. **Nad-ja**, čovekova savest, je instanca koja je preuzela ulogu roditelja i njihov autoritet, ali na prvom mestu autoritet oca. Ona postepeno postaje zbornik moralnih i etičkih principa koji služe kao baza društvenog života. No pritisak elemenata podsvesti je tako velik da se ne može potpuno suzbiti. Organizacija moralne cenzure odgovara ovoj potrebi: elementi podsvesti se drže potisnuti koliko god se može, ali im se prolaz do svesti izuzetno dopušta u deformisanom i kamufliranom obliku. Na ovoj bazi dao je Freud svoja genialna tumačenja snova, promašenih radnji (Fehlleistungen: lapsusa, zaborava itd.) i najzad ludila. Njegova teorija doprinela je ogromno i za razumevanje umetničkog stvaranja (sublimacija). To je, u najshematičnijim potezima, baza celokupne te nauke, njen najpozitivniji deo.⁷⁾

Freudova terapija je potpuno analitička. Njen je cilj da bolesniku objasni genezu njegovog ludila, da dovede do njegove svesti potisnute elemente podsvesti (pomoću **prenosa**) i da mu dâ mogućnost da on, poznavajući svoje želje, svesno reši sukob koji je bio uzrok ludila, pri čemu lekar nastoji da bolesnik izabere ono rešenje koje ima najviše realnih mogućnosti za ostvarenje.

Koliko u teoriji, toliko i u primeni psihoanaliza uzima u obzir samo seksualni instinkt i instinkt konzervacije, jer su joj ovi dovoljni za tumačenje formiranja celokupnog kompleksnog psihičkog i afektivnog života današnjeg čoveka. Cela nauka postavljena je dakle na jednu naučno-determinističku bazu. Taj determinizam se osniva na priznavanju takozvanog **Lustprinzipa**.

No u kasnijim ispitivanjima Freud je našao da se izvesne stvari ne mogu rastumačiti na toj jednostavnoj bazi i, u svom eseju **Jenseits des Lustprinzips**, došao je do zaključka da postoji još jedan primaran instinkt: instinkt agresije, ili **instinkt smrti** na suprot **instinktu života** pod kojim podrazumeva instinkt konzervacije i seksualni instinkt.

Na bazi svojih otkrića, Freud je izneo kritiku vaspitanja, kritiku porodičnog života, kritiku religije i kritiku šovinizma. Osim kritičke i terapeutske primene, Freud i njegovi sledbenici pokušali su da nađu primenu psihoanalize u ispitivanju umetnosti, mitologije, folklora, istorije, socialnih problema, i čak i politike (Fedor Vergin: **Das unbewusste Europa**, Psychoanalyse der europäischen Politik).

Psihoanaliza prolazi danas istu onu etapu kroz koju je prolazio darvinizam sredinom i koncem druge polovine devetnaestog veka. Onda se sve tumačilo prirodnom selekcijom i borbom za opstanak (C. Sterne je čak tvrdio da Darwinove ideje mogu naći primene i u astronomiji). To je etapa **generalizacijâ** bez stvarne eksperimentalne podloge, to je etapa kad se otkriveni odnosi i zakoni primenjuju kao **formule**. Tu etapu su prošle sve nauke u kojima je bilo velikih pronalazaka, pa čak se i sam istorijski materializam primenjuje u tolikim slučajevima kao formula, još i danas. Tu krivica nije do **nauke** nego do **ljudi** koji se njom bave.

Za sada ću ostaviti kritiku psihoanalize kao primene izvan područja u kome je nastala.

Kritika same psihoanalize biće, u ovom po-

sebnom slučaju, i **jedan momenat autokritike nadrealizma**, ma da je nadrealizam, od samog svog početka u glavnom ispravno shvatio psihoanalizu.

Neposredna naučna obrada osnovnih eksperimenata i otkrića je u psihoanalizi potpuno ispravna. Postavljanje analize afektivnog života na determinističku bazu, davanje velike važnosti seksualnom instinktu u tom životu, analiza formiranja savesti, teorija potiskivanja, tumačenja promašenih radnji i snova itd., sve je to solidno postavljeno i predstavlja definitivne naučne tekovine. No što se ide dalje od te neposredne naučne obrade, tim su pogreške brojnije.

Te greške nisu rezultat neke slučajnosti, nego su koliko sam mogao videti, sve rezultat statičke racionalističko-materialističke koncepcije na kojoj je izgrađena cela nauka. Kritika, dakle, tih grešaka ne znači samo jedan analitički posao već i dialektizaciju same nauke.

Nemajući mesta da izložim danas, ni u glavnim potezima, kako se ta dialektizacija postavlja u jednoj eksplicitnoj razrađenoj formi (ona je već davno u toku, u nadrealizmu), pokušaću da izložim jedan specialan slučaj.

Celokupna Freudova doktrina operiše s jednom statičkom koncepcijom želje. Freud zamišlja podsvest kao jedan parni kazan pod pritisakom. Cenzuru, kao jedan ventil, itd. Jednom reči, on zamišlja energiju i orijentaciju osnovnih instinktivnih želja kao nešto **dato i nepromenljivo**. Freud je ceo svoj skeptički buržoaski pesimizam zasnovao na tom ubeđenju o **nepromenljivosti**, naročito o nepromenljivosti instinkta agresije.

U podsvesti, želje se zaista pokazuju kao nepromenljive, kao nešto što se savršeno ne gubi, kao nešto što podleže principu sličnom onom o održavanju energije. No želja potisnuta u podsvest je želja izolovana od spoljnog sveta. To je **zaustavljena** želja.

Šta se međutim dešava kod psihoanalitičke terapije? Ova, kao što ćemo u idućem članku videti, nije bazirana na **svesnoj** već na **racionalnoj** analizi, tako da je samim tim izgubljena mogućnost posmatranja želje u njenom slobodnom kretanju.

Želja, međutim, u svom slobodnom kretanju ima jedan dialektičan i neprekidan razvoj. Želja, potisnuta pa oslobođena, ima takođe dialektičan razvoj, ali u **triadičnom** obliku. Želja se postavlja kao **teza**; potiskivanje, kao **anti-teza**; a oslobođena želja kao **sinteza** potiskivanja i prvobitne želje. U svom predgovoru **Pokušaji simulacija**, (pokušajima čija je naučna vrednost ostala nezapažena, Đorđe Jovanović je to već jasno obeležio. (NDIO, br. 2., str. 14-15).

Da bi se shvatio razvoj želje u jednom i u drugom slučaju, dovoljno je pogledati ovu shemu:

MOMENTI:	1	2	3
I) ŽELJA:	želja $\neq$	želja $\neq$	želja $\neq$
	(slobodna)	(slobodna)	(slobodna)
II) ŽELJA	želja $=$	želja $\neq$	želja $\neq$
	(potisnuta)	(potisnuta)	(oslobođena)

Shema prikazuje odnos triju momenata želje: I) u njenom slobodnom kretanju, i II) u potisnutom i oslobođenom stanju. U prvom slučaju sva tri momenta su spojena znakom nejed-

⁷⁾ Za bliže poznavanje te nauke videti, pored izvornih dela, **Nacrt za jednu fenomenologiju iracionalnog**.

nakosti($\neq$). U drugom imamo jedan znak jednakosti i jedan nejednakosti.

Želja se formira u funkciji činjenica, a pošto je i potiskivanje jedan fakat, to ono utiče na sadržinu želje i posle i tek posle oslobođenja. Drugim rečima, triadičan razvoj želje, u slučaju potiskivanja — oslobođenja, izraz je **konkretno prirode želje**.

No, tom prilikom, mi nismo samo bolje upoznali prirodu želje, već i prirodu dialektičke triade. Mi smo dosad imali prilike da posmatramo i triadičan razvoj (istorija) i neprekidan dialektični razvoj (telo u pokretu), ali uvek **nezavisno**. Verovatno prvi put, sad se daje prilika da se u **istom području** posmatra i jedan i drugi razvoj. Sad možemo lako odrediti šta determiniše transformaciju neprekidnog dialektičnog razvoja u triadičan. U slučaju želje to je potiskivanje, dakle **zaustavljanje**. I sad možemo formulisati jedan od osnovnih dialektičkih zakona:

Neprekidan dialektični razvoj se pretvara u triadičan dialektični razvoj unošenjem statičnih elemenata.⁸⁾

Ti statični elementi su različiti, prema području. U području ljudskog izražavanja, to su **reči, pojmovi**. U području evolucije društva, **pravni sistemi, stečena prava**. U području nauke to su **sheme, principi, formule**, (apsolutno vreme i apsolutan prostor). U području želje, već znamo, to je **potiskivanje**.

Jedan primer iz hidrotehnike može nam po-

služiti za ilustraciju ovog zakona. Zamislimo jednu reku, ona neka nam predstavlja **neprekidan dialektični razvoj**. (Njen tok i jeste takav. Čovek može stajati satima pored reke, on ne može logički pojmiti njeno kretanje). Zamislimo da se podigne baraž na toj reci. Sad je unesen **statičan elemenat** u tok reke. Tok reke je **negiran**. No šta će se desiti? Voda će se penjati i prelići preko baraža. Sad će baraž biti negiran, ali ta **negacija negacije** neće biti vraćanje na **afirmaciju**; pređašnji tok reke neće biti uspostavljen, nego će nastati slap, **sinteza** afirmacije i negacije: slap ima nešto od afirmacije, pokret; i slap ima nešto od baraža, vertikalnost.

Tu sintezu međutim nećemo nikad dobiti, ako mešamo vodu i beton!

Razrada materialističke dialektike je jedna od dužnosti koju je sebi postavio nadrealizam, već odavno. Videćemo idući put da on ima još mnogo tu da kaže.

(Nastaviće se)

Vane BOR

Desilo se da i ovoga puta moram da naveđem Rimbaud-a, i pored njegovog rečnika:

»Enfin, ô bonheur, ô raison, j'écartai du ciel l'azur, qui est du noir, et je vécus, étincelle d'or de la lumière nature.

...—et il me sera loisible de posséder la vérité dans une âme et un corps.«

Milan DEDINAC

DODATAK ANKETI O ŽELJI

Priljeni odgovori **ne-nadrealista** na ovu anketu, i koje nije bilo moguće a ni potrebno objaviti sve u celosti, pokazuju se kao **nedovoljni**. Iz njih se još ne može izvući jedan opštiji i izrađeniji zaključak o držanju koje naši savremenici uzimaju, ili ne umeju da uzmu, prema problemu **želje**.

Ali, već po ovim nedovoljnim odgovorima, i možda baš po samoj toj njihovoj nedovoljnosti, može se jasno da uoči koliko je jedna ovakva anketa odista potrebna. Jer, kroz sve te odgovore, naziru se konture jednog zajedničkog, iako na različite načine osvetljenog ili zamračenog, jednog opšteg nerazumevanja, **nerazumevanja o čemu se uopšte radi**.

Ove ne-nadrealističke odgovore možemo, veoma shematično, da podelimo na dve grupe (o toj podeli nije vođeno računa prilikom njihovog štampanja): sa jedne strane, oni koji su socialno neopredeljeni, ravnodušni i koji otkrivaju onu dobro poznatu iluziju jedne tobožnje »više objektivnosti« i »nepristrasnosti«, iluziju prevazilaženja socialnog; s druge strane, oni odgovori koji su svesno socialno opredeljeni, opredeljeni u pravilnom, savremenom i preobražavalačkom smislu. U onim prvim odgovorima nailazimo, što nije nimalo čudno, na jedno tipično konzervativno i reakcionarno shvatanje onih problema kojih se dotiče ova anketa, to

jest na prvom mestu **problema morala**. Ti odgovori otkrivaju, skoro u svima slučajevima, jedan sukob između želja pojedinca i njegovih obaveza i dužnosti, sukob koji je, obično nesvesno, rešavan potpuno buržoaski: cenzurom i potiskivanjem želja. U ovim drugim odgovorima, međutim, nailazimo, što je prilično simptomatično, na jedno isto tako konzervativno i reakcionarno shvatanje tih problema. Ovi odgovori, naime, otkrivaju jednu manje poznatu iluziju, **iluziju prevazilaženja individualnog**. Sukob između želja pojedinca i dužnosti nametnutim današnjim društvom, rešava se, u ovim odgovorima, eksplicitno ili implicitno, time što je želja odbačena kao nešto individualističko, buržoasko, zastarelo, reakcionarno, i jedino se vodi računa o zahtevima kolektiva.

Iz same činjenice da su se nadrealisti osetili pobuđeni da ovu anketu otvore, iz ovde objavljenih nadrealističkih odgovora i iz onih koji će u idućem broju biti objavljeni, trebalo bi, još jednom više, da bude jasno da je nadrealizam, **sa punim pravom**, i baš u ime jedne pune revolucionarne ideologije koja se tek obrazuje, upućen i pozvan da sebi i drugima postavi jedan niz problema koje ta ideologija nikako ne može da zanemari, tim više što ih je ova kultura koja umire, dosad sistematski zaobilazila, zabašurivala ili natraške postavljala.

Ova anketa ostaje, dakle, otvorena, i novi odgovori koji nam stignu biće objavljeni u idućem broju NDIO.

⁸⁾ Iako je ovaj zakon rezultat samostalnog rada, ne tvrdim da je on ovde prvi put formulisao.

SNEBAPAUREBRA

— — — — —
Ja sam čovek svojine.

Prisustvujem vivisekciji jednog psa. Neopisiva tišina. Ne čuje se ni zveket instrumenata. Veoma sam umoran. Ležim potpuno sklopčan i poslednjim ostatcima svesnosti utvrđujem da je ovaj moj polusan samo ponavljanje jedne vivisekcije kojoj sam zaista pre neki dan prisustvovao. Istovetnost ponavljanja sa samim događajem toliko je poražavajuća da i poslednji odjeci svesti trnu. Kopiranje se prekida i odpočinje niz novih odnosa. Od gledalaca ja sam jedini muškarac, ostalo su mlade žene (nikako ne devojke: u toku celog ovog doživljavanja meni je nepoznat pojam **devojka**), i to primećujem sa izvesnom uzrujanošću koja se razvija skoro u stid. Ove mlade žene su mi veoma poznate, jer mada sa nekima od njih nisam nikada razgovarao to su sve one iste koje sam u poslednje doba uzgredno pozeleo (**uzgredno**, ako se može verovati sopstvenoj svesti koja, pretvorena svakidašnjicom, odbija da primi nove terete). Naizmenično, u dugim razmacima, po jedan munjeviti trenutak one postaju žene koje su mi dosada bile veoma bliske, ali se odmah zatim sunovrate (**sunovrate**, pošto je njihovo vraćanje u nepoznatost toliko naglo, skoro grubo), i u tišini koja postaje sve nelagodnija, ja sam sve malaksaliji, i pokušavajući da se spasem nečega što mi je veoma nejasno ali neugodno, nadam se da ću to učiniti ako pažljivo pratim vivisekciju. Pas je međutim postao znatno veći. Grudni mu je koš otvoren, grkljan presečen i u njega stavljena cev koja ga spaja sa mehovima. Ruka jedne žene pokreće mehove. Druga njena ruka sasvim nemarno skuplja penu sa njegove njuške i briše je o svoju haljinu tačno o mesto koje pokriva kuk. Ruke profesoro-ve, (koji je jedna potpuno apstraktna ličnost čije se prisustvo samo logički poima ali čulno nikako ne primećuje, osim jedino u ovom trenutku dok barata po grudnom košu životinje) odjednom nailaze na dve ženske dojke. Postupno pas počinje da se uobličava u jednu sasvim poznatu devojku, koja kao vrlo često dosada sedi, upravo leži na svom uobičajenom mestu na postelji moje sobe. Iznenadjenje pomešano sa još većom nelagodnošću. Ne priznavajući, upravo ne smejući ni da započnem zamisao koju predosećam da je veoma sramna, ja ulazim u jedno dosta jasno i veoma naivno tumačenje svega ovoga, tumačenje koje, međutim, biva sve očiglednija odbrana: Prvo što konstatujem to je da spavam. Pre nego što sam zaspao imao sam ovaj ispričani polusan. Veoma je apsurdno što se povodom ove devojke osećam nelagodno. Nesumnjivo je da sa njom imam savršeno drugarski odnos. To dokazuje i jedan moj san od pre više od godinu dana (u jesen 1929). Sećam se, upravo počinje da mi se ponavlja jedna šetnja sa Matićem i razgovor o tom istom snu koji sam bio zapisao i dao njemu da pročita. On je dosta nezadovoljan mojim prepričavanjem koje mu izgleda i suviše estetsko, a ne dokumentarno. Ali, odjednom, u mene se uvrćuje, zariva misao da on hoće samo zaobilazno da mi kaže da ne veruje u istinitost sna. To me razdražuje. On veoma dobro zna da sam mu nedavno skoro naturio tu devojku da se ljubaka sa njom, da je ona veoma često sa nama, i da je najzad, veoma glupa ta njegova sumnja. Ovde prestaje moja svest o tome da spavam. Počinje san. Hitam da se sa njim smesta objasnim, veoma odlučan i skoro preteći. San se ovde prekida: pamtim ga samo dovde.

Sutradan budim se i odmah veoma jasno obnavljam celu sinočnicu. Prilično zbunjen, ja hoću da ne pridajem nikakvu pažnju svemu **ovome** (to **ovome** je osećaj veoma sličan prvim razmišljanjima u detinjstvu o seksualnosti). Posle podne istog dana, ulazeći iznenada u drugu sobu, čujem kako moja majka, dovršavajući neku misao, izgovara ovu rečenicu: »...sa neba pa u rebra«. Prvi put tada ja izgovaram ovu poslovicu, koju inače odavno znam, kao jednu reč, kao osobeno žensko ime — **Snebapau rebra**. Čak mi je to dosta veselo; ja odmah izgovaram: »Kunigunda, Penelopa, Damajunta, Snebapau rebra«, uvrćujući tako i nju u ovo mitsko društvo. Pokušavam da i od drugih poslovice koje mi nasumice padaju na pamet sastavim još neko ime, ali mi ne polazi za rukom. Ova reč postaje prava opsesija. U sobi se čuti. Ja u sebi još uvek tražim pogodnu poslovice i, u trenutku kada odbacujem kao neupotrebljivu **mi o vuku a vuk na vrata**, obuzima me nesavladljiva težnja da onoj reči koja me sada očigledno goni dam smisao, da njom označim nešto. Snebapau rebra? To je ljubav, kažem, i već hoću da nadovežem na ovu neočekivanu misao svoje prezrenje, svoje davno i stalno nepoverenje da je ljubav, u uobičajenom smislu reči, ili u svakom mogućem smislu, moćna da poremeti ličnost, vredna da radi nje poremetim odnos onog zbira svojina koje znače **ja**. Ali... Snebapau rebra? Snebapau rebra? I da bi ove igre reči, da bi ove uzaludnosti i nehotičnosti duha dobile svoju dramatičnost, da bi se još jednom osvedočila humanost jedne ovako bedne stvarnosti, sanjana devojka nailazi. Ništa neočekivano. Kao i svaki dan ona je došla i danas. U magnovenju, munjevitom i neumitnom logikom, sažimaju se sinočnjica, noćasnjica, jutrošnjica, sve ovo titranje poslovicama, naročito onim **mi o vuku a vuk na vrata**, sve to, snagom bujice, neumitno dovodi do jednog otkrića, do rešenja: nađen je smisao za Snebapau rebra: To je ona! Snebapau rebra! Snebapau rebra! Zvoni u meni desetinu puta ponavljana ta reč, sada već usklik.

Prekidam, da nešto docnije detaljnije postavim ovu bednu istoriju koja pored ostalih manje ili više bljutavih doživljaja stvara ono smešno čudovište koje nazivam životopisom, sopstvenim životopisom, da nastavim nagaždanja koja su odvratna nakaza ispovesti. Svi sapuni ironije nedovoljni su da operu prljavštinu moje nedonoščadi uspomena kojima dišem. Pozivam u pomoć sve one privide stvarnosti, svu onu stvarnost koju tako podlo prevodim na jezik simbola. Današnjica pretvorena u metafore, to treba da znači živeti.

Da li ste nekada osetili svu jezivost uličnih oštrača noževa, koji svoja rasklimatana kolica premeštaju sa ugla na ugao? Da li vas je užasnulo onaj neumitni ritam noge koja pokreće točkove sa kajšima? Šta vam kažu razapeta platna koja ih štite od sunca, pokreti palčica preko sečiva da bi se uverili u oštrinu? U ovaj mah ne zanima me tromost ili hitrina vaše mašte, ni jačina vašeg osećanja stvarnosti, danas sa najvećim prezirom, sećam se kakav su privid obrazovali to **oruđe** i taj **čovek** u prašumama mojih poređenja iz kojih nikako nisam umeo da izvedem svoju misao. Danima bejah opsednut ali i ushićen simbolima rođenim u razobličenoj stvarnosti. Skrpim jednu ovakvu metaforu: oštrač i njegova kolica to je moja misao koja oštri moje uspomene, noževe, i pušta ih dalje samo radi mog životopisa. Makoliko ne-

spretna, ona ipak doprinosi da sve više učvrstim svoje uverenje da je **moj** život ono što jedino jeste pod nebom. Tromost i lenjost, najsigurnije oružje individualne misli, i ovoga puta učiniše da moje uverenje postane još zadržtije ukoliko je apsurdnije. Pored toga, sve to bejaše i privid koji vizuelno doprinosi sve jačem osećanju svojine.

Da li sam ikada bio pobjedničkiji nego pred izlozima ortopedskih radnji, kada još u ranom dečastvu dobih svest i šta više oduševljenje za svoje telo — svojinu, zdravlje — svojinu? Ti izlozi, upravo jedan od tih izloga postade privid koji mi je, kad god zatreba, govorio, zajedno sa svojom ostalom sabraćom, o mojoj nadmoćnosti.

Da li vam albumi filatelista kažu nešto o bescilnosti, pesimizmu, ali i konačnosti ovakvih životopisa? Taj privid prvi put uspe da poljulja moju večitost. Dodavola, album će ipak jednoga dana biti ispunjen. Na tačno određena mesta doći će odgovarajuće marke. One ređe, koje ne uspem da nabavim prave, nabaviću lažne. I tačka. Ako mi je nemoguće da falsifikujem svoju želju, falsifikovaću njeno ostvarenje. Opet tačka. Mnoštvo takvih tačaka kukavištva i pomirljivosti. Po svaku cenu treba očuvati šačicu svojih uobraženja svojina.

Dakle?

Igrajmo piljaka sopstvenim očima.

Poznato je, međutim, da svi ovi prividi, koji su samo potstrek ličnog mitologisanja, povećani na stvarnost znače i delaju sasvim suprotno. Još uvek ja ne mogu da se oslobodim jezivosti kada ugledam oštrača noževa sa njegovim oruđem. Ali sada nisu po sredi metafore. Nedavno se upoznah sa jednim koji kod željezničke stanice vreba one čiji su noževi tupi. Sasvim obična istorija. Pre rata je imao opančarsku radnju. Ratovao je. Prešao Albaniju, bio u Africi, na Solunskom frontu. Za vreme Rata sve propalo. Posle pokušavao više poslova. Sada je oštrač. Životari se. Žena i troje dece. Stanuje na Voždovcu. Svakodnevno gura svoja kolica tamo i natrag. Nada se da će uskoro moći da otvori sitničarsku radnju. Uortačlče se sa jednim ratnim drugom. Kolica će sačuvati za svaki slučaj. Više ga nisam video. — Ali skoro svakodnevno gledam onaj izlog ortopedske radnje. Štake, drvene noge, veštačke ruke, pojasevi, poklopci za prazne očne duplje. Sada me ovo potseća na rat, na željezničke nesreće, jednu nedavnu katastrofu u rudokopima, na bogalje od rođenja. Taj izlog nije više moćan da u meni pobedi osećanje nadmoćnosti. On sada govori o jednoj drugoj nadmoći. Vi koji ste osakaćeni na bojištima svojih otadžbina, u radionicama svojih gospodara, znajte da ćete biti iskorišćeni na nekom drugom poslu, gde nije toliko potrebna jedna vaša noga ili oba vaša oka. Tako oni govore. Kažu da se to zove kultura. Kultura svojine. U laboratorijumima se neguju sifilis, kuga, tuberkuloza, tifus. Ali postoji jedan veliki laboratorijum gde se neguje svojina. Svojina u svim njenim vidovima. Gde se neguju svi smradovi svojine. Veruje se da kao što se životinje u doba sparivanja nalaze po mirisu svojih seksova, da isto tako svojina privlači čoveka. Zaudaramo na svojinu. **Zaudaramo.** Raspadamo se. Ali sopstvena trulež to je **naša** trulež. Svojina, uvek svojina.

Ja sam čovek svojine.

Ako su prividi uspevali da mi zaklone stvar-

nost, ipak su samo jedan nov put za sticanje svojina. Ljubav je stanje čoveka gde se ličnost izjednačuje sa svojinom. Veličanstvena ali i odvratna istina o njih dvoje koji postaju jedno, znači da se je dobila svojina po najskupljoj ceni. Žena. Žena — gejzer. Žena — zaseda. Žena-pepeo. Ja ih vidim kako se nepogrešno pojavljuju u određeno vreme šetalištima moga pamćenja. Ljubav to mi je savršeno otelotvorenje pamćenja. Kada uspem da u jednom jedinom trenutku obnovim, sažmem u jednu nedeljivu celinu sve ono što mi je do tada govorilo da ta žena jeste, kada to nije više samo zbir mojih sećanja već jedna konkretizacija svojine, to znači da volim. Ili, možda kada volim dešava se sve ovo. Ne mari što žena — gejzer znači grč, žena — zaseda nelagodnost, žena — pepeo tromost. Evo ih kako se sve pretvaraju u ženu — svojinu, evo kako njihova stvarnost postaje privid sopstvene stvarnosti. Ljubav kakvu ja uspevam da saznam i živim u ovom dobu kulturne svojine, u dobu gde je svojina privid svih stečenih privida, takva ljubav zahteva svoje poništenje koje jedva umem da naslutim.

Detinjstvo. Jedva proleće. U štali leži krava koja se tek otelila. Gnjllost. Miris balege, sena i daha stoke. Sedmogodišnjak sam. Gledam kako ona liže svoje tele još vlažno. Iznenada, skoro pod njom, primećujem nešto sluzavo, krvavo kao čir koji je tek provaljen — posteljica. Četrnaest godina docnije gledam porađanje jedne mačke. Grčeći se ona izbacuje jedno po jedno mladunče koje odmah proždire. Opet je proleće i sve se dešava ispod štednjaka u kuhinji.

Ne znam zašto ali uvek kada govorim o ljubavi iskrсну mi ove dve uspomene. To nije ni radi groze, ni radi divljenja prirodi. Nikada nisam voleo prirodu. Ni mrzeo. Primah je onako kakva je. Uostalom, stavljen sam pred svršen čin.

Ovo nije povod za melanholiju.

Ja neću da kažem, Snebapaurebra, da je tvoj zagrljaj pojas za spasavanje. Ako si slučajno zapala između dve reči, ako si zalutala u toj klisuri **Ja volim**, ipak ne verujem da si značajnija od moje tromosti. Pakošću kojom umem da te volim nisam još ništa izdao. Muki je od svakog sna, ja počinjem svoje priznanje. Tvoje reči padaju kao veče. Nasumice tvoji koraci, još neugašeni hod kaže o jednom zgarištu. O jednom zgarištu bez požara. Ženo — zasedo. Neka bude. Muki je i od krvi, uvek neiscrpna u vrebanju. Moje su oči od pepela a suze od zemlje. Pamćenje, otimam ti sva buđenja u novim posteljama, otimam ti sve zaborave koje si uštedeo. Zaboravi se poljube, zaboravi razbuktali, zaboravi jedki. Ja neću, Snebapaurebra, da tvoje telo bude čvor na zavežljaju priljagovog rublja uzaludnosti i dosade. Ja neću da i dalje kao lasom lovim čopore divljih dana, da ih pripitomljam radi svog životopisa, radi neke ispovesti koja treba da bude ponos svojine. Ako je to samo život što žmari naša tela jednim iznenadnim otrovom, znam da ću od smrti do smrti biti sve pobjedničkiji. Ako je to ljubav, Snebapaurebra, ostaje mi ipak ovo isto telo, ova ista misao, misao — rukavica što se toliko pripija da uvire u meso, a ruke ipak iste o ramenima vise. Ostaje mi borba. Naoružan sam. Naoružan do srca.

— — — — — Đorđe JOVANOVIĆ

(Iz jedne knjige u pripremi: **Velika prevara**)

P E S M E

I

ovčarnice vetra gde mauče šuma
i suši na obrazu časove suzâ
oklopljene gvožđem bešnjahu slepe sile
ništa se ne pomera što ne pripada smrti
od ledenog izvora do pravičnog lišća drumskih
kraljeva

što o smrti ne govori ili ne ustaje

šta kažete vatreni gosti
menjajući svetove časove suzâ
na obrazima vrata gde se zaglušuju koraci
onih očekivanih koje upija gusta tuga
nagomilana pred tamnim stanom
gde se gase aveti

a spavanja krvare
koja poriču tuđe oči

ja rastem njihovom senkom i gasim se u njima
gde ljubomorno bdi samoća i ceri se
kroz zatvoreno lice prozora
doseže do dimljivih slojeva
dugo trepćućih jednog mora farova
i negovanih rasada ljudi

vesla su krila gde prestaje svetlost
brišu se po našim lejama usana slova prošlosti
i podsmešljive žalbe biljaka

toliko su prelazila od pomoći do pomoći
plemena bršljana alke olupinâ
grozničavo o ta lepa gluva noć
koja još odzvanja na drumu
da njihova buka raspaljuje san
u samom središtu njegovih ruševina

a krv pada sa vrhova sunca
gde se uzdižu sumnja i noć

na jednom jedinom licu bledom za navek
opustošeno proleće
ko zna — moja glava pada

II

čudne i nepredviđene novosti zakucaše na vrata
u ustima ulice komedijaš se igrao kocaka
uđite reče on i bi svetlost
zakucajte reče on na vrata dalje
daleke vode daleke
više no visoki izvor voda
dalje no greben gde se dele vode
a umrle nas prate do praga svakih vrata
uđite reče on i bi svetlost
niko nije bio zakucao
to beše opet samoća munja što se iznutra topi
i ništa nije iscrpljivalo široku površinu lica obala

ponova sam ih otkrio zatrpane bez glasa
usamljene na dnu svojih pogleda tankih pukotina
hladnom bunaru samo jedna reč ima da se kaže
koja ne nalazi snage za tu igru

reke me prate gde više ne odgovaram za sebe
koraci su mi uzapćeni a odgovori izbrojani
nema više milovanja u vazduhu očiju
izuzev u tvojim očima gde krv iz telâ teče
ženo pogledâ zatočenih tuđim pogledima
i ulice prolaze kao kraljice gde žene uvek nove
na svetlosti gnezda se prebrojavaju

Tristan TZARA

I SELJENIK ŽABLJE SAVESTI ILI PRETPOSLEDNJI GOLUB

I

Nije vreme da sliniš nad vremenom
ni da cvetom loviš noć
nije vreme da za groš putuješ
cvećem da preskačeš granice
nimalo zamišljene
nimalo
zamišljen
jedva spavaš dok te režu
kao da bi inače spavao
jedva
podupro teme o neku volju
koje nema ako se tek pitaš
za vlagu svoje sopstvene utrobe mužjaka
koja pod tuđim rukama cveta
nimalo ljubopitljivim
da i ti malko odustaneš od svoje radoznalosti
da se lečiš dok te drugi leče
Sanjaj budi
se
ili budi
budan
ali nemoj računati koliko spavaš
mnogo ili jedva
prestani malko samim sobom da se kockaš
opšti život ne čeka tvoju opkladu
kao što se sečiva nad tobom klade
jedva
i to ne zato da kljukaš svoju glavobolju
i suviše se pričalo o njoj
nije vreme

Prosečnost se pravda prosečnošću
od smrti se ne umire samo
od smrti se grade brojke
od smrti od oštrača od prakse
pretposlednji novosvetski golub
prosečnost
verni pas ovčar
razvučena kap zejtina u vodi
jedan više tri manje
nadnela se plaćena činovnica
koja te nije ni svukla ni legla
koja bi te možda volela
da samo malo bolje spavaš
celishodnije go
i to tako nematerinski
tako mesečarski ženski
da može bditi jedino nad snom
snom
zanat se plaća
za ovo čudno zdravlje se plaća
za ovim računskim zdravljem
po neki rođak plaće

II

I dosetljiv u obliku niskih riba
sa sudbinom dubine i slepila
zakačenom o peraje
kao što ima svega tri dana da živi
za koja tri dana neće nikad
isplivati
niti se rešava loši udes turobnog sveta

pod vodom ili na nekom
 probušenom čamcu
 imaju se kosti vredne tovariti
 na leđa vodena leđa kašlja
 i godišnjih creva što mažu kosmogoniju
 telo nebesko skromno dok nije durbinsko
 bez procedenog svetla
 izmerenog isparavanja
 dok se ne poklopi sa savremenom šugom
 nekog
 psa na zemlji
 jer je teško biti gladan na suncu
 i misliti na srednji vek na prideve
 dete nedoraslo što vrši glatku nuždu
 (nepunoletnu)
 za šugavo mesto zemlje kugle
 i rodbina zbrčkana što plovi prema otadžbini
 na novoj lađi od sve samih sekira
 i golih staraca prepunih bura
 u očima i ruci koja briše zamišljeni znoj
 iz građanske kože stvrdnute i suve
 sa mlekom jevtine odluke pre pola veka
 i tuđim preživljavanjem bez prozora ni veša
 još snaga poslednje kose na vetru
 stare kose tanje na vetru
 lađu dok nose grdna kretanja riba
 čiju su tajnu zamenili ugljenom
 ali se još s vremena na vreme
 nasmeje koji stari krmanoš
 nad vatrom ložača uzaludnog troška
 tiha maramica u novčanoj ruci
 za stari zakon riba što još uvek nose lađu
 da ne utrne bezbožni ključ davnih putovanja
 pre pronalaska jedra i kotura
 pre vesla izraslog iz roba
 za crve za bič za morsko zdravlje

III

Ipak nailazim ja
 lično
 samo bez opasača
 inače ja imenom i obućom
 čekam da progovorim provarim
 svestan odavno i od pre neki dan
 da čovek
 ljudstvo ne živi boso
 ali ja ne volim da jedem
 kao društvo uvek dovoljno sebi
 što nigde nikad ne dodirne svet
 evo radnika gladnog iz tvornice
 u gladnom društvu pre tuđe smrti
 iz grudi vadi žalostan hleb...
 posle smrti krišom ga gazi
 i pljuje tek smljeskani zalogaj
 jer niko svoju samoću ne jede
 Stvori se roj nakalemljenih ptica
 unakažen veštačkim sparivanjem
 jednom reči bez krila
 i pogledom ljudskim ko zna
 čija te majka orodila kljunom
 i jogunast u neiscedenoj košulji
 čovek svira motri
 al neće da jede
 Podigni taj hleb ćorava lutko
 i žvači
 sa mramornim gutljajem lažnog pretka
 zakači bar tajin o poslednje dugme
 ni stida ni gosta blagoslovljenog palca
 diže ga do bedra do ramena
 zdravih zuba bez pljuvačke
 bez ogleđala neće da jede
 Poslednje se ljulja na potopu
 da čika novo silovanje
 da će ga još neki talas zdrobiti

da ne mora da jede
 Od skuvane hrane samo zрно da zaključam
 i polja gusta sve trunu niz brda
 za svaki levi pogled debelo podne
 sa vetrom na licu prosto
 koprivom na kamenu
 ležim ludom setvom naslonjen na trbuh
 pletem travu riđu što podseća
 podseća na životinju rastavljenog kopita
 negovanu životinju sa četiri stomaka
 umiru volovi pobožno zategnuti u poslednju
 žicu

gusala još da progone vremenom
 kada je još bilo ošišanih
 do glave
 naravno
 samih muških muškaraca ali
 naježenih
 i kopita rascepanog u pet
 ali jednog
 jednog jedinog svirepog stomaka
 nesrećne kuće zalazanog praga
 nespretno varoši stidljivih šamara
 kad šorom prođe žena koja ne ume
 da miga
 žena grudobolna ne ume
 žena svojom slabošću da tuče vređa i šamara
 jer su je
 zakoni gostoprimstva
 zakoni poštovanja
 uterali u stas klupčeta frizura
 nije gadna ni drska
 ona tuče zato što je slaba
 zakoni dostojanstva
 zakoni preziranja
 ne tučem je
 ako su joj dojke ogromne
 kad ne zna ni glas ni poreklo
 ni svoje trošno zabavište
 kao nasip proceden nad obrvama
 nad preponom
 vraški časovnik hranjen nabezima
 navijan bračnim noćima
 uravnotežen zrnom kukuruza iz svake parohije
 gde sveštenik pozna veliku naviku
 i tečnošću kojom su nam dadilje
 gorele bradavice
 tečnošću iscedenom iz vrlo ženskog lista
 grebe božji čovek
 sve manji predmet svoje sve veće navike
 čovek boga kome fale iste ogromne dojke
 da bude uveden
 u novootvoreni
 novozatvoreni žuto ofarbani duhovni
 državni carski kupleraj
 1932 Koča POPOVIĆ

KUDRAVI DROB

(DRUŠTVENI ŽIVOT U 1930 GODINI)

Bolje je jesti ribu nego navući kaljače na srpski pupak.
 Bolje je kliknuti »patka je patka« nego izmisliti ljubav nasred vereničke večere.
 Ma koliko da je prijatno jesti lubenice, ipak svaka žena tri puta dnevno izvuče peškir iz donjeg uвета.
 Ma koliko da je smešno ići natraške ulicama, ipak je kismet majčino konopče.
 Ma koliko pismonoša sažaljevao trudne lepeze, ipak je naša samoća neizbežna.
 Ma koliko mamina jaja bila stidljiva, ipak ima leka.
 Ako sam tvoje jednosmisleno kišovito strpljenje u očavidnoj noći ljubavnog sastanka, bar su mi kućići zdravi.
 Ako ti šapnem: »Muskulatura jedna!«, bar nigde nema tako sumorne sprave za češljanje sudija i kalifa kao što je moj rezervni palac.

17. 12. 1930

X. X. X.

P O È M E S

À MI-CHEMIN

Le vieux chien et la puce ataxique
se sont rencontrés sur le tombeau du soldat
inconnu
Le vieux chien puait l'officier crevé
et la puce disait
Si c'est pas malheureux de s'accrocher des
petites merdes avec des rubans rouges
sur la poitrine
Jadis les poireaux pourris ne rougissaient pas
d'être pourris
les bouts de bois toussottant et crachottant
faisaient des corbillards très convenables
avec une odeur vénéneuse de champignons
d'église
et la moustache ne servait qu'à balayer
Maintenant des sources de vieux poils jaillis-
sent entre les pavés
et tu les adores vieux général
car ils viennent du crâne d'un curé
qui n'a pas d'os
qui n'a pas d'yeux
et qui se regarde dissoudre dans un bénitier

À DEMAIN

Que meure le blé noir si les dents du moineau
n'attirent pas les alouettes
si les lumières du vin blanc n'obscurcissent
pas les miroirs anciens
si les lacets de souliers ne guident pas les
hannetons
le soir
quand la pluie tombe comme un pendu
dont la corde s'est rompue
parce que le voisin d'en face se battait avec
sa femme
à cause d'une horloge qui s'obstine à rire
avant de sonner
pour signifier à ses propriétaires que le
monde est renversé
que les homards demain chasseront les hom-
mes à courre
montés sur des mouches des punaises ou
des microbes
de jolis microbes en forme de baromètres
et qui feront couic-couic à chaque pas
à cause de leurs chaussures crevées par leurs
enfants
Il n'en fera ni plus ni moins chaud
mais il pleuvra des miettes de pain
dont tu te frotteras les fesses
comme les lapins se frottent les fesses sur des
Citroën
avec lesquelles on ferait du si bon bouillon
pour les curés et les généraux
qui demain couleront
oubliés dans un tiroir avec des hosties
tueuses de rats
et des petits balais qui crieront
A nous les dieux empoisonnés
A nous l'odeur de ministre
que les chiens flairent au coin des rues
Mais ceci ne résoud pas le problème
des communications directes de la place
Blanche

avec la rue Trousse-Nonains
Ce problème ne sera résolu que lorsque les
haricots verts
abandonnant leur tige avec colère
se rendront d'eux-mêmes à la casserole
qui les attend le sourire aux lèvres
se frottant les mains avec un culot de pipe
ayant appartenu à Platon ou à Archimède
Et d'ici là nous verrons un grand nombre de
sabots
se briser sur le vieux crâne sale du soldat
inconnu
et lui dire
Tu sens le bouc eh morpion

ÇA CONTINUE

La vieille valise la chaussette et l'endive
se sont donné rendez-vous entre deux brins
d'herbe
croissant sur un autel habité par des rats
Il en est résulté la création d'une banque hy-
pothécaire
qui prête des oignons pour recevoir des fau-
teuils
Et le monde continue
Un petit tas de sable par ci
un ressort abandonné par là
Une oreille en moins se retrouve
barbe poisseuse
dans un salon Louis XV
Et le chiendent aide la chienne de vie
qui lèche des culs et marche sur des pieds
Et nous n'en finirions pas s'il nous fallait parler
de tous les boutons de porte vomissant quand
la main les empoigne
de tous les escaliers qui se bouchent le nez
à cause du macchabée des cravates
Et des poissons rouges qui meurent de honte
et des mouches qui refusent de se poser sur
des nez
tombés depuis trop longtemps dans le ruisseau
où nul n'ose s'aventurer
parce que trop vieux ou trop jeune
ou parce qu'il va perdre son train
qui heureusement déraillera

ET AINSI DE SUITE

Encore un coup de pied au cul
et la boîte de sardines vide se croira sainte
un coup de talon dans la gueule
et c'est une divinité
qui nage dans le miel pur
sans se soucier des protozoaires
des hippocampes
des cailloux célestes qui voltigent d'un oeil
à l'autre
et transportent la raison
avec un peu de sauce
et des dents cassées dans la société des
trognons de choux
qui ne savent plus où donner de la tête
depuis que les eaux grasses
étouffent dans la zibeline

Benjamin PÉRET

P O R O D I C A

Moja porodica je rado ponavljala: Kad se čovek gleda go u ogledalu, on na kraju uvek ugleda đavola.

Ta veoma katolička prerada staroga mitosa o Narcisu ipak nije uspela da demoralise moj sasvim nov pubertet, onog dana kad mi je taj stari gad, orman sa ogledalom, koji je video moje dolaženje na svet, pokazao sliku onoga što jedno suviše sparno posle podne nije bilo ostavilo mrtvo.

* * *

Kada je uživanje, uopšte greh, piše Feurbach, čovek je tako protivuprirodan, takav sitničar, takav rob, tako plašljiv, tako rđav prema samom sebi, da sebi ne dozvoljava nikakvu radost, nijedno dobro parče, kao ono Pascal, koji se, kako priča njegova sestra, grdno trudio da nađe da su bljutava ona probrana i ukusna jela koja su mu davali za vreme njegove bolesti.

Paskalovska je ona vraški bila, ta buržoazija iz koje sam proizašao, i koja je, od hipokrizije do hipokrizije, najzad samu sebe uhvatila u klopku svog prljavog mazohizma.

Protivno od Lorenzaccia, koji je simulirao razvrat sve dok nije postao sam razvrat, ona je grimasirala odricanje iz računa, ali su je račun i grimase pobedile. Privilegovani su lelekali o bedi, da gnjev većine opljačkane u njihovu korist ne narsne na njihova dobra. A evo, odjednom, oni su zažalili, imali pravo da zažale, zbog praznine u sebi. Katastrofalno je bio dejstvovao klip njihovih pumpi koje usisavaju i potiskuju. Aspiracije i potiskivanja. Romansieri odani interesima bogatih nisu prestajali da dočaravaju, kao izvinu za bezobrazni luksuz izvesnih domova, patetične sukobe kojima su ti domovi bili pozorje. Oni su tolkovali kako vam glupava pitanja prvenstva, problemi bez glave i bez repa izvedu život i »život«...

Ele, većina onih koji nisu pristajali na proturene ili prourlane tvrdnje plutokratskih mističara, oni koji su poricali da je đavo živ, tamo gde je sveštenstvo, tako dugo, uveravalo da je on oličen, srozavali su ipak — i to sa kakvom raskoši u podlosti! — na životinjski rang ono što, iako zajedničko svima živim vrstama, ostaje svojstveno čoveku i svojstvo čoveka.

Žive kao životinje. Prava pohotljiva životinja... ta su poredjenja poznata. Treba primetiti da se, u francuskom jeziku, imenica *životinja* (bête) sparušila toliko da je

postala jedan kukavan pridev koji znači *glup*. Ali kako, kad se radi o dobrom parčetu, svako zna gde se nalazi najbolje, svi oni koji su hteli da podražavaju Pascal-u, zaprljali su čulnost dripačkim podrazumevanjima.

Korektno je, šik je, otmeno je, samo ono što je prethodno bilo deseksualizovano.

Otuda muško odelo, celo u skrivajućim valjcima.

Moja se porodica uvek plašila da ne zadocni na voz.

I tako, od svoje pete godine, obreo sam se, za nedeljnu šetnju u Bulonjskoj Šumi, sa natakarenim polucilinderom, tvrdom kragnom, mašnom, u odelu engleskog kroja i sa štapom.

Ali ako su se pretencioznost i grotesknost utrkivale u tom nakaradnom ruhu za praznične dane, najgroznija poruga onome što još zaostaje nevino životinjsko i dostojno uživanja, kod jednog buržoaskog mladunčeta, nanescena mi je bila prilikom jednih poklada od strane moje majke, kada se ona usudila, u ime realizma, da me preruši u kočijaša: pod šeširom od mušeme virio je nos pijanice, njeno delo, za koje je (i ovo je u celoj priči najstrašnije) išla da traži ljubičaste i modre prelive u jednoj kutiji sa akvarelima koju mi je ona sama bila poklonila pa zatim konfiskovala.

Međutim, ništa mi nije izgledalo, nikad mi ništa nije izgledalo tako divno kao ta klaviatura malih kockica, svaka druge boje ali sve podjednake lepote, u svojoj raznolikosti, gde se mrko žuta boja zvala *Terre de Sienne brûlée*. Na crnom i belom metalu, skala tonova bila je skala svih mogućnosti. Prva mogućnost: osvetiti se bagrenovima. Zabrljah jednu palmu drećeće roza. Na taj način, mišljah, čarolijom jednog himeričnog drveta, bio sam porekao čitav jedan svet, taman dostojan da bude poreknut.

Na šta mi je bilo primećeno da je drveće zeleno. Što znači da je moje drvo bilo paceraj, i ništa više. Uostalom, bio sam suviše mali za slikara, i oduzeše mi četkice, čančice, paletu.

Probnii hitac, majstorski pogodak. Porodica, uostalom, nije se ni docnije opovrgnula i sve one podlosti koje me je primoravala da udišem i koje nisu bile čak ni smrdljive, sve te gadne male namere, ukazaše mi se sve više i više, sve bolje i bolje, slične, bar što se tiče njihovih posledica, onom hašišu, za koji je jedan pro-

fesor sklon igri etimologijâ voleo da nas podseti, kako je starcu sa brda bilo dovoljno da dâ svojim učenicima da puše hašiš, da bi ih metamorfozirao u ubice.

Kriminalitet porodičnih sinova i kćeri koji sve više raste (dovoljno je čitati novine pa da se to uvidi) svedoči o jednoj potmuloj potrebi (potmuloj kao fenjer zlikovaca na polarnim slikama) da se nasumce raspali, sa željom, sa nadom da će se biti pogoden neposredno, uzvraćajem udara. Ti mali buržoaski zločinci, umesto da se okome na ognjišta gde su se rodili oni i njihovi gnjevovi, pustili su da ode u stranu jedan bes koji, u svome ubilačkom upražnjavanju, manje teži koristi no kazni.

Kroz slučajne žrtve, oni sebe same proganjaju. Pogađaju se u zločinima izvršenim nad prolaznicima. Tako su atentati koji imaju da ih odvedu na gubilište samoubistva na drugom stepenu. Samo je prvi među njima Lafkadio iz *Vatikanskih Podruma*.

Lafkadio, bacajući kroz vagona vrata napolje jedno kukavno smešno stvorenje, baca jedno izazivanje društvu. Izazivanje nedovoljno, literarno. Wilde je tuda prošao: Metnuti genije u svoj život, talenat u svoja dela. Genije u životu, to znači potpuna razuzdanost. Ima tu jedan protivusmisao u pogledu slobode. A ići u protivusmislu, to je sudariti se, razbiti se fatalno. Lafkadio zna da će se to rđavo svršiti. Ali mazohizam uvek ide zajedno sa sadizmom. I pored svojih mačjih osobina, Lafkadio je, tako, ne mačka koja se igra sa mišem, nego miš koji se igra sa mačkom da bi ga mačka ogrebla, ubila, pojela.

Oni drugi, inferiorniji od Lafkadija, glina njihove osrednjosti lepi im se za cipele, lepi im cipele za tle. Oni se samo toliko više žure ka kazni. Ako se, kada kucne čas, ne plaše niti se revoltiraju, to je zato što pristaju da, u njimim ličnostima, bude pogođena jedna klasa čija se svest munjevito budi samo da bi obasjala prizor onih nepravdi koje su joj omogućile da postoji, da traje.

Oni koji su bili glasoviri najogavnijih privilegija, sve što je zaszviralo u njih bilo je tako lažno, da su oni sada, evo, samim svojim favorizovanim položajem, za navek, potpuno poremećeni, mašine za pretvaranje porodičnih hipokrizija u opasne zločine.

U praskozorje, pre giljotiniranja, oni će odbiti čašu ruma, ali će veoma pobožno slušati misu, pa se zatim, laka srca, popeti na gubilište. Nisu li zar priveli u delo,

i što su bolje mogli, savete Hristove, kada su, posle prvog šamara jedne ne-procnjive griže savesti, udesili tako, da budu, ne ošamareni po drugom obrazu (što bi im se činilo nedovoljno) već amputirani čitave glave.

Tako, zahvaljujući toj kapitalnoj okolnosti, oni sebe smatraju dostojnim Rajskog Naselja. Ako se moraju zadovoljiti robijom, osećaću se kao polaznici za vaskrsenje. Mnogi, uostalom, pretpostavljaju totalno, neodložno ispaštanje, pa tako i mladi ubica juvelira iz ulice Mozart koji je odbio da potpiše žalbu kasacionom sudu.

Francuska se dakle ukazuje, što se tiče psihologije svoje buržoaske klase, kao bliznakinja Dostojevskove Rusije. Zločin i kazna, Zločin sa nadom na kaznu.

Razume se, novine će reći, o tim krvavim žigoloima, da su im njihovi roditelji, međutim, bili dali dobar primer. Pa da, otac je bio uspeo snagom sopstvene mišice. To beše, ako se dobro sećam, nekakav čestiti gazda pekar, koji se povukao, pošto se obogatio. Krivicom svog nevaljalca sina, on je, uostalom brzo podlegao bolu da vidi posle četrdeset godina hleba zvanog »polka« kako tancuju njegovi zlatnici. Što se tiče majke, nije svakako preterano reći da je ona bila štednja pretvorena u ženu.

Pa na koga je onda mogao biti, taj rasipnik, taj mangup?

Reklo bi se da mu novac peče prste, dok su međutim, u toj porodici, pri dodiru tog dragog novca najtvrđe ruke postajale meke.

A životni ciljevi tog žigolaa? Njegov automobil, njegove svilene košulje, njegova fuksa, njegovi koktejli, itd... Videli smo na šta je spao, onog dana kad više nije imao sve to da plati. Postojao je samo u funkciji jedne društvene nepravde u njegovu korist. Mudrost bi se sastojala u tome da se udesi da ta nepravda potraje. Mudrost bi bila, po izrazu našeg zakonika, da se upravlja svojim imanjem kao dobar otac porodice. Ali šta ćete! to je bio jedan usplahireno koji se nešto petljao, pa je počeo da pravi grdne burgije da se ne bi više petljao.

Porodično dete, on nije verovao da je porodica bila taj kamin oko koga se okupljala. Doba ognja, doba ognjišta bilo je odavno prošlo, doba banknote trajalo je još uvek.

Središte svetoga kruga, jezgro društvene ćelije bila je kasa. Kad se jednom skloni, isprazni kasa, sredina više nema sredine, dakle sredina više uopšte ne postoji. Jedan mali decentralizovanko više. Pre

pet godina, sa jednim minimumom literarnog dara, bez sumnje bi mogao, kao i svaki drugi, da okuša sa romančićem o uznemirenosti. Ali, pre svega, on se nikad nije zanimao za nešto drugo sem za mehaniku. A sem toga, kriza je. Dakle sve je izgubljeno. Onda, jedan udarčić engleskim ključem po glavi nekog juvelira. Potkrepljen je za neko vreme. Trajaće koliko će trajati. Ako ga uhvate, platiće. Orkestar, svirajte nam tango svih želja. Oberkelner, flašu šampanja.

Ovo malo umovanje, kao da se sve manje i manje libe da ga načine zlatni dečaci iz bogatih kvartova, po svršenom ličeju.

Ali čemu prosuđivati o pojedincima?

Celina društvenih odnosa čini od čoveka kurjaka za čoveka.

Otuda raskrvavljeni kompleksi činova i misli.

René CREVEL

(Iz knjige *Le Clavecin de Diderot*)

AUTOKRITIČKI PRILOG IZUČAVANJU MORALA I POEZIJE

(NADREALIZAM DANAS II)

Autokritika nadrealizma je tek počela. Hoće li se već morati da izvrši autokritika autokritike? Fakat je da autokritika nije imala u punoj meri rezultate koje je trebalo da ima. Što se tiče spoljnih rezultata, što se tiče načina na koji je ona primljena, shvaćena ili neshvaćena od strane onih koji se interesuju za nadrealizam, mogu za sada samo uputiti na članak Ristića, Dedinca i K. Popovića, u ovom broju. Što se tiče unutrašnjih rezultata, što se tiče njenog efekta na pojedine nadrealiste, mislim da je najbolje da pustim da same stvari govore. U bliskoj budućnosti će se videti ko je dorastao za zadatke koji mu se postavljaju.

U prvoj primeni autokritike (*Nadrealizam danas*, NDIO br. 2), Đorđe Jovanović i ja, nagovestili smo detaljnu autokritiku pojave idealizma, metafizike, apstraktnog pesimizma i anarhističkog individualizma, u nadrealističkim tumačenjima. Kasnije, prilikom rada na produbljivanju nadrealističke teorije, pokazalo se da je jedna stvar mnogo preča, a to je autokritika nadrealističkog shvatanja morala i poezije. Tom prilikom vrši se automatski i jedna autokritika koja nije glavni predmet ovog izlaganja. U diskusijama, naime, o nadrealističkom programu rada, bilo je nekoliko teza. Bilo je izneseno i mišljenje, da je došlo vreme da se prestane sa pravljenjem i publikovanjem nadrealističkih eksperimenata (automatski tekstovi, snovi, simulacije, slike itd.), i da se nastavi, uglavnom, samo teoriski rad, na bazi dosadašnjih eksperimenata.¹⁾ Moram priznati da se ta

teza, koju sam i ja zastupao, pokazala potpuno pogrešnom, jer su baš poslednji eksperimenti dali podatke za naučna otkrića koja imaju, kako izgleda, veliku važnost za izučavanje istorije i produbljivanje dialektičke metode. Eksperimenti koji su ovog puta bili važni objavljeni su pod naslovom »Pokušaji simulacija«. Oni, doduše, nisu dali sve podatke, ali su dali poslednje podatke koji su bili potrebni za jednu seriju otkrića (od kojih je danas iznesena autokritika jedan od rezultata), za jednu seriju koja je tek započeta i daleko od toga da bude iscrpljena.

Od svog početka, nadrealizam se postavlja kao negacija pesništva shvaćenog kao umetnost, dar, talenat, veština, napor da se nešto izrazi u jednom određenom harmoničnom (ili disharmoničnom!) obliku. Prva stvar koja je konstatovana kod automatskih tekstova to je njihova neočekivana i neiscrpna poetska vrednost. Prvi zaključak je bio taj da je ta poetska vrednost, sadržina, koju čovek može da izrazi bez ikakvog napora misli, bespravno potisnuta, negirana, izbačena iz svakodnevnog života čoveka u ime jedne racionalne logike, koja se, isto tako bespravno, postavila kao univerzalan kriterium, i da tom spontanom aktivitetu misli treba dati punu važnost na uštrb te logike. Najobičnije posmatranje umetničkog stvaranja kroz vekove, bilo je dovoljno za stvaranje uverenja da je sve ono što vredi u umetnosti, sve ono što u njoj ima korozivno dejstvo na filistarsku misao i moral, sve ono što može da oduševi ljude bez predrasuda i ljude zaista željne slobode, da je sve to rezultat baš tog aktiviteta misli koji je nazvan nadrealističkim.

U funkciji tog osećanja beskrajne vred-

¹⁾ No tom prilikom vrši se automatski i autokritika tehnike nadrealističkog eksperimentisanja. Treba praviti veće napore za usavršavanje te tehnike i za organizovanje specifično novih eksperimenata.

nosti podsvesnog aktiviteta misli, formirala se nadrealistička koncepcija morala i stvorio se pojam *pesničke odgovornosti*. Čovek, kojemu je data ta beskrajna mogućnost izražavanja, mora se smatrati odgovornim za svako (ali za *svako*) izneveravanje tog spontanog poetskog impulsa čiji je nosilac. Bilo je lako uvideti da se to izneveravanje poezije vrši iz interesa. Slava, novac, položaj, poziv, ugled, porodica, vera, građanske dužnosti, patriotizam, i, iznad svega, sreća, — to su bile stvari kojima se od uvek i kojima se još uvek žrtvuje ono što je jedino od neposrednog interesa za čoveka. I nadrealisti su tražili, dosledno, da se sve to žrtvuje poeziji. I zaista, manje se nije moglo tražiti. Svaki kompromis je bio odbačen. Takva beskrajno stroga koncepcija morala — morala bez dogme, ali u toliko strožijeg — samo je posledica i izraz beskrajnog poverenja koje se odmah imalo u spontanu poeziju oslobođene podsvesti. Time su se nadrealisti našli još jasnije suprotstavljeni celokupnom današnjem (vladajućem) načinu života i mišljenja, nego što je to bilo za vreme dadaizma, i revolt, u kome se oličavao njihov moralan stav, dobio je punu sadržinu.

Neznajući ništa o prolaznosti jedne kulture i jednog sistema, smatrajući čoveka za uvek osuđenog da bude ili rob najprljavijih interesa i ambicija ili sigurno uništen jednim nemilosrdnim mehanizmom, *ne poznavajući političku ekonomiju*, njihov moralan revolt je zaista dostigao granice ljudskih snaga. Taj najpotpuniji i najiskreniji pesimizam je trajao sve dok se nije polako stvorila svest o realnoj mogućnosti Revolucije.

Da postavimo problem. Da su fakta zaista onakva kakva su se pokazivala nadrealistima u njihovoj neobaveštenosti, nadrealističko shvatanje morala i poezije bilo bi jedino, i potpuno opravdano. Ili jasnije: i moral i poezija su u osnovi potpuno pravilno shvaćeni. Nadrealisti su otkrili i moral i poeziju.²⁾ Ali zaključci i moralan stav

²⁾ To ne znači da niko, pre nadrealizma nije mogao biti moralan ili čak imati pravilnu koncepciju morala, nego samo to da je u nadrealizmu prvi put, verovatno, svesno usvojen pravi moral i da mu je prvi put data jedna objektivna vrednost i jedna naučna, eksperimentalna podloga. Nikako se ne može izjednačiti nadrealistički moral sa Nietzsche-ovim moralom, jer se ovaj, kao čisto individualistički, bazira na deformaciji želje upravljene prema čovekovom ja, dakle na narcizmu čoveka a ne na oslobođenju čoveka. Odatle ogromna uloga volje kod Nietzsche-a, volje koju nadrealizam smatra kao poslednji produkt racionalizovanja dogmatičnog morala (*Psihoanaliza volje*, almanah *Nemoguće*).

koji su bili posledica te svesti o moralu i poeziji, bili su adekvatni samo činjenicama kakve su se one »na prvi pogled« predstavljale, a ne činjenicama kakve se one pokazuju u jednoj dubljoj analizi koja vodi računa o njihovom kauzalnom ulančavanju i njihovoj evoluciji. Pitanje je, koje je shvatanje morala i poezije, *tog* morala i *te* poezije, adekvatno faktima koje danas poznajemo. S druge strane mora se utvrditi u koliko postoji među nadrealistima tendencija da se održi inadekvatna koncepcija morala i poezije i pored svezg poznavanja fakata, a iz čisto afektivne slabosti. Afektivan teret koji donosi svaki napredak u poznavanju stvarnosti, svako naučno iskustvo, uzima sasvim izuzetne proporcije u sticanju nadrealističkog iskustva, i sačinjava glavnu prepreku širenju nadrealizma, kao i kamen spoticanja u samom nadrealizmu. Kolikogod to paradoksalno izgledalo, beskompromisno shvatanje morala i poezije, koje dovodi do krajnjeg pesimizma ako je skopčano sa jednim statičkim poznavanjem sveta, daje mogućnosti za utehu. Uteha u pesizmu, to nije najzad ništa manje paradoksalno nego uživanje u šibanju samog sebe religioznih fanatika trinaestog i četrnaestog veka (flagellants). U našem slučaju, da se dođe do utehe, dovoljno je apsolutizirati taj moral, napraviti od njega nešto transcendentno, *ali* i negirati, makar delimično, stvarnost. Tolika je slabost ljudi kojima je dozvoljeno da dožive svoju dvadesetu godinu, da ja ne bih smeo tvrditi ni za koga od nas, računajući tu i sebe, da je uvek bio lišen takve težnje!

No stvari su mnogo komplikovanije nego što to izgleda.³⁾

U evoluciji ljudske rase, početak društvene organizacije je osnovan na jednom strahovitom potiskivanju želja pojedinaca. Rezultat tog potiskivanja je totemistička prirodna religija. Nigde za sada nije posmatran prelaz od horde do totemističkog klana i o tome postoje samo hipoteze. No ovde nije važan taj prelaz, već karakter moralno-religiozne organizacije klana. Ta organizacija je tako stroga i tako neracionalna, da je današnjem čoveku neshvatljiva. Možda nema problema u nauci za čije rešenje je predloženo više hipoteza. Rastumačiti odredbe totemizma, to je bio uzaludan zadatak koji su sebi postavili mnogobrojni naučenjaci (Morgan, Mac Lennan, Spencer, J. Lubbock, Frazer — da

³⁾ Zbog nedostatka prostora nemoguće je u ovom izlaganju izneti fakta na kojima se ono zasniva i argumentaciju. Nemoguće je čak izneti same rezultate drukčije nego u jednom potpuno uprošćenom obliku.

spomenemo samo nekoliko). Lévi-Brühl ima nesumnjivo tu zaslugu što je jasno pokazao da mi potpuno proizvoljno primenjujemo naš racionalistički način mišljenja u tumačenju proizvoda jedne potpuno neracionalističke misli. Ali je tek Freud tom iracionalizmu našao njegov pravi izvor.

Za nas najvažniji je fakt da totemističke odredbe imaju karakter kategoričkog imperativa. Osećanje krivice kod povrede tabu-a, nije ni u kakvoj proporciji sa eventualnom kaznom. Primitivac (kako se danas naziva član totemističkog društva) često umire, kad samo sazna da je povredio tabu. Odredbe su tako stroge, da pojam odgovornosti potpuno iščezava; i povreda tabu-a je isto tako strašna kad je slučajna i nehotična kao i kad nije.

Kroz totemističku organizaciju su prošla sva danas živa društva. I totemizam je smatran kao jedna etapa u evoluciji ljudskog društva. No nezavisna evolucija totemizma nije nigde posmatrana. U stvari totemističko društvo ne evoluira. Totemistička organizacija se osniva na jednom potpunom zaustavljanju želje, ona je čista antiteza želje (videti, po mogućnosti, izlaganja u mom odgovoru na anketu o želji). Primitivac je potiskivanjem svojih želja i stvaranjem apsolutne cenzure i maksimalno stroge savesti, uradio što je mogao, i druge žrtve on više ne može da podnese. Kolikogod je samo potiskivanje bilo nemoralno, toliko je moralan stav primitivca. Njegove želje su negirane, — on negira stvarnost. Tako, totemističko društvo ne poznaje nikakav materialan napredak.

No ako je nemoguće govoriti o evoluciji totemističkog društva uopšte, nije nemoguće govoriti o evoluciji pojedinih totemističkih plemena. Takva evolucija je bila samo moguća kod ljudi čije su želje manje impulsivne i desila se verovatno kod jednog (ili više) degenerisanih plemena. Ta evolucija se ne bazira na *povećanju svesti*, koja je tako minimalna kod primitivca, već na *adaptaciji savesti* realnosti. Druhim rečima, nije došlo ni do kakvog oslobođenja želja (jer to znači povećanje svesti), već do potiskivanja i samih simptoma primitivne psihoze (svako potiskivanje želja je psihoza). To novo potiskivanje se vrši u funkciji zahteva stvarnosti, i prema tome ono daje nadmoćnost plemenima koja su u stanju da ga izvrše. I zaista, plemena koja su evolucijom napustila totemizam, postepeno su istiskivala totemistička plemena. Ta plemena koja su uspela da napuste totemistički stadijum imaju tu prednost što su došla do mogućnosti da pretvo-

re zahteve stvarnosti u zahteve savesti. Time im je omogućena evolucija. No treba dobro razumeti da se ta transformacija nije izvršila jedanput za uvek. Kod svakog novog zahteva stvarnosti, dolazi do novog potiskivanja simptoma, to jest do novog suzbijanja kompenzacije primitivnog potiskivanja. Svako novo potiskivanje znači jednu strahovitu žrtvu za čoveka, i ono je omogućeno i osigurano samo nadmoćnošću koju pruža.

To znači da se na osnovnu moralnu savest (moralnu, kao deskriptivna kvalifikacija) nadovezala jedna racionalna savest, i na osnovnu moralnu cenzuru, jedna racionalna cenzura. Takozvana »večita borba između starih i mladih« dobija sada jedno potpuno tumačenje, koje pokazuje da ona nije ni malo večita. Evolucija pojedinca ponavlja u glavnim crtama filogenezu; prestanak mladosti u stvari ponavlja onaj momenat kad se u ljudskoj rasi smanjio impuls želja, dakle odgovara materialnom učvršćavanju jednog degenerisanog plemena (ali ne samo tome!). Zato je mladost tako neracionalna. No ceo sukob počiva na pitanju stepena i vrste potiskivanja, i nestaje zajedno sa ovim (kad budu ostvareni materialni uslovi za potpuno oslobođenje želje, to jest za stvaranje pune svesti — i nije nemoguće da se onda i mladost čoveka produži).

Ono što obično zastupaju mladi, takozvani omladinski ideali, to nisu nikako želje, već savest. Mi ne možemo nikako smatrati omladinu samu po sebi kao nešto revolucionarno. Pravi zastupnici želje to su deca. Sukob između mladih i starih je, po pravilu, samo sukob između dve savesti, između savesti moralne i savesti racionalne.

Dva faktora utiču na održavanje racionalne cenzure. Svako povećanje impulsa želje i svako slabljenje poverenja u istinitost racionalne stvarnosti dovode do jedne regresije racionalne cenzure. Tako nije ni malo stvar slučaja širenje hrišćanske religije, kao jedne potpuno neracionalne savesti (*credo quia absurdum*), sa invazijom varvarskih naroda na kraju Starog i početku Srednjeg veka. Isto kao što, s druge strane, nije stvar slučaja što je Kant kritikom razuma (ne uma! *Vernunft, raison*) došao do svog apsolutnog morala i do kategoričkog imperativa. I danas, ljudi čija se inteligencija ne može zadovoljiti tumačenjima vulgarnog materializma, usvajaju jedan neobično strog i neracionalan moral.

U nadrealizmu, stvaranje svesti o vred-

nosti podsvestidaje, razume se, veliki impuls željama. Kako se međutim, svest stvara tek postepeno, to je prvo negirana racionalna cenzura pod impulsom želja i usled kritike racionalnog života (što je bila prva nadrealistička kritika), pravilno shvaćenom moralu dat je prvo jedan apsolutan i transcendentan, i, prema tome, statičan *oblik*. Moral stava koji su nadrealisti uzeli u početku, iako se fundamentalno razlikovao od morala apsolutne i iracionalne savesti, od kategoričkog imperativa morala *idealnog* ja, imao je *spoljne* karakteristike takvog morala: gordost, sleđenu otmenost, dostojanstvo (la dignité humaine).

Ono što je bilo nedovoljno i prolazno u nadrealističkoj koncepciji morala, to nisu te *karakteristike*, nego ono što je činilo da se ta koncepcija morala približuje jednom kantovskom kategoričkom imperativu, a to je bilo *shvatanje* tih karakteristika, *vrednost* koja im se pridavala. Po pravilu, to je posledica neizbežnog zaostajanja svesti za faktima. Postoji međutim u nadrealizmu jedna tendencija da se to zaostajanje produži na neodređeno vreme. Bilo bi svakako tačnije nazvati inercijom tu težnju koju, nažalost, imaju neki među nama, (Matić, Kostić i Davičo) tu težnju da sačuvaju moralu transcendentan oblik, jedan karakter apstraktnog kategoričkog imperativa. Ne mogavši podneti svesnu naučnu razradu morala, osećajući — sasvim pogrešno — unošenje svetlosti materialističke nauke u ovo pitanje kao jednu novu racionalizaciju morala; ne mogavši, dakle, razlikovati svest od razuma, dialektički neizvežbani, oni se drže zgrčeni, i grčevito jednog morala, koji ovog puta nije više nedovoljan nego pogrešan.⁴⁾

Ova bi kritika i nehotice išla u račun onima koji ne mogu i ne smeju da se oslobode čak ni svoje racionalne cenzure, kad bi se zaustavila ovde. Treba napustiti svaku nadu da će se nadrealizam *urazumiti* (pazite na reč!). Ja mislim da sa tačke gledišta *razumnog* čoveka ništa nije promenjeno u nadrealističkoj koncepciji morala — i, sa tačke gledišta njegove civilizovane psihoze, dialektizacija nadrealističke koncepcije morala nije ovu učinila ništa manje »ludom«. No tu pomoći nema. Pravi moral nije doduše *iracionalan* i apstrak-

tan kao kategorički imperativ, ali on nika-ko nije ni *racionalan* (i pseudo-konkretan, to jest opet apstraktan) kao skromni, urazumljeni i umereni moral današnjeg srednog čoveka. Pravi moral je *aracionalan*.

Pokušaji simulacija i njihovo ispitivanje (Breton, Eluard, Ristić, Koča Popović, Đorđe Jovanović) upoznali su nas bliže sa prirodom želje *posle* njenog oslobođenja. Oslobođenje želje nije uspostavljanje primitivne želje. Oslobođena želja je *dialektička sinteza* potiskivanja (i simptoma koje ono izaziva) i primitivne želje. Prema tome, ne radi se o promeni *sadržine* morala u nadrealističkoj koncepciji (izuzimajući onaj slučaj koji smo kritikovali i gde se kvalitativna promena te *sadržine* menja u kvalitativnu promenu samog *moralnog* stava), već o svesti o toj sadržini i o mogućnosti da se ta sadržina, koja nije data jedanput za uvek, formira adekvatno faktima. Sve ono što je bila deformacija želje, postaje *na izvestan način* sastavni deo želje. Čovekova želja da simulacijom proživi sve deformacije njegovih želja, jedna nam je od najrazumljivijih. Mi tvrdimo da NIJEDAN GRAM LUDILA, PERVERZIJE, STRAHA, PARANOJAČKOG DELIRIUMA, MORALNE PATETIKE I DEKLAMACIJE NIJE IZGUBLJEN I NE MOŽE SE IZGUBITI. ONO ŠTO TREBA DA SE IZGUBI I ŠTO SE NADAMO DA ĆE SE IZGUBITI (NE BEZ ŽRTAVA), TO JE NJIHOVA REAKCIONARNA I NEMORALNA VREDNOST.⁵⁾

Pitanje poezije koje je tesno skopčano s ovim, jer se i poezija mora smatrati u osnovi kao jedna kompenzacija potiskivanja, to jest kao jedan naročiti simptom ludila, tog inadekvatnog rešenja sukoba između čovekovih želja i spoljnog sveta. No ovog puta je teško ići dalje bez poznavanja jedne nove prolazne pojave u nadrealizmu: *nadrealističkog racionalizma*. U nastavku ovog članka biće reč o tome s naročitim obzirom na poslednji članak Tristan-a Tzara: *Essai sur la situation de la poésie*.

Vane BOR

⁴⁾ Kritikujući moralni stav goreimenovanih, nisam mogao voditi računa o njihovoj knjizi *Položaj nadrealizma u društvenom procesu*, budući da je ona izašla iz štampe posle pisanja ovog članka. Gornja kritika se uglavnom bazira na članku *Deklanširanje morala*. (*Nadrealizam* D. I. O., br. 1, juni 1931.)

⁵⁾ Ne treba ipak zaboraviti da su nadrealisti, svesni aktuelne nemogućnosti ostvarenja pravog morala, usvojili kao kriterium moralnosti vrednost koju ima jedna stvar za ostvarenje pravog morala, to jest čovekovih spontanijih želja, i prema tome, za ostvarenje materialnih uslova od kojih je prvo zavisno. Moral u tom, aktuelno jedino mogućem, kriteriumu nazvan je sasvim ispravno *moderan moral* u *Nacrtu za jednu fenomenologiju iracionalnog*. Moderan moral i pravi moral se identifikuju, čim se stvori svest o potrebi modernog morala.

Z A M E N I C E S M R T I

(ODLOMAK)

da si lišaj na grudima žilave ptice, zaražen strah, pametna trava, ugrožen razlog
udavljen plamen skitanja
da si stisnuo ruke oko polipa groznice, oko panike krvi, u jednjacima sumnje
da si palio crna grla čekanja, zgazio boje svakog hodanja, hiljadostrukim odjekom pam-
ćenja sumanute nakovanje vetra
da si izbalavio tarabe razuma, pršljenove slomljene kičme noći, da si lagao, da si ležao
na varnicama izderanih korena mobe
da si usijanim gvožđem uzdržanosti krojio komad mirnog platna da njime pokriješ sek-
sove smrti
da njime pokriješ ožiljke mesečine, palac volje, sprženu paprat strasti, litice milovanja,
vitice žeđi, pupak pogleda
da njime pokriješ bestidnu gubicu sveta, da njime pokriješ te tvoje ruke na nepoznatom
poslu, uvek na čaršavu vatre,
da njime skupljaš koprive nepomičnih dana, sve gladne tihe vode svesti, bršljan navika,
iskidan biser drača ugljarskog šegrta,
da njime zbrišeš sa čela katanac smeha, turpiju zlurađog smeha, četku strpljenja, žutu
mrlju savesti,
da njime izgladaš prsten egzibicije, buba švabu života, kočnice perja, sede krme konačnosti,
da njime izgladaš parket svakog umora, stanice dosade, šalupu sebičnosti niz smućenu
beskrajnu reku njenog trbuha
da si zalupio opore kapije vremena, bacio šah samopoznanja, ufitiljio ride brkove gor-
dosti pred prvim ogledalom devojke
da si zarazio nokte svog pogleda zaparajuće, potkožno tkivo oćajanja, i ako si pametan
i savršen kao baštenska kugla
da si obnevideo odela, rane, kresao palidroca mudrosti na vetru, palio plastove plesnive
zore, lomio zglobove uzaludnih opila bdenja
da si sejao pesak po svirepim uglovima trenutaka, po trudnom snegu smirenja,
da su ti sva deca bila slepa, kidala krova igracke vena, zapaljen obruč snevanja, čki-
ljave oči oluja,
da su ti sva deca radoznala i nejednaka kao kokainsko lišće sumraka, kao statua kikota
i zaborava
da si crnio vede prespavanim podnevcima svakojakog boga, zgrušanim suštinama noći,
rezanim u mravinjaku plaća
da si dvokrilna vrata mesa, da si hitac u noći zrikavaca, ružičastih izopačenih sundera,
da su ti navukli ludačku košulju trajanja, maticu bez sna, koju ne razlikuješ više kao
oko sebe od sebe
da si spustio ruku desnu pored grcajuće, izgubljene obale njene, spustio ruku levu na
šarenu kutiju trepavica njenih gde te uzalud vreba
da si zaspao na pustarama sunca, na lešinama odsustva, u rudnicima pažnje, u kotli-
nama blagosti,
da si na tocilima besa oštrio rođene senke koje su evo sad čvršće od klatna tvog mesa
da si to mrtvilo mastila odakle niču jablani, takozvane šamije stida, seksovi slepići,
kovrdže smisla
da si zelenooki otkos odmaranja u cepanoj svili vazduha
da si pepeo i perje vazduha, zamišljena osovina večnih ležaja tajanstven žagor prstiju
da si fijuk svakog opštenja, da si to još u poljupcima žara i žara, leda i leda ko bi
to znao
da si ta povijena ruka iskonske lenjosti, koja te izmišlja za svoja somnambulska trvenja,
za samost jeda, za trnje puke svetlosti bez izlaza
da si stepenice zla, na kojima su posedale kapi savesne kiše, sklupčana kopna samoubistva
da si taj nežni džin presečen satarom slabosti, koja tek tu može mirno da nastavi svoju
igru kamena s ramena
da si okrenuo vetar, tražio gnoj, našao sumnjivu kost, alke, lokve mastila samrtni roj
da si znao naći trule jabuke za svaku večeru, bokal akcije umesto golfske struje, na-
foru zmaja
da si okrenuo ogledala, tražio vetar, našao vatru, prsnuo u staklo, prsnuo u bakar, na-
grizao telo ogledala
da nosiš ključ, pluj, pluj, pluj, za jedini stroj, za zgađeni bršljan, za poslednji sjaj,
da si najzad ta slomljena pruga sveže tuge koja se krije iza svakog zamaha bilja, u
svakom kvarcu daha, u svakoj opreci neba

da si otvorena knjiga na kolenima artičkoga mira u čijim su očima prošle sve oluje i
 pali svi snegovi vekova
 da si u noći ruke što lome munje i munje zaleđene stoje, da si u noći munje što lože
 ruke i ruke povijene gore
 da si zaborav sveta, da nikad nisi počeo žaokom da si izmamio život dubljih trava, ko
 treba ovu slabost
 da si u samom jezeru smrti, na tim džinovskim grudima oblaka, razlistan svaki damar
 da si svakim danom sve više u snu koji se ne vraća, da si kao kost samo peva tajni
 plamen
 da si talas koji se ne okreće više u ovoj žutoj srdžbi svih proleća i kad otvaraš po-
 slednje oči u sebi
 da si točak taj što ne prestaje u krvi, da si nikad drugi do drob ovaj satruven mrak od
 usta do usta
 da si glava što počiva iza vremena, gde nokti raka paraju zlato i crva, da si večno
 tekao kroz ovu prašinu godišnjih doba
 da si glečer sve tiše i tiše, slepilo gde se rađa ceo jedan svet bez straha
 da si na čelu oblik ljut i suv znamen, benzinski mir, iverje korena, da se kao zadah
 nosiš, da u zadahu zvezda još se uvek čekaš
 da si lajao, skidao šešir, bolelo, zavlacio glavu u sva ugnuća zemlje, u sve šupljine mi-
 sli, palio srmu, baratao po sačmi po srči bola
 da si ta guma ljutnje, tamno vodena zver misli iza svih dostojnih zavesa petroleuma i
 neba, usidrena stopa padanja
 da si ta ukovana čad razuma na poprsju obezglavljene toplote, na crnoj tabli življenja
 ispisani zadatak
 da si ukovana toplota na poprsju obezglavljene čadi razuma, na crnoj tabli zadatka
 ispisano življenje

Decembar 1930

Dušan MATIĆ

»AFERA ARAGON«

U januaru 1932, Aragon je sudski optužen zbog svoje poeme *Front Rouge*, štampane 1931 godine. Francuski nadrealisti objavljuju tim povodom jedan manifest, pod naslovom *L'Affaire Aragon*, u kome energično i oštro ustaju protiv takve inkriminacije, osnovane na bukvalnom tumačenju jednog poetskog teksta, i koju prokazuju kao znak pogoršavanja represije, iskorišćavajući tu priliku da još jednom, jasno i potpuno, istaknu svoj moralni i socialni stav. Sa druge strane, nadrealisti su pozvali i one intelektualce koji nisu ili ne mogu da budu saglasni sa ovim njihovim ekstremnim i ekstremno konsekventnim stavom, da se bar solidarišu sa njima u protestu protiv jedne inkulpacije koja Aragona izlaže kazni od pet godina zatvora. Na toj bazi skupljen je veliki broj potpisa.

Sasvim pogrešna i tendenciozna tumačenja kojima je ova protestacija bila praćena, i po kojima su nadrealisti tobože pokazali da beže od odgovornosti za svoja dela i da traže skloništa u umetnosti, primorala su André Bretona da publikuje jednu eksplikativnu brošuru koju je nazvao *Misère de la Poésie* («L'Affaire Aragon» devant l'opinion publique). Rasvetljajući nesporezum koji je izazvalo zlonamerno izvitoperavanje nadrealističkih teza o poeziji i o moralnom značenju poetskog čina, protivstavljajući izvesna osnovna razmatranja i izvesne pojedinačne primedbe tim pokušajima da se defigurira smisao nadrealizma, Breton daje jedan jedinstven primer misaonog poštenja, gordosti i moralne nepokolebljivosti. Govoreći uopšte o situaciji u koju je poezija stavljena, o kriteriumima revolucio-

narne misli, i posebno o načinu na koji se prema nadrealizmu ophode oni levičarski krugovi od kojih zavisi uglavnom cela revolucionarna kulturno-književna akcija u Francuskoj, Breton je naveden da napadne izvesne saradnike lista *Humanité*, koji su gorepomenuti manifest, kao i nadrealizam uopšte, podvrgli istom zlonamernom tumačenju, onemogućavajući uz to nadrealistima da uđu u Udruženje Revolucionarnih Pisaca i Umetnika, i pored toga što rezolucije kongresa u Harkovu obeležavaju nadrealiste kao prve pozvane za takvo jedno mesto.

Breton je bio predvideo posledice svoga držanja. U *l'Humanité* od 10. III. 1932, izlazi jedna ispravka Udruženja Revolucionarnih Pisaca preko koje Aragon izjavljuje da je on »apsolutno stran« pojava brošure *Beda Poezije*, da u celini ne odobrava sadržinu te brošure, i da napade koje ona sadrži mora da smatra za kontra-revolucionarne. Predviđen, ovaj gest Aragonov bio je samo vidno razrešenje njegovog već dosta davno dvosmislenog držanja. Postajući, tako, član pomenutog Udruženja, po cenu jedne ipak neočekivano renegatske denunciacije, Aragon, na samom sebi, kao što po izvesnim simptomima već izgleda očevidno, dokazuje tačnost Bretonove teze da: »ako mu je uskraćeno pravo da nastavi svoja istraživanja u oblasti koja mu odgovara, ranije ili docnije, jedan čovek će biti izgubljen za samog sebe, i izgubljen za Revoluciju.«*)

*) Breton zaključuje ovako: «Je refuse de condamner, dans aucune des recherches qui lui sont propres, le surréalisme qu'on voudrait poli-

Aragonov gest povukao je za sobom izvesna pojedinačna odobravanja, ali je izazvao i violentan protest svih francuskih nadrealista koji su, u znak solidarnosti sa Bretonom, izdali brošuru *Paillasse!* (Fin de «l'Affaire Aragon»), u kojoj su istakli nedoslednosti i protivurečnosti koje postoje između različitih uzastopnih stavova i iskaza Aragonovih u toku poslednje dve godine (pre polaska u Harkov, za vreme harkovskog kongresa, pri povratku i posle povratka). Paul Éluar dopunio je ovu brošuru i svojim posebnim letkom *Certificat*, gde je ukazao na Aragonovu prevrtljivost i na nepodudarnost njegovog članka *Le Surréalisme et le Devenir révolutionnaire* i nje-

govog najnovijeg obrta. Sa svoje strane, Maxime Alexandre i Pierre Unik objavili su jedno razjašnjenje pod naslovom *Autour d'un poème*.

Kako do danas, ukoliko nam je poznato, Aragon još nije objasnio stvarni smisao koji pridaje svome odvajanju od Bretona, to nam je zasad nemoguće da u njegovom gestu vidimo nešto opravdanije, nešto dublje, nešto što uliva više poverenja od običnog napuštanja jedne ideološke i moralne pozicije baš u trenutku kad njena odbrana i održanje zahtevaju najusredsređeniji napor svesti i najčistiji moralni integritet.

M. R.

PRED JEDNIM ZIDOM OBJAŠNJENJE ISTOIMENE STRANE ILUSTRACIJA

Pored sve svoje očevidne rečitosti i čisto poetske vrednosti, strana ilustracija objavljenih pod gornjim naslovom zahteva ipak nekoliko reči objašnjenja. Potrebno je odstraniti pomisao da smo u sastavljanju te strane bili rukovođeni ma kakvom težnjom za živopisnim, za anegdotskim. Radi se o nečem sasvim drugom.

I kod dokonih baba koje, pred kućom ili u avliji, sede na šamlici i gledaju u tursku kaldrmu, poznata je činjenica da se, posle kraćeg posmatranja same od sebe izdvajaju, skoro iz svakog kamena, pojedine figure, najčešće likovi familijarni posmatraču, u ovom slučaju zagledanoj babi. Rasejanim učenicima se razno obojene zemlje geografskih karata pretvaraju u fantasmagorične i mitske zveri, ili u lascivne rubove i spletove erotičnih simbola. Bolesnici iz svojih kreveta uporno prate šare na tapetima, i iz njih izvlače nametljive ali promenljive grafičke predstave svojih maštanja. Svuda, najrazličitiji obrisi stvarnosti rado se podvrgavaju tim strasnim i pristrasnim tumačenjima koja odgovaraju podsvesnoj nužnosti želje, podaju tom ludilu tumačenja, tom paranojačkom delirijumu interpretacije.

Salvador Dali je prvi koji je paranoji dao njen puni nadrealistički značaj i smisao. Još jednom, treba navesti njegovu knjigu *Vidljiva žena**):

»Paranoja se služi spoljnim svetom da bi istakla opsedantnu ideju, sa onespokojavajućom osobenošću da stvarnost te ideje učini vredećom i za druge. Stvarnost spoljnog sveta služi kao primer i dokaz i stavljena je u službu stvarnosti našeg duha.«

I dalje: »...dozvoljava mi da kažem da i same slike stvarnosti zavise od stepena naše paranojačke sposobnosti i da bi, teoriski, jedna osoba obdarena u dovoljnoj meri rečenom sposobnošću mogla po svojoj želji da vidi kako se sukcesivno menja oblik jednog predmeta uzetog u stvarnosti, sa svim kao u slučaju voljne halucinacije ali sa osobenošću opasnijeg reda, u destruktivnom smislu, da različite oblike koje može da uzme predmet u pitanju može ceo svet da proveri i pozna, čim ih je paranojak samo označio.«

tiquement me faire condamner et de cesser d'attendre de son DEVENIR même qui nous a portés, mes amis et moi, sur le plan révolutionnaire, où nous en sommes, qu'il témoigne au grand jour de notre volonté qui aura été de faire progresser la connaissance de notre époque, en même temps que de servir la cause du prolétariat.

*) V. sem toga o paranoji kao i o simulaciji, *Nacrt za jednu Fenomenologiju Iracionalnog*, str. 50—73.

Nadovezujući se na već prevaziđene stupnjeve u proširivanju i produbljavanju nadrealističke eksperimentacije, ovoga puta je u pitanju jedan nov pokušaj *simulacije*. Ovde ne možemo ponova izneti svoje shvatanje simulacije. Svesna i aktivna simulacija paranojačkog delirijuma ima istu vrednost iskrenosti i autentičnosti kao i nesvesno delovanje tog istog paranojačkog ustrojstva i mehanizma duha, »jer, kao simulacija, ona podrazumeva, ona pretpostavlja i samo prokazuje stvarno postojanje paranojačke sposobnosti. Otkriva i budi nešto što je bilo latentno, čije je ispoljavanje omogućio jedan svestan podstrek, što ni najmanje ne sprečava da to ispoljavanje bude jedno nesvesno odvijanje.« (*Nacrt*, str. 82.)*

Pred jednim starim, ispucalim, trošnim, opalim zidom, pred jednim šarenim, uzburkanim parčtom toga zida, skoro je svaki u stanju da svesno oživi taj splet površina, linija i tonova, da u tom spletu otkrije slike svoje mašte, da toj površini nametne jedan manje ili više (to zavisi od njegove latentne paranojačke sposobnosti) bogat niz, jednu providnu i duboku naslagu simulakruma. Postižući to simulacijom, to jest voljnim otpočinjanjem jednog »procesa misli paranojačkog i aktivnog karaktera«, čovek dolazi do rezultata isto tako istinitih i nepobitnih kao da je njegov delirijum bio potpuno nezavisan od njegove volje, i tako može svakom drugom da ukaže na neosporne i konkretne materializacije svoje ideje.

Donosimo, dakle, fotografiju jednog zida onakvog kakav je, i, pored nje, reprodukcije nekoliko fotografija koje su, svaka za sebe, bile podvrgnute pomenutoj simulaciji. Lako je uvideti da se svi pojedini simulakrumi označeni na raznim reprodukcijama mogu, čim su samo obeleženi, preneti, kontrolisati i prepoznati na originalnoj fotografiji zida.

Skrećemo još jednom pažnju da ovaj eksperimentat, koji se ovde, u ovom smislu prvi put sistematski izvodi, za nas apsolutno nema ni karakter igre, niti smisao nekog *psihološkog* opita. Iz njega samog nemaju se izvući nikakvi zaključci. Ako je, međutim, dialektički posmatran, to jest u odnosu prema svima ostalim podacima nadrealističkog eksperimentisanja, ako se i iz ovog pokušaja, pored ostalih, izvuku pravilne dialektičke posledice, mi ne sumnjamo u njegovu naučnu i moralnu, to jest revolucionarnu vrednost, kao što se ne može sumnjati, ni na prvom pogled, u njegovu vrednost na planu neposrednog poetskog saznanja.

M. R.

*) V. takođe *Pokušaje Simulacije*, NDIO br. 2, str. 14, i članak *Autokritički prilog izučavanju Morala i Poezije*, u ovom broju, str. 45.

POTEMKINOVA SELA

OD MODERNIZMA DO REAKCIJE

Nesumnjiva je anarhija koja vlada u duhovnoj produkciji našeg doba. Bez obzira na to što je ona samo normalna pojava — jer, kao što je poznato, odslikavanja u superstrukturama podvrgnuta su u suštini istim zakonima koji vladaju i ekonomskom produkcijom — bez obzira, dakle, i na sva ostala postojeća i moguća tumačenja ove anarhije idealističkim, dakle iskoristiteljskim metodama, potrebno je da se razmotri oblik u kome se javlja ta anarhija u današnjici i u ovoj za nas datoj sredini. Očigledna formalna mnogostrukost i složenost, koje naivnog posmatrača i učesnika uspevaju da zbune, ne znače još sadržajno bogatstvo. Ne nameravam ovde da iscrpno iznesem istorisku uslovljenost poratnog duhovnog stvaranja, ne nameravam ni da se zaustavim — sasvim pojmljivo: zbog svoje nesprenosti — na svim granama savremenog duhovnog aktiviteta; ovoga puta ograničavam se samo na oblast književnosti, i to književnosti u najširem smislu pojma; ograničavam se da ukažem na ovu činjenicu i da na nekoliko »aktuelnih« (pošto kod nas mrtvilo jedne misli znači aktuelnost), ali akutnih slučajeva obrazložim ovo svoje tvrđenje. Predviđajući, međutim, da će neki, i to najbezsadržajnije od bezsadržajnih, ovo da iskoriste kao pokajničko priznanje, kao dokaz svojih stalnih džangrizavih tvrdnji, to ja tu gospodu samo molim da navedu koje je doba, po duhovnosti, ali duhovnosti u materialističkom smislu, bilo obilnije i snažnije od našeg. Običaj je ovde da se nemoćna sadašnjica pravi još nemoćnijom time što se ukazuje na imaginarnu, a i kao takvu već otrcanu, prošlost. Ma koliko napadao svoje doba pred životom, ja ga branim pred senilnošću.

Ali u čemu je bliže određivanje pomenute anarhije? — Prva rečenica *Anti-Dühring*-a glasi: »*Moderni socializam je pre svega, u svojoj osnovi, produkt dvostruke konstatacije: sa jedne strane klasne suprotnosti, sa druge anarhije koja vlada u produkciji.*« Analogno se može reći: moderna misao je pre svega, u svojoj osnovi produkt dvostruke konstatacije: sa jedne strane klasne suprotnosti, sa druge, konstatacije nepreciznosti klasnog pripadništva onih koji duhovno produkuju; ta nepreciznost osnovni je uzrok duhovno-produkcione anarhije. — A ako se ovo primeni na doba i sredinu u kojima smo, ako se još ograničimo na književnost u opštijem smislu, postaće jasno formalno bogatstvo a sadržajna beda današnjice.

Poznata je priča o knezu Potemkinu koji je pravio veštačka sela kroz koja je imala da prođe carica Katarina. Poznato je i zašto. Naša književnost je selo, selo sasvim uređeno, bez blatnjavih šorova, sa električnim osvetljenjem, selo u tolikom izobilju da čak i stoka ima dovoljno

hrane. Ali to je samo Potemkinovo selo. Prava stvarnost je ono što naša Kata — naivna publika ne bi trebalo nikada da vidi. I to je poznato zašto.

A sada da se zabavimo nekojim našim Potemkinčima, a da i ne spominjemo one glavne Potemkinčine.

Plitkost i bezsadržajnost sadašnjice (da upotrebim ove iste izraze toliko omiljene baš samim plitkašima) sve je pre no materijal za stvaranje ma kakvog, ovde toliko omiljenog zapevanja i plačevnosti, preklapanja o tome kako smo u opadanju, kako nas jedino može spasti naš »rasni izraz« (izgrađujmo dakle jednu narodnoodbransku ideologiju!). Nije dakle reč o tome da se sve ovo pretvori u jedan tup i reakcionaran pesimizam, toliko iskoristljiv za zavaravanja svih vidova i niansa. Sama konstatacija da postoji ta anarhija i bezsadržajnost, koje se daju upotrebiti kao moćno oružje reakcije, dovoljna je kao postrek za jednu borbu u kojoj ima da bude demaskirano i razoreno svesno i nesvesno nazadnjaštvo.

Posleratna, dakle savremena literatura u ovoj zemlji, obilno nam pruža primere. Ekspresionizam, dadaizam, zenitizam, hipnizam. To su »pokreti«, »pravci«, »škole«, »struje«. Sasvim bi bilo neučesno zapitati se šta je ostalo od njihovih ideologija. Stvarno pitanje je: da li su oni, uopšte, imali nešto što se može nazvati ideologijom? Da li su oni imali osobine potrebne da ih okarakterišu kao pokret, ma samo na književno-umetničkom terenu? Postoji jedan *Manifest ekspresionističke škole* Vinavera, ali nikada nije postojala čak ni jedna grupa koja bi, bar uglavnom, usvojila tu nazovi-ideologiju. Vinaverov bezuspešni i jalovi pokušaj samo je dokumenat veštačkog uobličavanja u celinu pojedinačnih delanja nekolicine ljudi u prvim poratnim godinama. Neki od njih imaju nesumnjiv značaj, bez obzira da li pozitivan ili negativan, za stvaranje takozvane modernističke literature, ali ekspresionizam kao precizan stav i koherentna ideologija nije postojao. Dadaizam (naravno reč je samo o ovdašnjem) nije uspeo ni da životari kao nezavisan pravac; uvezano je tek samo ime, a ostalo jedva nekoliko uspomena na podvige sa dadaističkih večeri. Takođe samo ime, ali bez ikakvih uspomena, bio je i hipnizam. Micićev zenitizam je nesumnjivo bio najorganizovaniji, sa najtvrdoglavijim i donekle samoniklim parolama, čak i najdosledniji u odnosu prema ostaloj bezglavoj i beznogoj sabrači. Zenitisti su bili zaista književni hitlerovci onog doba. Ali ono što je zajedničko svima njima, to je očigledna nepreciznost u klasnom pogledu, koja je katkada bila samo apsurdna, a često otvoreno reakcionarna. To reakcionarstvo se potpuno osvedočava ako se baci ma i najpovrš-

niji pogled na pojedince koji su počeli kao modernisti u doba tog previranja, a koji su, sa malim izuzetcima, već završili, ili završavaju, kao reacionari.

Crnjanski, Krleža, Andrić, da uzmem baš ovu trojicu na koje se u svome manifestu poziva Vinaver. Jedanaest godina docnije, u članku *Živa umetnost i materijalisti* (Vreme od 11 februara 1932), isti Vinaver piše:

»Krleža grčevito razgoneta građanski raspad i stvara mit o trulom našem malovaroškom degeneriku koji u tako razbuktalom vidu nije nikad postojao, (šta mari, mit je jači!) — a Crnjanski na krajnjoj imperijalističkoj reakcionarnoj i narodnjačkoj desnici izgrađuje integral našeg usplahirenog borca, stvara mit o naciji.

Obadvojica su pak ponikli u našem modernizmu i obadvojica su socialni u današnjem smislu te reči. Tako zvana »socialna« nota, socialni zvuk i prizvuk, socialna groznica nameću se danas pesniku i umetniku, jer sve je i odjekuje od socialnoga, kao što jelova gora je i od pesme i od pevanja. Ali to, socialno, još uvek je samo jedna od naših tema, a ne sve naše teme. Sve pak naše teme daju se obuhvatiti jednom jedinom rečju: čovek. Čovek je tema umetnosti — rekao je Gete. Društvo, mravinjak, košnica, zadruga, kolektiv — dodajmo mi — interesuju umetnika samo kao produkt čovekov, eventualno i kao mit čovekov (u smislu Durkhajma), kao ispoljavanje čoveka. A čovek je — da završimo sa Aristotelom — bio i ostao metafizička životinja...«

Jasno je da ovaj gospodin još uvek rukuje veštačkim shemama. Vinaver je zaboravio ekspresionizam, sada se zauzima za modernizam, i kroz taj, sad ovako narečen, isti kačamak svoje erudicije i oštroumlja, uspeva da i Krležu i Crnjanskog posmatra kao »socialne u današnjem smislu te reči«. To socialno »u današnjem smislu te reči« »još uvek je jedna od naših tema a ne sve naše teme«. Sasvim je svejedno da li Vinaver ne vidi, ne ume, neće ili ne sme da uvidi da one ostale »naše teme«, ali ostale, u pravom današnjem smislu, a ne u Vinaverovom »današnjem«, to jest prejedanaestgodišnjem smislu, znače samo materijal za jednu reakcionarnu književnost, iz koga se cedi kap po kap španske krvi za krvnjaču dobro poznate kasapnice. Sporedno je, dakle, da li je Vinaver svestan ili nesvestan — ma da su »metafizičke životinje« obično veoma poslovno svesne —, ali ovo njegovo najnovije povampiravanje takođe je reakcionarno. Ako se navеду još Rastko Petrović, Todor Manojlović, Ranko Mladenović, moderni guslar komitskih podviga Krakov, i bez ikakvog kolebanja im se doda Dragiša Vasić, onda imate najodabranije gerls-ove naše književne operete, u koju Vinaver, već davno precvetala diva, hoće da upetlja i Krležu.

I pravci i pojedinci modernizma ovako definisanog ipak su samo podmladak koji je već uspeo da navuče košulje prvog team-a stare reakcionarne, dobro poznate nam profesorsko-diplomatske a sada jugoslovensko-metafizičke družine.

Jedna podrobnija studija svega ovoga pružila bi, bez sumnje, više živopisnosti, ali zaključak ostaje isti: sva ta gospoda, bila ona pravci ili ličnosti, (svejedno, uvek su po sredi Toša, Staša, Kraša, Miša), u početku su bila veoma konfuzna, mnogo htela mnogo započela, ali pošto ih čas smrtni nije omeo, to oni i završavaju kao potkazivači (Crnjanski), izvrđavači (Vinaver), frakospavači (Rastko Petrović), tradicionalisti (Manojlović) ili čak kao iz svoga roda prognani proroci koji još uvek proriču (Micić), a svi zajedno rado, samo ako zatreba, nariču bolje i od Batričeve sestre, a već svakodnevno riču. Potkazivač i prorok su dva krajnja tona njihovog zaista bogatog u zvucima ali često nemuzikalno naštimovanog basa u jednom dobro poznatom nam orkestru. Crnjanski, posle komada slavenskog mesa koje se seljaka, berlinske dužice i kapi španske krvi mogao bi da kaže nešto i o imperijalnim britanskim kutnjacima, i o svakom delu tela dalje uz po jednu rasu, ili o svakoj rasi uz jedan deo tela. Micić, koga, kao i njegovog kolegu po proroštvu Isusa Božića, rođenog Josifovića, rodom iz Vitlejema, ne brenuju mnogo u zavičaju, verovatno će svoju iduću knjigu nadahnuti besmrtnošću četiri najčuvenija srpska vola, o kojima smo poslednji put čuli od Edmond-a Rostand-a.

Očekujmo. Nadajmo se.

O JEDNOM OVDAŠNJEM KOLUMBU I KOPERNIKU U ISTOJ BOŽJOJ SPODOBI

Ali lista intelektualnih reakcionara ovim ni izbliza nije iscrpljena. Nabranje je početo tek sa jednog kraja. Počnimo sada i sa drugog. Nije potrebno nikakvo traganje: potpuno smo okruženi sličnom gospodom.

Uzmimo dva primera iz poslednjih dana: dvanaestu knjigu g. dr. Dušana Nedeljkovića, vanrednog profesora univerziteta, inače najrevnosnije ovdašnje duhovne porodilje, i najnovije dramsko mezmice njegovog isto tako plodnog imenjaka Nikolajevića, hristoliko-slovensko-dispozicionog anarhistu. Toliko bujno i neiscrpno stvaralaštvo može se tumačiti samo time što ova gospoda svakako imaju nešto da nam kažu. Razmotrimo sada njihova poslednja kazivanja.

Gospodin Nedeljković nastupa.

Njegovo delo dirljivo nazvano *Rad volja radost* samo je — kako nas g. Nedeljković smerno obavestava — odlomak iz »našeg dela *Etika kao metoda moralnog iskustva* koje već desetak godina pripremamo«. Za tih desetak godina uvideo je g. dr. N. da je napor Jules-a Pajot-a da reši problem rada pomoću volje »sličan onome mučenju Kolumbovih prijatelja da postave da stoji jaje na svome vršku«. I onda g. dr. N. izjavljuje: »Čini nam se da treba učiniti Kolumbov potez« i »izgleda nam da treba učiniti Kopernikov obrt«. Iz

svoje dobro poznate skromnosti, on prećutkuje da je baš on glavom i Kolumbo i Kopernik, ali nam je to na daljim stranama očigledno. Jer evo tog Kolumbovog postavljanja jajeta na vršak i tog Kopernikovog obrta:

»Rad, čini nam se psihotehnički, ima primat prema volji i osnova je njenog postavljanja i organizovanja.«

A zatim, posle jedne briljantne ali prilično duge logičke zubobolje:

»Volja je, dakle, za voluntariste slepa, a ideje za intelektualiste su nedovoljne, te smo i od jednih i od drugih ovlašćeni da obrazovanje karakteriziramo s jednog drugog kraja i da preko postavljanja radenih navika udaramo sigurne etičke temelje moralne reakcije na razne događaje i vođenje uopšte svih svojih postupaka i odnosa.«

Dakle: ako se za rad nema volje, dovoljna je dresura; šta više volja čak i nije potrebna ako samo uspemo da dresiramo sebe, da dresiramo druge. Zaključak: jedna himna dreserskoj etici.

Sadašnjica je ostvarila to Kolumbovo jaje g. profesora. G. dr. N. nije prvi koji je otkrio tu istinu, ali je nesumnjivo karakteristično da je ovako svesno i nametljivo odobrava i da se celemudreno zauzima za njenu vrednost. Pošto je svoje tvrdnje ilustrovao »svedočanstvima velikih ljudi« kao što su, na primer, Guyot, Bogdan Popović, Bourdelle, Njegoš, ili iskustvom našeg naroda izloženim u poslovicama, dr. N. navodi, pored ostalih, još jedan ovakav primer:

»Pronicavi posmatrač ljudi, Larošfuko uočio je jedan od načina na koji telesna delatnost usrećuje one koji nisu osposobljeni za višu duhovnu delatnost. »Telesni rad, veli on, oslobodava od duhovnih muka, i to je ono što usrećuje siromahak. Zauzeti svojim materijalnim stvaranjem, zaboravljaju oni sve svoje unutrašnje nemire, strepnje i patnje. Osećaju moćni napon svoje snage, vide rezultate svoga stvaralaštva i radosni su. Daleko su oni od najgorčije među duhovnim mukama, od dosade, na primer.«

Budimo spokojni što je radnik zaštićen od dosade. — A zatim:

»Ma koliko rad donosio u režimu privatne svojine pre svega onome koji radi, uvek svaki radeni prinos znači i opštu društvenu dobit, jer nestanak radenika ne znači i nestanak dela.«

Pa još:

»Primetio sam da rad ima i tu funkciju što grupiše i organizuje svaku društvenu sredinu.

Pre svega ljudi sličnih pregnuća prirodno se okupljaju, udružuju. Otud razni pokreti, udruženja, lige, lože, partije, crkve, kompanije, trustovi, škole, esnafi, komore, i t. d.«

Verovatno samo krivicom slovoslagača (trebalo ga je bolje dresirati!) izostala je još jedna reč — klasa. Ali, sasvim iz nebuha, g. dr. N. ume da okine i ovako:

»Zbog toga što je rad ostao kod radenika sve do danas *psihološki** neorganizovan i prekome-ran, naročito zbog toga što preko navike nije

postao unutrašnja potreba, odmerena prema svojim naklonostima i sposobnostima, sačuvao je antičku i srednjevekovnu svoju reputaciju robovanja i ropskog posla. Međutim, ograničen, odabran, unutrašnja potreba, rad je kod naših savremenika zadovoljstvo, jer prirodno odterećenje od fiziološki nagomilane energije, i radost, jer stvaranje.«

Primeri bi mogli da se nižu u beskraj. Iz ovoga se ne samo može naslutiti već i pogoditi kakvo je g. profesorovo »postavljanje solidarnosti kao moralnog zakona«, a ta »solidarnost zamenjuje samilost«; može se pogoditi kako g. profesor odgovara na pitanje: »Može li podela rada moralno doneti štete?«, hoću da kažem kako g. dr. N. to *zaista shvata*, jer je sve tako sročeno da naivnog i dobrotrepivog čitaoca zavede i tim samim učini lakše upotrebljivim za dresuru. Nije najzad ni potrebno da se i dalje nabrajaju ova na izgled bezazleno-zadrigla preklapanja nekog provincijskog pope a u stvari klasični primeri reakcionarne misli. Sve ovo pomenuto je samo zato da bi se pokazalo koliko drsko-snišodljiv oblik može danas da uzme svesna reakcija. Ali da navedemo samo još jedan Kopernikov obrt ovog filozofa. Terajući svoju reakcionarnost skoro i do rafiniranosti, g. dr. N. neće da zaobiđe marksizam, koji slična bratija obično ili ne zna, ili zadrto negira, ili dostojanstveno prećutkuje, ili »dopunjuje«, i »revidira« i »ispravlja«. G. dr. N. spadao bi ipak najpre u ove poslednje, i to — po hiljaditi put osvedočivši svoju skromnost — sa naponom da je to nalaženje nedostataka marksizma ideja ne njegova već, ni manje ni više — deda-Njegoša, a da ju je ovaj opet zdipio od naroda. Dakle:

»Istoriski materijalizam, sa Marksom i Engelsom na čelu, čini potpuno opravdano od razvitka sredstava proizvodnje osnovni čitalac* svekolike ekonomske i društvene evolucije. Sav kulturni napredak zavisi u svakom istoriskom momentu od stepena razvitka sredstva kojima se radeno čovečanstvo u borbi sa Prirodom ostvarava. — Nedostatak je samo istoriskog materijalizma u tome što po njemu rad zavisi isključivo od materijalnih sredstava, a čovek od materijalnog svog oruđa. Međutim, svi iz svoje sadašnjice znamo da samo novim radom postavljaju se i usavršavaju ljudska oruđa delanja, da su sredstva rada stvorena i zavise od rada. Razume se da priroda materijalnog sveta, u kome živi, ograničava i determinira čoveka u njegovoj izgradnji sredstava svoga stvaralaštva; ali zato ne postavlja on manje sam svojim radom sredstva svoje delatnosti kao sredstva. Ta sredstva zavise od rada, oruđe od čoveka, i to na materijalan odnosno stvaralački način, t. j. isto onako kako čovek istorijski zavisi od svojih tvoračkih sredstava.«

Ovu istinu je tako snažno Njegoš rekao svojim dobro poznatim stihovima:

A u ruke Mandušića Vuka
Biće svaka puška ubojita.

* Naravno, treba *činilac*. Lepo mi kažemo da je g. profesorovog slagača trebalo bolje dresirati.

* Kurziv u citatima je moj.

Ovo bez ikakvog komentara. Treba samo konstatovati, da g. dr. N. nije zaobišao onu nauku kojoj je cilj da oslobodi one koji rade, ali takođe i to da u celoj svojoj knjizi o *radu* nigde ne spominje klasnu borbu, ma sa koje tačke gledišta. Možda, verovatno, da bi ovo imalo da zameni njegovo mišljenje o tome:

»Međutim, istoriski razvitak rada, klase intelektualnog i telesnog rada toliko se iz dana u dan sličnjavaju i jedna drugoj približavaju, da se s razlogom može očekivati i njihovo potpuno izjednačenje t.j. momenat kad će pojedincu biti svedeno hoće li se posvetiti telesnom ili duhovnom radu.«

I najзад, na poslednjoj skoro strani svoga umovanja, to jest nagvađanja, nešto malo tužno, ali ipak optimistički, naš pisac se strmoglavljuje u ovako lirsku refleksiju:

»Kad bismo mogli raspolagati u svome životu vremenom od pet stotina godina, delatnost bi naša razvijajući se tako dugo, mogla, možda, obuhvatiti sva polja ljudskoga rada i na njima svima pružiti nam radosti stvaranja. Ali, ovako, usko ograničeni, moramo voditi računa o svojim naklonostima i sposobnostima, i poći u smislu onih koje su najjače i koje će, donoseći najbrže svoje stvaralačke plodove, doneti nam najpre i radosti stvaranja.«

Narodna pesma kaže da je Kraljević Marko živeo trista godina, a poznato je takođe da je za sve to vreme samo pio isto crno vino (iz latora) i tukao se, a nikad se nije pričalo da je potražio neko novo polje za svoju radinost. Ovo onako uzgred. A sada da i mi malo zalirimo: Kada bi g. dr N-u nebo dalo tih žarko žuđenih pet stotina (i cifrom 500) godina, odahnula bi bar buduća pokolenja, što bi naš filozof okušao svoje sposobnosti i izvan pera. Ali g. dr N. živeće, avaj! jedva 100 godina, i zato korača »izabranom stazom nekoliko sati dnevno« i zato imamo tu sreću da nekoliko sati godišnje od naših koračanja »izabranom stazom nekoliko sati dnevno«, uživajući u šetnji sa ovim južnosrbijanskim filozofom kroz Luksemburški park duha*), provedemo kao saputnici njegove raskošne i svetle umnosti.

JEDAN PRIMER NESVESNE REAKCIJE

Vredno je možda uzgred napomenuti kako izgleda nesvesno nazadnjaštvo, pošto smo već pokazali, bar u glavnim crtama, kako izgleda svesno. Sistem kome je jedno od najvažnijih i najomiljenijih oruđa dresura, sasvim pojmljivo dresira i vašu misao, to jest onu za koju vas, isto tako dresurom ubedi da je vaša. *Problemi savremene estetike* g. Dorda Anđelića samo su jedan nevažan primer te nesvesne reakcije. G. A. rukuje naivno

*) V. predgovor knjige *Je li u lepoti apsolutna stvarnost svega*, od našeg pisca.

Bergson-om i Freud-om, lepotom po sebi, itd.; govori o umetnosti u odnosu sa naukom, religijom, i prirodom; čuti o njenom odnosu sa društvom. I naravno, kada g. A. polazi od postavke »da je materija smetnja, ali i podstrek i sredstvo ujedno«, onda je sasvim neizbežan ovakav, uglavnom, zaključak cele knjige.

»Svako doba i svaka generacija vidi stvar pod drugim uglom i u drukčijoj svetlosti, ali je bitni uzrok umetničkom stvaranju uvek isti: stihijska borba za saznanjem apsolutnog, stremljenje najvišoj istini, Bogu. U tom pogledu umetnost se poklapa sa metafizikom (metafizika istražuje apsolutno kroz pojmove, a umetnost kroz viziju i ritam) a sa religijom potpuno. Samo je najveći umetnik mogao da kaže najčedniju i najdublju istinu: »Ne tražite posrednika između vas i moga Oca«. Komentatorsko dokazivanje umetničke istine putem racionalne analize isto je toliko nemoguće kao i dokazivanje najvišeg bića tim istim putem. Skolastika je u odbrani religijskog otkrovenja stvorila analitički metod i time pripremila put kritičkoj misli. Mesto da ostane u granicama intuicije i čistog zanosa, ona je uzela tuđe oruđe i izvršila samoubistvo. U drugoj polovini osamnaestog i drugoj polovini devetnaestog veka nauka je zaista izgledala svemoćna, i sa nekoliko otkrića (danas se tek pitamo da li su to »otkrića«) triumfovala nad ruševinama ljudskog duha. Tada je i književnost postala »racionalistička« i »naturalistička«, i to je nesumnjivo najveća zabluda i skrnavljenje koje je ona igda doživela. Čovek se donekle odrekao religijskog otkrovenja i prišao nauci, ali žed za saznanjem krajnje istine, na svoj način sadržane u otkrovenju, nije ga ostavila. Ta žed je rodila »Kainu« i »Manfreda«, »Fausta« i romane Dostojevskog.«

G. A., koji ne žali, kao mnogopominjani g. dr N., što neće živeti bar nekoliko stoleća, mogao bi, naravno pod pretpostavkom da postane svestan za koga radi i od koga je iskorišćen, da veoma lako prepravi svoje *Probleme savremene estetike* u *Rezultate preživele estetike*. Tada bi njegova knjiga bila zaista savremena, jer ona danas, ne pripadajući prošlosti pošto u njoj nije delala — a samo je tamo mogla da dela —, ni sadašnjici jer je van nje, ni budućnosti jer se prošlost ne ponavlja, ona dakle skoro i ne postoji, a ukoliko postoji, ona je jedva primetan drhtaj jednog nazadnjaštva u agoniji.

BEOGRADSKO-KOSMIČKA MISAO

Da prekinem ovo nabranje koje bi inače otišlo u nedogled. Da završim, sa *Večnom koprenom* g. Dušana Nikolajevića, tom koprenom koja ipak nije uspela da skrije bljutavost, šarlatanstvo i lešinarstvo beogradsko-kosmičke misli. G. D. N. je u svoje doba zagolicao zloradost ovdašnje čaršije pamfletirajući pojedine njene prvake na veliku radost ostalih, koji u dotičnim dramama nisu bili zakačeni. On je vecma vešto umeo da raspirti ta njihova međusobna koškanja, a ideološki nije nikako bio dorastao da izađe iz okvira građan-

skog deklamatorskog moralisanja o građanskoj nemoralnosti. *Mnogaja ljeta, Parola, Preko mrtvih*, proizvodi su ne samo buržoaskog licemerskog morala, već i međusobne zloradosti te klase. Ove drame su pikantni podatci o izvesnim, doduše javnim, intimnostima pojedinih dičnih sinova gorepomenute čaršije; one su primer za psihologiju konkurentske pakosti istoklasne sabraće, i najzad još jedno osvedočenje apsurdnosti kritike morala dotične klase koja potiče od jednog njenog pripadnika, jer jedna takva kritika samo je dalji podatak o njihovoj zajedničkoj nemoralnosti. Ovakve pojave ostaju samo ilustracija već davno gnjilog morala, i ne mogu imati nikakvog udela u izgrađivanju novog, pobedilačkog, živećeg morala.

Ali se ovim zajedanjem nikako ne završava intelektualno kočoperenje ovog gospodina. G. D. N. je uvek, pored ovoga na kraju krajeva ogovaralačkog karaktera, težio da svojim dramama da i, od silnog i kojekakvog čerupanja već skoro sasvim olinjali karakter *opštečovečanskog*. *Večna koprena* nas, posle sednice jedne beogradske banke, preljubničke sobe, ludnice, podvaladžijskog samoubistva ljubavnika, prenosi, i to avionom, upravo na — nebo. Ništa iznenađujuće. Nebo je poznato gostoljubivo utočište slične gospode. Ona se na njega neprestano pozivaju, kunu u njega, sanjare o njemu, prete njime, a u poslednje doba iznajmljuju ga i za svetleće reklame. Nebo, koje je obećano poniženim i uvređenim, donosi i na ovaj način poneku paru onima koji nisu poniženi i uvređeni. Najzad je nebo i javno pretvoreno u ekonomsko dobro. Dobili smo ga još u jednom obliku kao espap. I u *Večnoj kopreni* nebo je espap koji G. D. N. hoće da zameni za naše pokajanje zbog drskosti ljudske misli.

A evo kako izgleda kosmička misao, nešto kao i uvek katarlična kao uostalom i svi želudci posle skadarlijskih gurmanluka:

Prvo što saznajemo to je da ljudi misle, ali da misle svoju, ljudsku misao. Bog, međutim, misli svoju, božju misao. Lucifer »*misaonog odeljenja*« misli svoju, luciferskomisaonoodelenjsku misao. (Čini nam se, međutim, da G. Dušan Nikolajević ne misli svoju, gdušanikolajevićevsku misao, već Larousse-ovsku misao.) Bog misli svoju misao, i tu božju misao ljudska misao nikada neće dokučiti. Ali ljudska misao je, otkriva G. D. N., ponekad i pomalo drska: ona hoće da ode u... zakoprenski svet, da sazna božje namere ili nešto tome slično, ali tim samim izražava svoje nepoverenje prema bogu, koji, kao što smo već čuli, misli svoju misao, sumnja u njegovu promisao, traži da učestvuje u njegovom stvaranju. To naravno G. bog, koji je inače dosta dobar, ne može da dopusti. Na kraju krajeva, on je ipak Bog (koji misli svoju misao), i ne može da učini jedan takav presedan, tim pre što je ljudima, to jest nama, pa bilo da imamo drske ili smirene misli, poručio

tu skoro, preko jednog svog bliskog rođaka, u ljudskoj spodobi razume se, da su blaženi nišči duhom jer je njihovo carstvo nebesko. Izgleda da G. D. N. smatra svaki napredak kulture kao ljudsku osionost i drskost prema nebu. Zato se Večiti Juda, koji je — pošto legenda laže — naš praoac Adam, pojavljuje uvek u odsudnim trenucima naše sumnje, našeg nepoverenja, bogohulstva. Taj prvi globtroter, budući da je tako svirepo kažnjen, gorko se kaje i savetuje pokornost i smernost pre no što bude dockan. Naravno, on ne uspeva, ali, isto tako naravno, i naši drznici nasednu, bilo što se strmoglave u pakao, bilo što se veoma tužni vrata na zemlju ne donevši svojoj ženskoj osmeh neba i budu spaljeni zato što nisu razgovarali sa bogom, a neće da slažu, pošto su poštteni i, kao i obično posle ovakvih ekskurzija, vrlo tužni. — Pouka: ne pokušavaj da izradiš boga, jer će te bog uvek izraditi. To je prva ideološka postavka *Večne koprene*.

Druga postavka: *materija je zlo*. Ni manje ni više. Zašto je materija zlo, nisam, pored najvećeg napora i najnežnije volje, uspeo da shvatim. Verovatno što je od materije napravljen avion — dakle mašina. Nikolajevići ovoga sveta dobro su shvatili da je mašina onaj čuveni štap sa dva kraja, i da mogu uskoro imati posla sa debljim krajem. Zato su, već sada, predosećajući svršetak, bolni i sentimentalni. Ilja Ehrenburg, u svojoj hronici *10 HP*, pokazao je da je sada mašina još sredstvo potlačavanja tamo gde se još uvek bulazni o onoj strani koprene, ali kao borac prave današnjice koja sve više i više pobeđuje, on nije protiv mašine, već protiv onih koji mašinu upotrebljavaju u svrhu iskorišćavanja drugih. Podsećam na humorni završetak ove hronike: neki blaženi mali rentier, opijen brzinom svoga auta, ne može da spreči da ga njegova mašina od 10 konjskih snaga, (koje su uistini inkorporisane radničke snage) ne odveze u izakoprensko carstvo. Nazadnjačka sadašnjica oseća da uskoro ima da preduzima jednu sličnu vožnju. I G. D. N. u njoj. Zato ipak veoma dobro razumem zašto je za njega materija zlo.

PRAVO LICE INTELEKTUALNE REAKCIJE

Ali ne treba da se misli da je ovo nekoliko primera, uzetih više nasumce nego po nekom naročitom planu, pravo lice reakcije. Ovo su ipak samo neka nazovi-suptilisanja, pa recimo čak i neka veoma nezgrapna izgrađivanja nečega što je već u ropcu, ali ovo je baš radi toga naličje te reakcije. Pravo lice se ne vidi u tim njihovim koje-kakvim stvaralaštvima, ono se sasvim jasno ispoljava u poslednjem podvigu g. Crnjanskog, pravo lice intelektualne reakcije dovoljno osvetljeno svojom sopstvenom pakošću, tupošću i komičnošću. Jer kada g. dr Nedeljković napiše svoju

knjigu, potpuno u stilu svetosavskih govora, i kao naručenu za nagrade odličnim gimnazistima, kada taj g. tamo našampa da »*vrednost nad svim vrednostima, rad ima još i to preimućstvo nad svim drugim što je takvo imanje koje se ne da otuditi*«, da je dakle »*rad neotuđeno imanje*«, danas, u toku 1932 godine, dok desetina miliona nezaposlenih ostaju na milost i nemilost građanskog mekog srca, i dok na primer, u Americi izgledne nezaposlene prisiljavaju da nekoliko puta preko noći pevaju psalme (psalme cara Davida: »*A ubijaju nas za tebe svaki dan; postupaju s nama kao s ovcama klanicama*« 44, 22), da bi im dopustili da prenoće u dvorani zagušljivoj ali bar toploj, i to toploj od nagomilanih njihovih telesa, tada ne mogu a da ne priznam g. dr Nedeljkiću da je rad — u ovom slučaju prisilno pevanje crkvenih pesama — neotuđivo dobro. Kada g. Dušan Nikolajević, u »misaonom odelenju« neba, sasvim nezgrapno barata sa stereotipnim leksikonskim filozofskim parolama (*monada monada, Ding an sich*), mogao je mirne duše da nastavi, a da ne bude ništa prazniji i komičniji, taj svoj potpuri filozofskih šlagera. (Šteta je što je time onemogućeno ogromnoj većini premierske publike da prvi put čuje: *Cogito ergo sum, ecce — percipe, credo ut inteligam, poznaj sebe samog, čovek je mera stvari, panta rei, monade nemaju prozora, svet je moja predstava*, itd. itd.) Kada dakle oba ova Dušana tako duševno natežu da makar i na ovaj način doprinesu nazadnjaštvu svakako tada, bar prividno, imamo posla samo sa građanskom literaturom; ali kada Crnjanski besomučno denuncira jedno nimalo oštro suprotstavljanje toj istoj građanskoj literaturi, onda vidimo te naše književnike reacionare kako postaju reacionari u pravom, najaktivnijem smislu. To reacionarstvo je izvedeno toliko grubo, da je bio zbunjen i priličan broj isto tako nazadnjačkih a već uveliko gnjilih mozgova, mozgova koji ipak nisu umeli da shvate kako to da oni koji delaju metodama svojstvenim kaputu i »poeziji« (*Serbia* istog Crnjanskog) odjednom moraju da prihvate i nekaputske i nepoetične metode izvesnih livreja (lažno potkazivanje *Nolita* opet istog Crnjanskog).

NEŠTO BEZ NASLOVA

Život živi i dalje. On i ne haje za to »da između slobodnog zidarstva i slobodne misli postoji duhovno srodstvo«*), on ne haje ni za kakvu misao koja doprinosi da za većinu živeti znači biti iskorišćen, biti radna snaga, neophodan esap,

*) »Posle premiere »Večne koprene« — *Pismo g. D. J. Brankovića* — Ko je piscu poslao venac sa natpisom »Slobodni Zidari?« — *Politika*, 21. III, o. g.

važniji i od svih preradevina neba. Ili baš sam život uništava takvu misao koja je proizvod one manjine koja baš hoće da život monopoliše za sebe. Pomenuću opet g. dr. Nedeljkića. Knjiga *Rad volja radost* pisana je verovatno u Skoplju, u svakom slučaju g. dr N. već nekoliko godina u Skoplju živi i filozofira. U najbližoj okolini Skoplja sadi se duvan. G. Dr N. verovatno zna šta su to *jeridžije*, to jest napoličari sopstvenika zemljišta na kojima se podiže duvan. G. dr D. N. verovatno da zna da ovi duvanski radnici prenose svoj zanat sa kolena na koleno, da predstavljaju skoro jednu kastu, prezrenu i, ma da ne formalno ipak u stvari ostavljenu retkoj uvidavnosti svojih poslodavaca. G. dr. D. N. verovatno je naučio da se ti ljudi i na nedozvoljen način krađu. Ja priznajem da se u radu ovih ljudi potpuno osvedočava dresura kojom se, kako smo videli, g. dr D. N. ushićuje; ali meni i ne pada na pamet da pitam g. Nedeljkića kakva posla sa ovakvim radom imaju volja i radost. Manj ako, dobro dresirani, nisu dobili volju za ono za šta ih dresiraju, i, budući da ceo dan tegle, ne osećaju dosadu i zbog toga osećaju radost.

Ali mene demantuje jedan nedavan događaj:

Kao što postoje duvanski radnici, tako postoje i rudarski. Rudari imaju svoje žene, pa otuda i svoju decu. Ova deca naravno rastu, pa pođu i u školu, gde uče da čitaju, pišu, računaju, crtaju, da se mole bogu i da pevaju. Deca imaju i svoj hor. Ovaj hor, recimo iz Trbovlja, potegne u Beograd, to jest prestonicu, da razveseli svoje radničke i neradničke vršnjake. Kako sada da se sumnja i u »volju« i u »radost«? Između ostalog kao što saznajemo iz štampe, ova deca otpjevaju i ovo:

*Tam pri nas je črni dim,
črna fabrika pod njim,
a pod fabriko so rovi,
črni v njih noći in dnovi.
Oče naš je pod zemljo,
tam mu duša in telo
v bridkih kapljah krvavita,
dan na dan za nas trpita.*

Sa svoje strane, Tin Ujević, koji nije dečji hor, peva ovako:

*Gradovi budući golemih predgrađa
sazdani čitavi po jednome planu
kada će vas biti? da li će vas biti?
Ne ću kriti. Osjećam vašu mamu,
znam da se danas veliki kuhar rađa,
što se svima zbrinu za stan i za hranu!*

UJEVIĆ

Ove stihove ne navodim zato što i ja »znam da se danas veliki kuhar rađa«, niti radi samog velikog kuhara, ni radi poetske lepote, već radi samog Ujevića. U drugoj jednoj pesmi *Beznadni povratak*, pisanoj iste godine (1930) kada i *Tra-*

ženja na Miljokazu, ali otisnutoj nekoliko strana dalje u zbirci *Auto na Korzu*, tako da je vrlo verovatno da je nešto novija, Ujević kaže to jest peva ovo:

*Ja nisam božji oblik; bog je dio mene,
a drugi dio sve ono ostalo
što se razvija čak iza koprene
i gdje je staklo i najbolje stalo
i samog neba oči zamagljene.*

Već ovo je dovoljno da posumnjamo da to Ujevićevo zabadanje nosa u tuđe kuhinje znači samo jednu poetsku frazu, jednu od rekvizita njegovog artizma. Najzad, pošto je Ujević takoreći postao opšta, ako ne već i banovinska, nacionalna slabost, to možemo čak smatrati ove transcendentalno-solipsističke i pseudo-lirske izjave za stvarne, sadržinske elemente onoga što on zaista ima da kaže. Ali poznato je da su ovakvi pesnici u svojim kazivanjima obično nedosledni, pa dakle možemo ovo shvatiti — približno prevedeno na prost jezik — i kao pesničku brljivost. Ujević, međutim, nije Dušan Jerković, pa se sva njegova balansiranja ipak ne mogu svesti na pesničku brljivost ni njom tumačiti. Ujevića je potrebno precizno postaviti tamo gde mu je mesto, jer nama danas nikako više nisu potrebne njegove rabe božje Dore Remebot u čijim se srcima sretaju oganj ruže i nevinost krina, nisu nam potrebne nikakve svakidašnje jadikovke i slične lepe stvari, kao na primer raznovrsne bogomajke; nama ne samo da do svega toga nije ni malo stalo, već smo, šta više, spremni da najgorčnije napadnemo lelekanje i sebrovanje u svakom obliku, a najviše u obliku pasivnog i sluzavog hrišćanstva.

Mi svi znamo, — uvažena gospoda kritičari su kao krtice rotili kroz Ujevićevo poeziju, koja se inače dobrim delom sme nazvati samo stihovima — mi svi znamo, dakle, da su se skoro sva ta mnogobrojna gospoda uglavnom složila da je Ujević dekadent, Sloven, melanholik, parnasovac, katolik, artista, pesimista, virtuoz, talenat, pesnik, itd. To se zaključuje na osnovu njegovih dveju zbirki i pesama van tih zbirki objavljenih u to doba. A kada isti Ujević objavi treću zbirku, *Auto na korzu*, u kojoj je skoro dve trećine pesama pisano u to isto doba *Leleka Sebra* i *Kolajne* i, šta više, ukoliko je meni poznato, neke u to doba i objavljene, a jedna samo trećina pisana za poslednjih tri godine, trećina koja je vremenski nova a sadržinski, kao i ostale pesme koje Ujević danas štampucka po raznim časopisima, onaj isti Ujević, (dakle dekadent, Sloven, melanholik, itd.), tada se Gustav Krklez oseti pobuđen da, uostalom dosta zbunjeno, čini Ujeviću izvesne zamerke. G. Krklečevo zameranje izgleda otprilike ovako: Mi svi znamo da je Ujević dekadent, Sloven, melanholik, itd.; on je to ostao i dalje: neki od nas, međutim, u međuvremenu su evoluirali i zato danas znaju da ne valja biti dekadent, Sloven, itd.;

ali Ujević je pre bar lepe pesme pisao, sada naprotiv ne piše tako lepe pesme; to je šteta; šteta je, još, što Ujević uz to govori bilju i životinjama a ne kaže svoju reč i ljudima; to nas čudi jer je Ujević obećao da će se, kada dođe hora, javiti gromom, a ovamo hora došla a on nas ostavio na cedilu. Neka mi Krklec oprost, ili mi se samo nasmeje, ali ja najsvečanije priznajem da ja iz njegovog napisa o *Autu na Korzu* ništa drugo nisam uspeo da shvatim. Uz to još verujem da ova moja moždana slabost ovoga puta može više da doprinese od verovatno oštromnog komplimentiranja Krklečevog. Evo kako: 1) Pošto je Ujević dekadent, Sloven, itd. u svoje dve prve zbirke, pa to ostao i u svojoj trećoj, koja je uglavnom sastavljena iz starijih pesama, onda meni može da bude sasvim svejedno da li Ujević ume još da piše onako lepe pesme ili ne; 2) Pošto je, međutim, činjenica da ih on više ne piše, to hoću da konstatujem da je Ujević pesnički izlapeo i da se njegova delatnost kao građansko-dekadentsko-hrišćanska lirika kvalitativno okončava; 3) Pošto znam Ujevića kao takvog, to i ne očekujem od njega da ma šta kaže ljudima u onom smislu koji bi zaista značio nešto; 4) Hora u kojoj je Ujević trebao da bude grom čini mi se da je prošla u nekom srednjovekovnom stoleću, a onu drugu horu Ujević će dočekati kao paučina, a veliki sobar koji će doći sa velikim kuharom opajaće je.

Samo to, i ništa više.

O DEKADENTSTVU I O MOJOJ GENERACIJI

Ali ako se završi sa Ujevićem, ne završava se i sa dekadentstvom. Ujević, u odgovoru Krklecu, kaže: »U koru bogova uzalud ćeš udarati s nožem, jer su oni bez mesa«. Ovo bez komentara, ali sledećem bi možda trebalo komentara:

»Niče je smatrao da je J. V. Gete bio za Nemačku »incident bez posledica«. Danas ima ruskih kritičara (da nije i Gustav s njima?) koji tvrde da je simbolizam i modernizam, čak i s Al. Blok, »voda odnela«. Takvi primeri, međutim, učeći nas o relativnosti suda, u stanju su da olakšaju teškoću položaja svima koji se nisu dovinuli plebiscitarnih priznanja svesnih gomila i dačke omladine. Ako samo nešto nije to zato što bih svakom ugodio nego naprotiv zato što sam bilo komu bio i ostajem neprijatan. To je mojim pravim prijateljima jasno. Dogle, ne osporavajući g. Krklecu moralnu iskrenost, čak ni simpatije prema meni, imam hrabrosti da se preporučim kao modernista i mlađi od najmlađih, te tvrdim da će ovaj impresionizam g. Krkleca biti predmet ne za historiju kritike nego za njenu potrebnu reviziju, — dok često puta druga kritika, ni u tom smislu ne ulazi u obzir.«

Kao što se vidi, dekadent Ujević ne ustupa nikome svoju modernost, a uz to još i ne mari za mišljenje »svesnih gomila« o njemu. Znači da duh

dekadentstva zahteva svoju savremenost, svoju ulogu u današnjici.

Evo je: Nosioci postojećeg društva imaju spremne uloge za sve one koje mogu da iskoriste i koji pristaju da budu iskorišćeni. Ako je neko već umoran, ili presićen makar samo nekim oblicima buržoaskih draži, ako je neko skoro satrven, ali nesposoban da uvidi odakle mu dolazi ta satrvenost, tada se on iskorišćava kao odgajivač sopstvenog umora, sitosti, očajanja, satrvenosti. U tome je i uloga dekadentstva u umetnosti, verno svedočanstvo umora i degeneracije vladajuće klase, svedočanstvo i toga da taj umor i ta degeneracija povlače za sobom i sve one koji se nisu suprotstavili toj klasi mada bi mogli biti njeni stvarni protivnici. Pesimizam je azbuka dekadentstva, mada nije retkost da ovo koketuje i sa tromim, svačim zadovoljnim, pomirljivim optimizmom. Postojeće još dugo leibnitz-ovsko pasivno uverenje da je sve najbolje u najboljem od mogućih svetova, postojeće isto tako i razna voltaire-ovsko - candide-ovska mrzovoljna pobijanja ovog stava, koja su samo jedno drugo lice istog oportunizma.

Pojava i jačanje dekadentstva znači raspad buržoaske literature. Trocki smatra ruski futurizam kao stvarni završetak ruske buržoaske literature. Verovatno da bi se posle svestranog ispitivanja pokazalo da su razni poratni modernistički pravci okončavanja buržoaske umetnosti. Dadaizam je nesumnjivo završna faza buržoaske dekadente.

»Naravno« da je i srpska književnost imala svoju dekadentu. Pandurović i Dis su njeni najizrazitiji predstavnici. Ali ih vidimo kako odjednom postaju marcialni rodoljubi: jedan je pod razvijenim zastavama a drugi čeka cara. »Naravno« da je to dekadenta samo pod pretpostavkom da verujemo da uopšte postoji srpska literatura, da verujemo da ono nekoliko zaista živih trzaja tokom XIX veka, veoma apokrifno i veštački međusobno povezanih pa nadovezanih na dubrovačku književnost i na spisanja naših srednjovekovnih kaludera, dvorskih biografa i samih kraljeva, znače književnost. Bjelinski je rekao da u Rusiji ima književnika ali nema književnosti, u Srbiji, može se reći, ako se uzme isto merilo, nema ni književnika, a ovamo bi se htelo verovati da postoji književnost!

Ali bez obzira na sve ovo, činjenica je da je duh dekadentstva veoma primetan kod generacija koje su poslednje nastupile. Čini mi se da pripadam najmlađoj generaciji koja je stupila u taj takozvani javni život čija mi je javnost velika tajna. Ma da u prvi mah izgleda da je klasno opredeljenje dosta precizno, uviđa se da su baš oni »socialni« mladi pobornici čak i slabo obavešteni, a da se o njihovoj ideološkoj izgrađenosti ne može ni govoriti. To opredeljenje je većinom posledica afektivno-pubertetskih pobuda, a zato što su ideološki nestabilni, njihovo delanje

je obično promašeno. I oni su mahom pesimisti. Kad jedan bedni K. N. M. leleče to je samo smešno, ali kada, na primer, izvesni socialni književnici iz ove najmlađe generacije o kojoj je reč, kao Đilas i Zogović dešperiraju, to znači njihovu neupotrebljivost kao takvih za ono za što je njima, dakle i meni, stalo da budemo upotrebljeni. Najzad, ako bi se čak, bez ikakve diskusije, primilo da je naša generacija u mnogome dekadentska, to nikako nije razlog da naša pisanja budu svedena samo na slikanje tog dekadentstva. Čak i od ovakve literature kakvu smo mi u stanju da stvaramo, zahteva se da doprinese menjanju postojećih, nametnutih odnosa oko nas.

»Nihilistička razmišljanja o besmislenosti svoje vlastite funkcije, to je moja najslabija strana i nije tek slučajno da je moja lirika u glavnom lirika umora, dosade i resignacije. I kadgod uzimam sa svoga stola po koji novi rukopis, imam osećaj da je potpuno svejedno hoću li ga sada baciti kroz prozor u tminu ili ga odnijeti pod rotacioni stroj; trenutačni osećaj suvišnosti sebe sama u jednoj praznini, to je moj najslabiji i naj-sramotniji lajtmotiv. No baš iz toga rovanja po svojim najslabijim stranama, dialektički se u meni razvija i druga strana moje prirode i sve više raste iz mene volja da to svladam, da to preraštem i da se od toga iscijelim do cjelovite cjeline, koja neće biti samo štimung nego stvarnost, i ne samo stvarnost moja lična, nego stvarnost čitave sredine, u kojoj sam imao čast da se rodim. I upravo to svladavanje čitave te malograđanske sredine, to nadsvođivanje našeg blata i naših jaruga sačinjava drugu polutku moga rada, hemisferu mnogo bitniju od ove romantične, solipsističke i subjektivno nihilističke.«

To piše Krleža (*Moj obračun s njima*), nesumnjivo najznačajnija književna figura ove zemlje, od Ćirila i Metodija do danas. To piše Krleža, koji je, verovatno, najviše uticao na najmlađu generaciju, uticao baš u smislu pomenutog opredeljenja. Evo dokumenta da smo prisiljeni da se borimo na dva fronta. Spolja imamo društvo, ovo društvo koje nas zatvara u niz potlačavanja. Ali ovim nije sve svršeno. Iznutra imamo svoje (»svoje«) ja opterećeno tim spoljnim ropstvom. Ono gradi, ono se zavarava da gradi jedan nov svet za sebe, ono se teši prividnom slobodom, prividnom osvetom koju ume da stvori. Tu je početak svakog individualizma, solipsizma, idealizma, pesimizma, dekadentstva. To je kočnica naše pune i prave reakcije na ono što nam se svakodnevno natura. Taj individualizam, u raznim svojim vidovima, koji vodi u pesimizam, otvoren ili vešto skriven, isto je tako naš neprijatelj kao i onaj protivnik iz spoljnog sveta. Tek pobedom nad njim osposobljeni smo za glavnu borbu.

Kolektivni, borbena-prevratnički optimizam danas je naš jedini stav.

Đorđe JOVANOVIĆ

B E L E Š K E

A-PROPOS

KAD VEĆ NISMO PROSLAVILI GOETHE-A

Mislimo da još nije dockan, i da još uvek može da bude aktivnog povoda za objavljivanje ovog teksta koji se slučajno nalazi u našim rukama a koji u 'svoje doba iako' štampan, nije uspeo da prodre do javnosti:

DOSTOJEVSKI

Ljudska navika regulisala je ljudsku zahvalnost na osnovu decimalnog sistema. Običaj je da svake desete, pedesete, stote i ostalih godina završenih 0 ili 00 od rođenja, ili smrti velikih i za čovečanstvo značajnih ljudi, zaslužnih po tapkanju u mestu... Tako je sigurno da i ova godina dolazi deset, pedeset, sto ili hiljadu godina posle nečijeg rođenja ili smrti — to jest nečega. 1931—50=1881. Traženo je i nađeno. Skapao je, među ostalim, i izvesni Feđa, plačisunder i kاندilo svih Slovena (*).

Od pre neki dan ga slave svi još živi Sloveni (*), i ostali pametni ljudi po ostalim neslovenskim (**) državama. Tu su oni koji su izgubili veliko dobro što se zove otadžbina (*) (**): tužni generali — zubkovi — balalajke — plemićska gnezda — jusupovi — balerine, kao i svi ostali definitivni emigranti savesti. Tu je naravno i Duja (Nikolajević), šampion komemorativnih i drugih nadgrob-nih slova, inače franmason, koji se svaki dan kupa, prosto naprosto kaboten (*).

Tu se nalaze svi oni koji se nikad inače ne nalaze zajedno, uspravani i omamljeni opijumom slovenstva, pravoslavlja, genialnosti, ruske duše i padavičarske pravde. Ti izgledni psi, privučeni smrdom raspadanja koji se zove opštečovečanstvo, samilost, počinju odjednom da se ližu, privremeno neosetljivi za zarazu koju svaki drugom namenjuje.

Fjodor Mihailović Dostojevski, mučenik, kockar, hrišćanin, propagator kazne, primeran otac i muž, oličenje pravoslavnog mazohizma, privatni detektiv buržoaskog idealizma, celim svojim životom i radom veličao je baš taj režim koji se svesrdno pokajao što ga je proganjao dok nije u njemu raspoznao svog genijalnog agenta.

Tako i društvo sadašnjice, rasplakano tom za-bludom ljudske pravde, a samo svesno svoje nevinosti za njegova stradanja, poduhvatilo se da ga mazi, da kroz njega izrazi svoju neuračunljivost, da bi time kroz njega opravdalo sebe.

Dostojevski, ovako iskorišćen, legura dubokomisljenih simbola i dovoljna svedodžba o ozbiljnosti onih koji se na nju i njega pozivaju, Dostojevski predstavlja za nas najpotpuniji kompleks građanske savesti. Tu savest preporučuju i ističu oni koji sebe sada proslavljaju ovom strvinom. Ovde, u Beogradu, februara 1931, tako jednostavno iskreno, svim moćima svoje dostojevštine, ponova usredsređuju sve izraze svojih prljavih nazovi ideala.

Mislimo da je krajnje vreme da se ljudi izleće od ovih svojih periodičnih podrivanja.

Nekoliko svesnih mladića.

Pančevo, petak 13 februara 1931.

IZ »MISIONARSKIH PISAMA« EP. OHRIDSKOG NIKOLAJA

»Misionarska pisma objavljuju se s ciljem da pomognu hrišćanima u razjašnjenju duhovnog ži-

*) V. pesmu Hej, Sloveni, još ste živili...

**) V. pesmu Allons enfants de la patrie...

vota kroz odgovore na savremena pitanja iz oblasti vere i morala.«

8 PISMO

Popu Karanu o svetskoj krizi

»Pitaš me, Božji čoveče, odkuda sadašnja kriza, i šta ona znači?

Kriza je grčka reč, i označava sud. U Svetom Pismu ova se reč upotrebljava mnogo puta. Tako Psalmist govori: zato se neće bezbožnici održati na sudu. Na drugom mestu opet: milost i sud pjevam. Mudri Solomon piše, da je od Gospoda sud svakome. Sam Spasitelj je rekao, da otac sav sud dade sinu, a malo posle opet: sad je sud ovome svijetu. Apostol Petar pak piše: jer je vrijeme da se počne sud od kuće Božije.

Zameni reč sud sa kriza, pa čitaj: Zato se neće bezbožnici održati na krizi. — Milost i krizu pjevam. — Od Gospoda je kriza svakome. — Otac svu krizu dade sinu. — Sad je kriza ovom svijetu. — Jer je vrijeme da se počne kriza od kuće Božije. —

...I sadašnju finansijsko-ekonomsku nevolju narod smatra kao sud Božji, no ne govori sud nego kriza. Da bi nevolja bila umnožena nerazumevanjem! Jer dok se izgovarala razumljiva reč, sud, znao se i uzrok, zbog koga je nevolja došla; znao se i Sudija, koji je nevolju popustio; znao se najzad i cilj popuštene nevolje. Čim je pak upotrebljena reč kriza, reč nerazumljiva svima i svakome, niko ništa ne zna da objasni ni zbog čega, ni od koga, ni k čemu? Samo se time razlikuje sadašnja kriza od kriza, koje su od suše ili poplave ili rata ili pomora ili gusenica ili druge neke napasti.

Pitaš li me za uzrok sadašnje krize, ili sadašnjeg suda Božjeg? Uzrok je vazda za vazda uvek isti. Uzrok sušama, poplavama, pomorima i ostalim bičevanjima roda ljudskog, uzrok je i sadašnjoj krizi Bogootpadništvo ljudi.

.... Kaži i ti, časni oče, sud Božji, mesto kriza, i sve će ti biti jasno.

Pozdrav ti i mir.«

NERAZUMEVANJE KULTURNOG RADA

Jovan Popović, urednik *Stožera*, slično I. Merinu i B. Maleši, kao da je pogrešno bio razumeo da pojava nas nadrealista u tome časopisu znači da mi ljude okupljene oko njegovog uredništva uzimamo za svoje sudije. Tako bar izgleda, sudeći po sigurnosti sa kojom je hteo, u dve rečenice, da reši čitav problem nadrealizma (u članku »O našim časopisima«, *Stožer*, mart 1932). Njegova izjava da »vezivanjem nadrealističke ideologije za istorijski materializam, sa kojim nije saglasna i ne može biti, nadrealisti doprinose danas pomutnji i zabuni pojmova«, bila bi drska kad ne bi bila smešna. Krajnja je nesavesnost rešiti ovako brzo pletu jedno tako složeno pitanje, koje se u svojim živim i mnogobrojnim izrazima svaki dan dopunjuje i produbljuje. Pitanjem odnosa nadrealizma i istoriskog materializma bave se već godina-ljudi koji imaju nesavršeno veće iskustvo od J. Popovića, i prema čijoj misaonoj delatnosti je mali vidokrug njegove misli prilično bedan.

Između nadrealizma i onih koji žele o njemu nešto da stvarno saznaju nije potrebno posredništvo samozvanih sudija. A to saznanje o nadrealizmu svakako da spada u ono saznanje o današnjoj eposi bez koga, po Lenjinu, ne može da bude elaboracije jedne nezavisne revolucionarne ideologije, jedne nove kulture.

ČITAJTE

NADREALISTIČKE KNJIGE I PUBLIKACIJE

»Najlepši paviljon Istakli su — na opšte zaprepašćenje — nadrealisti.«

(»Vreme« od 24. I. 1932. o »Danima knjige«)

ALMANAH NEMOGUĆE (1930)

Prva kolektivna nadrealistička manifestacija u Beogradu. Sadrži: jednu zamašnu anketu (ČELJUST DIALEKTIKE); manifest i istorijat stvaranja nadrealističkog pokreta u Jugoslaviji od Dušana Matića i Marka Ristića; sem toga: pesme, automatske tekstove, snove, rasprave, pisma, izjave itd., kao i rubrike DRUŠTVENI ŽIVOT U 1930 GODINI (Le Cadavre Exquis) i BUDILNIK (humor i poezija). Na ovom almanahu saradivali su i francuski nadrealisti, 140 strana sa mnogobrojnim ilustracijama (slike, crteži, akvareli, fotografije, fotogrami, kolaži). Din. 40.—

Primerak na kunstdruck-hartiji Din. 80.—

Pozicija nadrealizma (Signatura Rerum) Brošura

(Nadrealistička izdanja, 10 januara 1931). Iscrpljeno

Georg Wilhelm Friedrich Hegel (Upućeno profesionalnim filozofima) Letak povodom stogodišnjice Hegelove smrti (14. novembra 1931). Izvan prodaje

NADREALIZAM DANAS I OVDE

Broj 1 (juni 1931) Din. 12.—

Broj 2 (januar 1932) Din. 25.—

Broj 3 (juni 1932) Din. 28.—

HUMOR • NADREALIZAM • TEORIJA

ALEKSANDAR VUČO
HUMOR ZASPALO
(1932) din. 2.—

U pripremi

DELATNOST MATERIJE

Naslovni list: Vane Bor. Dve originalne neobjavljene litografije: Yves Tanguy

din. 80.—

KOČA POPOVIĆ & MARKO RISTIĆ
NACRT ZA JEDNU FENOMENOLOGIJU IRACIONALNOG
(1931) din 30.—

MARKO RISTIĆ

KOJE su pobude i KAKVI su uspesi
ŠKOLSKJE FILOZOFIJE

Povodom kritike Dr. Dušana Nedeljkovića na »NACRT«
(1932) din 8.—

NADREALIZAM

POEZIJA • NADREALIZAM • KRITIKA

Aleksandar VUČO: Krov nad prozorom (1926) Iscrpljeno
Koren vida (Cvijanović, 1928) Din. 30.—
Ako se još jednom setim ili Načela (Cvijanović, 1929) Din. 20.—

Oskar DAVIČO: Anatomija (Nadrealistička izdanja, 1930) Din. 25.—

DAVIČO, KOSTIĆ, MATIĆ:

Položaj nadrealizma u društvenom procesu (Nadrealistička izdanja, 1932) Din. 20.—

Milan DEDINAC: Javna ptica (1927) Iscrpljeno

Petar POPOVIĆ: Neću, Testera Stvarnosti (1931) Din. 5.—

Marko RISTIĆ: Od sreće i od sna (1925) Iscrpljeno
Bez mere (Cvijanović, 1928) Din. 40.—

Đ. JOVANOVIĆ, Đ. KOSTIĆ, DAVIČO:

Tragovi (1928—1929) Din. 75.—

Četiri strane, plakat. (1930) Din. 20.—

Časopisi koji su prethodili osnivanju nadrealističkog pokreta:
PUTEVI (1922, 1923 i 1924) Komplet Din. 43.—
SVEDOČANSTVA (1924—1925) Komplet Din. 32.—

CENA 28 DIN.

Narodna štamparija
Poenkareova ul. 24.